

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Onderzoeksrapportage Alcohol en Werk

Drs. Merel Schutten
Dr. Regina J.J.M. van den Eijnden
Prof. Dr. Ronald A. Knibbe

Februari, 2003

Dit onderzoek is uitgevoerd door het IVO in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Alcohol en werk

Een onderzoek naar alcoholgebruik onder de werkende
beroepsbevolking

Drs. Merel Schutten

Dr. Regina J.J.M. van den Eijnden

Prof. Dr. Ronald A. Knibbe

Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen & Verslaving (IVO)

Heemraadssingel 194

3021 DM Rotterdam

Schutten@ivo.nl

INHOUDSOPGAVE

Korte samenvatting	3
Short abstract	4
Inleiding	5
Methode	
Methode telefonische interviews	10
Methode schriftelijke vragenlijst	18
Resultaten	
Algemene prevalenties	23
Alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd	28
Vergelijking met 1989	35
Excessief en problematisch gebruik van alcohol	38
Alcoholbeleid op het werk	44
Samenhangen alcoholgebruik met indicatoren voor gezondheid, veiligheid en arbeidsproductiviteit	49
Samenhangen tussen alcohol gebruik en werkgebonden factoren, sociale en persoonsgebonden factoren	55
Wat is de verklarende waarde van werkgebonden factoren, brede sociale factoren en persoonsgebonden factoren voor excessief alcoholgebruik en probleemdrinken	65
Samenvatting en Discussie	68
Conclusies	80
Literatuurlijst	84
Bijlage 1	
Tabellen	88
Bijlage 2	
Telefonische enquête	99
Schriftelijke vragenlijst	110
Probleemschaal	122

KORTE SAMENVATTING

In dit rapport worden de resultaten beschreven van het onderzoek uitgevoerd door het Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen & Verslaving (IVO) in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe) en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Dit onderzoek is uitgevoerd in twee fasen: het eerste deelonderzoek betrof een telefonische enquête onder 4289 respondenten en had tot doel inzicht te krijgen in het alcoholgebruik van de werkende beroepsbevolking alsmede in de prevalentie van excessief drinken en probleemdrinken binnen de Nederlandse werkende beroepsbevolking. Het tweede deelonderzoek betrof een schriftelijke enquête onder een selectie van deelnemers aan de telefonische enquête (n=640). Dit onderzoek had tot doel na te gaan in hoeverre werkgebonden factoren en brede sociale en persoonlijke factoren samenhangen met alcoholgebruik, alsook met excessief en problematisch alcoholgebruik.

Uit de telefonische enquête kwam naar voren dat 11% van de werkende beroepsbevolking geheelonthouder is. In totaal blijkt 4% van de drinkende werkende beroepsbevolking wel eens alcohol te drinken vlak vóór of tijdens het werk, en 1% doet dit minstens één keer per week. Met betrekking tot het drinken van alcohol aansluitend op werktijd zien we dat 38% van de werkende beroepsbevolking dit wel eens doet, en dat zo'n 12% dit minstens één keer per week doet. Uit de resultaten blijkt verder dat zo'n 21% van de gehele werkende beroepsbevolking (inclusief geheelonthouders) excessief drinkt, en dat zo'n 5% van de gehele werkende beroepsbevolking probleemdrinker is. De bedrijfssectoren horeca, bouwnijverheid, landbouw en visserij en cultuur en overige dienstverlening komen systematisch naar voren als de sectoren waar alcoholgebruik het hoogst is.

De resultaten van de schriftelijke enquête laten zien dat sociale en persoonlijke factoren sterker samenhangen met alcoholgebruik dan werkgebonden factoren. Met name positieve alcoholverwachtingen en een positieve attitude ten opzichte van alcohol zijn belangrijk ter verklaring van alcoholgebruik aansluitend op werktijd, alcoholgebruik in het algemeen, excessief drinken en probleemdrinken. Wat betreft werkgebonden factoren hangen met name ervaren onveiligheid op de werkplek en een positieve houding van collega's en leiding ten aanzien van alcoholgebruik samen met alcoholgebruik, en excessief drinken en probleemdrinken.

SHORT ABSTRACT

The following report provides the results of the research executed by the Addiction Research Institute (IVO): an assignment initiated and funded by the Ministry of Social Affairs and Employment and the Ministry of Public Health, Welfare and Sports. The research was conducted in two phases: in the first phase, phone interviews were carried out among 4289 respondents in order to obtain insight into alcohol use as well as insight into the prevalences of excessive and problematic use of alcohol among the Dutch working population. Secondly, a written questionnaire was completed by a selection of participants in the phone interviews (n=640). This was done in order to determine to what extent work related, social, and personal factors correlated with alcohol use, excessive alcohol use, and problematic alcohol use.

From the telephone interviews it was found that 11% of the population abstain from alcohol. Approximately 4% of the drinking working population tends to drink alcohol just before or during work, and 1% tends to do so at least once a week. With regard to drinking alcohol after work, results show that 38% of the working population drink alcohol directly after work before going home. Approximately 12% does this at least once a week. Results also reflect that approximately 21% of the working population (including abstainers) is an excessive drinker, and 5% is a problematic drinker. The catering industry, construction industry, agricultural industries as well as culture and other services have the highest alcohol consumption.

The results of the written survey show that alcohol use, and excessive and problematic drinking is to a larger extent associated with social and personal factors than with work related factors. Positive alcohol expectancies and a positive overall attitude toward alcohol are especially important, in regards to the explanation of excessive and problematic drinking as well as alcohol use overall and directly after work. Regarding work related factors, perceived unsafety at the workplace and a positive attitude of colleagues and supervisors towards use of alcohol show the strongest associations with alcohol use, and excessive and problematic drinking.

INLEIDING

Alcoholgebruik kan negatieve gevolgen hebben voor werkprestaties. De arbeidsproductiviteit kan verminderen, sociale relaties met collega's, leidinggevend en ondergeschikten kunnen worden verstoord en de kans op bedrijfsongevallen neemt toe. Dit geldt zeker voor alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd, maar kan evenzeer gelden voor alcoholgebruik buiten werktijd, zeker als sprake is van excessief alcoholgebruik of probleemdrinken (excessief gebruik dat negatieve gevolgen heeft voor belangrijke levensdomeinen).

Op dit moment bestaat er nauwelijks inzicht in het vóórkomen van alcoholgebruik op het werk en in de prevalentie van excessief en problematisch alcoholgebruik onder de Nederlandse beroepsbevolking. Het meest recente onderzoek naar alcoholgebruik onder de algemene Nederlandse beroepsbevolking is in 1987 uitgevoerd (Gründeman, 1989). Dit onderzoek onder circa 10.000 personen met betaald werk liet zien dat 39% van de beroepsbevolking wel eens alcohol op of direct na het werk drinkt, en zo'n 6.5% dit in de afgelopen week nog had gedaan. Het onderzoek geeft echter geen inzicht in de prevalentie van excessief en problematisch alcoholgebruik binnen de beroepsbevolking.

De afgelopen 15 jaar zijn overheid en bedrijfsleven zich veel meer bewust geworden van de mogelijke negatieve gevolgen van alcoholgebruik (tijdens en buiten werktijd) voor veiligheid, gezondheid, kwaliteit en productiviteit van werk, en zijn diverse initiatieven ontplooid om deze negatieve gevolgen te beperken. Zo heeft een groot aantal ondernemingen en instellingen beleid geformuleerd dat tot doel heeft alcoholgebruik op de werkplek te vóórkomen of beperken en vroegsignalering van problematisch alcoholgebruik bij werknemers te bevorderen (Bijl, 2000). Aangezien recent onderzoek naar de prevalentie van alcoholgebruik (tijdens en buiten werktijd) bij de Nederlandse beroepsbevolking ontbreekt, bestaat er op dit moment geen enkel inzicht in de mogelijke effectiviteit van deze en andere maatregelen.

Mede om deze reden hebben de Ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) het Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen & Verslaving (IVO) opdracht gegeven het huidige onderzoek uit te voeren. Belangrijkste doel van dit onderzoek is inzicht te genereren in het vóórkomen van alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd en aansluitend op werktijd, alsmede in eventuele verschillen in dergelijk

alcoholgebruik tussen bedrijfstakken. Daarnaast beoogt dit onderzoek inzicht te geven in de prevalentie van excessief drinken en probleemdrinken binnen de Nederlandse werkende beroepsbevolking. Ten slotte wordt nagegaan in hoeverre werkgebonden factoren en brede sociale en persoonlijke factoren samenhangen met alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd enerzijds, en alcoholgebruik in het algemeen, waaronder excessief en problematisch alcoholgebruik, anderzijds.

De laatste vraag is interessant omdat beargumenteerd kan worden dat alcoholgebruik niet alleen gevolgen heeft voor de werkprestaties van mensen, maar ook dat werkomstandigheden van invloed kunnen zijn op de mate van alcoholgebruik op het werk en daarbuiten. In de volgende paragraaf zal daarom een overzicht gegeven worden van werkgebonden factoren die van invloed kunnen zijn op het gebruik van alcohol tijdens en buiten werktijd.

Werkgebonden factoren

Het onderzoek van Gründeman (1989) heeft laten zien dat het vóórkomen van alcoholgebruik op het werk samenhangt met het werkklimaat ten aanzien van alcoholgebruik. De aspecten die hierbij genoemd worden zijn: het aantal gelegenheden waarop men wel eens alcohol gebruikt (bijvoorbeeld recepties, bedrijfsborrels, lunch), de beschikbaarheid van alcohol op het werk en de tolerantie van leiding en collega's ten aanzien van alcoholgebruik. Alcoholgebruik op het werk blijkt hoger te zijn bij leidinggevenden, en hangt tevens samen met overwerk, lange werkweken, onregelmatig werk en geregeld wisselende collega's. Verder concludeert Gründeman dat alcoholgebruik op het werk vaker voorkomt in werksituaties waar overwegend mannen werken, en minder in werksituaties waar voornamelijk vrouwen werkzaam zijn. Het ontbreken van speciale veiligheidsregels op het werk hangt bij mannen positief en bij vrouwen negatief samen met alcoholgebruik op het werk. Bij vrouwen houden subjectieve aspecten van het werk echter verband met alcoholgebruik in het algemeen. Deze aspecten hebben onder andere betrekking op onvrede over de leiding en de organisatie van het werk en (geestelijke) belasting door het werk.

Meer recent onderzoek naar de samenhang tussen werkgebonden factoren en alcoholgebruik laat zien dat werkgerelateerde stress en aliënatie (vervreemding) relevante factoren zijn bij het verklaren van alcoholgebruik (Richman, Flaherty, & Rospenda, 1996; Greenberg & Grunberg, 1995; Yang, Yang, & Kawachi, 2001).

Tevens komt naar voren dat de (informele) bedrijfscultuur in hoge mate samenhangt met alcoholgebruik op het werk. Zo hangt alcoholgebruik op het werk samen met het aantal (waargenomen) collega's dat op het werk drinkt (Kjaerheim, Mykletun, Aasland, Haldorsen, & Andersen, 1995), het bestaan van een alcoholbeleid, in welke mate dat beleid wordt nageleefd (Ames, Grube, & Moore, 2000) en de ervaren beschikbaarheid van alcohol op de werkvloer (Ames & Grube, 1999). Tevens komt ook hier weer naar voren dat het percentage mannen op het werk met alcoholgebruik samenhangt (Shore, 1997), hoe meer mannen op de werkvloer hoe hoger de alcoholconsumptie.

Uit de literatuur komen verder aanwijzingen dat een negatieve werksfeer (Carney, Armeli, Tennen, Affleck, & O'Neil, 2000), agressie (McFarlin, Fals-Stewart, Major, & Justice, 2001), discriminatie (Yen, Ragland, Greiner, & Fisher, 1999) en seksuele intimidatie (Richman, Rospenda, Flaherty, & Freels, 2001; Nawyn, Richman, Rospenda, & Hughes, 2000) bijdragen tot een hoger alcoholgebruik bij werknemers.

Ten slotte noemen De Fuentes-Merillas en Bijl (2000) in een recent literatuuroverzicht de volgende risicofactoren: stimulerend alcoholklimaat op de werkplek, gebrek aan sociale controle, vervreemding en werkdruk. Vervreemding heeft betrekking op werktaken waaraan creativiteit, afwisseling en ruimte voor eigen oordeel ontbreken en die de werknemers geen enkel gevoel van macht en controle geven. Zulke vervreemdende werktaken lijken tot alcoholgebruik aan te kunnen zetten (Sonnenstuhl & Trice, 1991). Werkdruk refereert aan 'tijdsdruk, routinevorming en de zichtbaarheid van het werk' voor vrouwen, en als 'tijdsdruk en complexiteit van het werk' voor mannen. Dergelijke werkdruk wordt gerelateerd aan psychologische afhankelijkheid van alcohol en probleemdrinken (Mandell, Eaton, Anthony, & Garrison, 1992).

Sociale factoren

In de literatuur worden ook sociale factoren onderscheiden die samenhangen met alcoholgebruik binnen en buiten werktijd. Zo stellen Knibbe, Drop en Muytjens (1987) dat de kans op alcoholproblematiek afneemt naarmate er meer structuur in iemands leven is. In dit verband is bijvoorbeeld gevonden dat alcoholproblemen vaker vóórkomen bij alleenstaanden (Vrij-Standhardt, Vijverberg, & Hekkert, 1987). Uit recente literatuur blijkt verder dat het hebben van familieleden (vader, moeder, zus/broer) met een drankprobleem een risicofactor is voor alcoholgebruik op het werk (Yang *et al.*, 2001). Ook zouden stressvolle levensgebeurtenissen zoals

het overlijden van de partner of echtscheiding samenhangen met een toename in alcoholgebruik (San José, 2000; Nederlands Huisartsen Genootschap, 1990).

Persoonlijke factoren

Ten slotte wordt in de literatuur een aantal persoonlijke factoren genoemd die samen kunnen hangen met alcoholgebruik tijdens en buiten werktijd. Zo blijkt een sterke samenhang te bestaan tussen geslacht en het gebruik van alcohol (Hingson, Magione, & Barrett, 1981). Mannen drinken meer alcohol dan vrouwen. Tevens blijkt de attitude ten aanzien van alcoholgebruik een belangrijke rol te spelen (Trafimow, 1996; de Fuentes-Merillas & Bijl, 2000), en blijken personen met positieve alcoholverwachtingen, bijvoorbeeld het idee dat ze zich goed gaan voelen wanneer ze drinken, over het algemeen meer te drinken dan personen met minder positieve alcoholverwachtingen (Borjesson & Dunn, 2001).

Onderzoeksvragen

In het huidige onderzoek zal het relatieve belang van de hier beschreven werkgebonden, sociale en persoonlijke factoren onderzocht worden in relatie tot alcoholgebruik binnen en buiten werktijd enerzijds en excessief en probleemdrinken anderzijds (deelstudie 2). Hieraan voorafgaand zal echter nagegaan worden in welke mate alcoholgebruik op het werk en daarbuiten vóórkomt, en wat de prevalentie is van excessief en probleemdrinken binnen de Nederlandse werkende beroepsbevolking (deelstudie 1). Meer concreet zullen de volgende onderzoeksvragen aan bod komen:

1. Wat is de prevalentie van alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd, en aansluitend op werktijd? Wat is de prevalentie van alcoholgebruik in het algemeen voor de werkzame beroepsbevolking? Wat is de prevalentie van deze vormen van alcoholgebruik per bedrijfstak en beroepsniveau?
2. In hoeverre hebben zich veranderingen voorgedaan in het alcoholgebruik vlak vóór of tijdens en aansluitend op werktijd sinds 1988? Zijn er verschillen in de mate waarin alcoholgebruik is veranderd naar gelang bedrijfstak?
3. Wat is de prevalentie van excessieve drinkers en probleemdrinkers onder de werkzame beroepsbevolking? Zijn er verschillen in de prevalentie van excessieve drinkers en probleemdrinken naar gelang bedrijfstak en beroepsniveau?
4. In hoeverre is alcohol beschikbaar op het werk en tijdens werkuren? In hoeverre hangt de verkrijgbaarheid van alcohol op het werk samen met het

daadwerkelijk gebruik van alcohol tijdens werktijd? In hoeverre maken werkzame personen melding van een beleid dat alcoholgebruik tijdens werkuren beperkt dan wel verbiedt?

5. In hoeverre hangt het gebruik van alcohol vlak vóór of tijdens werktijd en aansluitend op werktijd, en alcoholgebruik in het algemeen samen met ervaren gezondheid, ziekteverzuim, betrokkenheid bij bedrijfsongevallen en waargenomen veiligheid? In hoeverre verschillen deze relaties per bedrijfstak en beroepsniveau?
6. In hoeverre zijn respondenten van mening dat het gebruik van alcohol vlak vóór of tijdens en buiten werktijd van invloed is op het persoonlijk functioneren op het werk?
7. In hoeverre hangen werkgebonden factoren, brede sociale en persoonsgebonden factoren samen met (a) alcoholgebruik vlak vóór en tijdens werkuren, (b) alcoholgebruik aansluitend op werktijd en (c) totaal alcoholgebruik.
8. Wat is de verklarende waarde van werkgebonden factoren, brede sociale factoren en persoonsgebonden factoren voor excessief alcoholgebruik en probleemdrinken onder de werkende bevolking.

De onderzoeksvragen 1 t/m 6 zullen in de eerste deelstudie aan bod komen. Het betreft hier een grootschalige telefonische enquête onder de werkende beroepsbevolking. De onderzoeksvragen 7 en 8 zullen in de tweede deelstudie beantwoord worden. Deze tweede deelstudie betreft een schriftelijke enquête die is uitgevoerd bij een selectie van respondenten uit de telefonische enquête.

METHODE

METHODE TELEFONISCHE INTERVIEWS

Deelnemers

De deelnemers aan het telefonisch interview waren personen behorende tot de werkende beroepsbevolking, geselecteerd via een aselechte steekproef uit het Nederlandse KPN-telecom bestand. Om in aanmerking te komen voor een interview moest de respondent minstens 12 uur per week betaald werk verrichten, de definitie die het CBS hanteert om de werkzame beroepsbevolking aan te duiden. Uiteindelijk zijn 4289 geslaagde interviews uitgevoerd. Tabel 1 laat de responsverantwoording zien van de telefonische interviews.

Tabel 1: responsverantwoording telefonische enquêtes

Eindstand	Absoluut totaal	Percentage
Bruto steekproef	20.000	100%
- niet gebruikt	327	
- systeemfout e.d.	11	
Bruto steekproef	19662	100%
Kaderfout 1		
- afgesloten	415	2%
- buiten doelgroep	6047	31%
- fax	111	1%
- 06-nummer	115	1%
Subtotaal	6688	34%
Kaderfout 2		
- taalprobleem	45	0%
- geen huishouden	25	0%
- al ondervraagd	9	0%
Subtotaal	79	0%
Weigering		
- geen interesse	1329	7%
- principieel	3918	20%
- geen tijd	1597	8%
Subtotaal	6844	35%
Non respons		
- geen gehoor	890	5%
- antwoordapparaat	331	2%

- in gesprek	65	0%
- afspraak maken	263	1%
- persoon afwezig	71	0%
- persoon niet in staat	142	1%
Subtotaal	1762	9%
Geslaagde respons	4289	22%
Respons excl. kaderfout 1 en 2	4289	33%

De respons exclusief kaderfout 1 en 2 bedroeg 33%. Dit percentage komt overeen met de respons van soortgelijke landelijke telefonische enquêtes (b.v. IVO, 2002). De gemiddelde duur van de telefonische interviews bedroeg 8.2 minuten.

Van deze steekproef van 4289 respondenten was 50.5% man (n=2164) en 49.5% vrouw (n=2125). De gemiddelde leeftijd bedroeg 39.0 jaar (sd = 10.7 jaar) en varieerde tussen 16 en 85¹ jaar. De gemiddelde leeftijd van mannen was hoger dan die van vrouwen, te weten respectievelijk 40.1 jaar (sd=10.9 jaar) en 37.8 jaar (sd=10.4 jaar) (t-toets, p<.01). Tabel 2 geeft weer hoe de respondenten over de verschillende bedrijfstakken verdeeld zijn.

Tabel 2: verdeling respondenten over de bedrijfstakken

	Frequentie	Percentage
landbouw en visserij	145	3.4%
Industrie	457	10.7%
bouwnijverheid	290	6.8%
handel	431	10.0%
horeca	133	3.1%
vervoer en communicatie	258	6.0%
financiële instellingen	268	6.2%
zakelijke dienstverlening	567	13.2%
openbaar bestuur	222	5.2%
onderwijs	345	8.0%
gezondheids- en welzijnszorg	832	19.4%
cultuur en overige dienstverlening	257	6.0%
weet niet	84	2.0%
totaal	4289	100.0%

¹ In totaal zeggen 17 personen van 65 jaar of ouder dat ze minstens 12 uur per week betaald werk uitvoeren.

Procedure

De telefonische enquêtes zijn uitgevoerd door het Amsterdamse Bureau voor Onderzoek en Statistiek. Zij maakten gebruik van een 'random dialing' om een random steekproef uit het KPN-telecom bestand te trekken. Alle telefonische enquêtes zijn in maart en april 2002 uitgevoerd. De respondenten werden benaderd op doordeweekse dagen tussen half zes en half tien s'avonds.

Per huishouden (telefoonnummer) werden zes pogingen ondernomen om respondenten te bereiken. Wanneer meer dan één lid per huishouden voldeed aan het inclusie criterium voor deze studie (minstens 12 uur per week betaald werk), werd dat lid van het huishouden ondervraagd dat het eerst jarig zou zijn. Dit om selectie-effecten op het niveau van leden van huishoudens te voorkómen. De enquêteurs zijn vooraf getraind en hebben gedurende de onderzoeksperiode verdere supervisie ontvangen.

Meetinstrument

Vier deelgebieden kwamen in het telefonisch interview aan de orde, namelijk alcoholgebruik en alcoholgerelateerde problemen, het beleid omtrent alcohol op het werk (inclusief verkrijgbaarheid van alcohol), de ervaren gezondheid en veiligheid op het werk en demografische factoren waaronder leeftijd, geslacht, beroep en bedrijfstak.

Alcoholgebruik en problemen

Het alcoholgebruik van respondenten is voor verschillende momenten bevraagd, namelijk vlak vóór of tijdens werkuren, aansluitend op werktijd, privé-gebruik doordeweeks, en privé-gebruik in het weekend. Om het alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werkuren te meten zijn de volgende vragen gesteld: drinkt u wel eens alcohol vlak vóór (een uur) of tijdens het werk, op hoeveel werkdagen heeft u de afgelopen week vlak vóór of tijdens het werk alcohol gedronken, hoeveel glazen alcohol heeft u in totaal in de afgelopen week vlak vóór of tijdens het werk gedronken, zijn dit meer glazen, evenveel of minder glazen dan wat u meestal per week vlak voor of tijdens uw werk drinkt en hoeveel glazen drinkt u meestal vlak vóór of tijdens het werk? Door deze vragen te combineren weten we derhalve of de respondent drinkt vlak vóór of tijdens het werk, hoeveel de respondent meestal drinkt in een week, en hoeveel de respondent in de afgelopen week heeft gedronken.

Om alcoholgebruik aansluitend op werktijd te meten is dezelfde opzet gekozen als bij het meten van alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk, te weten: drinkt u wel eens alcohol aansluitend op werk, op hoeveel werkdagen heeft u de afgelopen week aansluitend op werktijd alcohol gedronken, hoeveel glazen alcohol heeft u in totaal in de afgelopen week aansluitend op werktijd gedronken, zijn dit meer glazen, evenveel of minder glazen dan wat u meestal in een week aansluitend op werktijd drinkt, en hoeveel glazen drinkt u meestal aansluitend op het werk?

Om alcoholgebruik in het weekend (privé-gebruik) te meten is gevraagd naar het aantal dagen dat men in het weekend drinkt buiten werktijd (weekend is gedefinieerd van vrijdag tot en met zondag, dus drie dagen). Daarna werd gevraagd hoeveel glazen de respondent meestal op zo'n dag in het weekend drinkt. De antwoordcategorieën bestonden uit: 1 glas, 2 glazen, 3 glazen, 4 á 5 glazen, 6 glazen, 7 à 10 glazen en 11 of meer glazen. Het gemiddelde gebruik in het weekend is vastgesteld door het aantal dagen en aantal glazen met elkaar te vermenigvuldigen. Bij de vraag naar aantal glazen is het gemiddelde genomen voor antwoordcategorieën waar meerdere glazen genoemd werden.

Om het alcoholgebruik doordeweeks (privé-gebruik) te meten is van hetzelfde principe gebruik gemaakt als bij het gebruik in het weekend. Er is expliciet gevraagd naar alcoholgebruik buiten werktijd om (dus ook niet aansluitend op werktijd). Doordeweeks gebruik geldt voor de dagen maandag tot en met donderdag, dus maximaal vier dagen.

Om het totaal alcoholgebruik (zowel privé als werkgerelateerd) vast te stellen, zijn de eerder beschreven vormen van alcoholgebruik (alcoholgebruik vlak vóór en tijdens werktijd, aansluitend op werktijd, privé alcoholgebruik in het weekend en privé alcoholgebruik doordeweeks) bij elkaar opgeteld.

Daarnaast is gevraagd hoe vaak de respondent 6 of meer glazen alcohol drinkt. De antwoordmogelijkheden voor het 6+ item zijn: elke dag 6 of meer glazen alcohol, 5-6 keer per week, 3-4 keer per week, 1-2 keer per week, 1-3 keer per maand, 3-5 keer per half jaar, 1-2 keer per half jaar, en nooit. Als gemiddelde voor de waarde '6 of meer glazen' hebben we de conservatieve waarde van 6 glazen genomen. De bijdrage van frequentie van 6+-drinken aan de totale weekconsumptie is berekend door het aantal malen per week dat gedronken werd te vermenigvuldigen met 6. Wanneer iemand elke dag meer dan 6 glazen drinkt, dan geldt derhalve 7 maal 6 is 42 glazen. Drinkt iemand echter 2 maal per maand 6 of meer glazen dan werd dat geteld als 0.5 keer per week keer 6 is 3 glazen.

Wanneer het gebruik per week volgens het 6+ item hoger was dan het totaal alcoholgebruik (privé en werkgerelateerd) gemeten met de 4 vragen voor totaal alcoholgebruik, dan is het verschil tussen het totaalgebruik en het 6+ item opgeteld bij het totaalgebruik, het betreft hier het gecorrigeerde totaalgebruik. Bij 156 respondenten bleek het alcoholgebruik volgens de 6+-vraag hoger te zijn dan het alcoholgebruik volgens de vragen over alcoholgebruik op doordeweekse en weekenddagen.

Excessief drinken is verschillend gedefinieerd voor mannen en vrouwen. Voor mannen geldt dat zij minstens 20 glazen per week of minstens eens per week zes of meer glazen moeten drinken om als excessieve drinker aangeduid te worden. Vrouwen worden als excessieve drinker aangeduid als zij minstens 14 glazen per week drinken of minstens eens per week vier of meer glazen.

Problemen ten gevolge van alcoholgebruik zijn gemeten met een 6-item schaal die door Candel (2001) is ontwikkeld. De oorspronkelijke schaal telde 18 items die ernst van probleemdrinken indiceerden (Cornel, Knibbe, Van Zutphen, Drop, 1994). Deze vragen gaan over het ervaren van problemen door het drinken van alcohol. Bijvoorbeeld: als u eenmaal begint met drinken, vindt u het dan wel eens moeilijk om te stoppen met drinken. De zes items hebben allemaal een uniek gewicht, omdat het ene probleem als ernstiger wordt gezien dan een ander probleem. Iemand wordt als probleemdrinker aangeduid wanneer hij of zij een score van 2,5 of meer heeft op de 6 items waarmee problemen ten gevolge van alcoholgebruik is gemeten en daarnaast een excessieve drinker is. Ieder item heeft een uniek gewicht of 'zwaarte' (zie bijlage voor de precisering van gewichten van de verschillende items). Van de 6 items worden er twee (geuite zorgen van partner en of familie over alcoholgebruik van respondent en geïrriteerd raken door aanmerkingen van derden over alcoholgebruik) zo zwaar gewogen dat als een respondent op een van deze twee items scoort de score boven de 2.5 ligt. Voor de andere vier items geldt dat er twee of meer items positief gescoord moeten worden om een score boven de 2.5 te halen.

Alcoholbeleid en verkrijgbaarheid

De verkrijgbaarheid van alcohol op het werk is door drie items gemeten: a. is er alcohol te koop op uw werkplek, bijvoorbeeld in kantine of bedrijfsrestaurant, b. is er wel eens alcohol op een andere manier beschikbaar op uw werkplek, bijvoorbeeld in een keukentje, koelkast of dat u of een collega alcohol meeneemt en c. hoe vaak zijn er bedrijfsborrels op de werkplek waar alcohol verkrijgbaar is.

Het beleid omtrent alcohol is op twee manieren geoperationaliseerd. Het formele beleid is gemeten aan de hand van de vraag “Zijn er door uw werkgever regels vastgesteld over het drinken van alcohol vlak vóór of tijdens werkuren, of bij bedrijfsborrels?”. Het informele beleid is gemeten aan de hand van de vraag “Is het door uw werkgever toegestaan om vlak vóór of tijdens werkuren te drinken?”.

Gezondheid en veiligheid

Om de ervaren gezondheid te meten is respondenten gevraagd een cijfer te geven tussen 1 en 10 voor hun algemene gezondheid. Daarnaast is gevraagd of respondenten zich in de afgelopen maand hadden ziek gemeld en hoeveel dagen men zich in totaal had ziek gemeld in de afgelopen maand. Ook is gevraagd naar de invloed van alcoholgebruik op de werkprestaties van respondenten, en de (waargenomen) invloed van alcoholgebruik op de werkprestaties van collega’s.

Verder zijn items opgenomen om de waargenomen veiligheid op het werk te meten. De items gaan over betrokkenheid bij bedrijfsongevallen in het afgelopen jaar en over de bezorgdheid van respondenten voor bedrijfsongevallen. Op deze wijze hebben we een meer objectieve en een meer subjectieve maat voor veiligheid op het werk.

Demografische variabelen

Er is gevraagd naar geslacht, leeftijd en beroep van de respondenten. Verder werd gevraagd naar het aantal werkzame uren per week, en naar de bedrijfstak waarin men werkt. Het niveau van het beroep van de respondent is vastgesteld aan de hand van de classificatie gedefinieerd door het CBS in 1992 (CBS Standaard Beroepenclassificatie 1992, Editie 2001).

Statistische analyse

Om uitspraken te kunnen doen over de algehele werkzame beroepsbevolking is de huidige steekproef vergeleken met de landelijke cijfers over de werkzame beroepsbevolking zoals bekend bij het CBS. Door de steekproef achteraf op relevante variabelen (variabelen die samenhangen met alcoholgebruik) statistisch te wegen, is de steekproefverdeling vergelijkbaar gemaakt met die van algehele Nederlandse beroepsbevolking (zie Tabel 3).

Tabel 3: demografische gegevens CBS en demografische gegevens van de gewogen steekproef

		Ongewogen steekproef	CBS	Gewogen steekproef
Geslacht	Man	50.5%	58.6%	58.8%
	Vrouw	49.5%	41.4%	41.2%
Leeftijd	15-24	8.3%	11.8%	11.9%
	25-34	29.4%	28.9%	29.2%
	35-44	31.1%	28.3%	28.0%
	45-54	22.5%	23.1%	23.1%
	55 e.o.	8.6%	7.9%	7.9%
	Bedrijfstak	Landbouw en visserij	3.4%	2.7%
	Industrie	10.9%	15.6%	15.5%
	Bouwnijverheid	6.9%	7.0%	6.8%
	Handel	10.2%	15.0%	14.6%
	Horeca	3.2%	2.9%	3.1%
	Vervoer en communicatie	6.1%	6.4%	6.1%
	Financiële instellingen	6.4%	4.2%	4.3%
	Zakelijke dienstverlening	13.5%	12.1%	12.6%
	Openbaar bestuur	5.3%	7.5%	7.9%
	Onderwijs	8.2%	6.3%	6.8%
	Gezondheids- en welzijnszorg	19.8%	14.1%	15.2%
	Cultuur en overige dienstverlening	6.1%	4.3%	4.5%
Beroepsniveau	Elementair	3.9%	6.9%	6.9%
	Lager	28.2%	24.2%	24.4%
	Middelbaar	39.9%	39.5%	39.4%
	Hoger	21.9%	20.8%	20.8%
	Wetenschappelijk	6.2%	8.6%	8.5%

Uiteindelijk is statistische weging uitgevoerd op de volgende variabelen: geslacht, leeftijd, bedrijfstak en beroepsniveau. Ten gevolge van weging is de totale steekproefomvang gestegen van 4289 naar 4291 respondenten. Vraagstellingen die betrekking hebben op de prevalentie van alcoholgebruik (b.v. vóór of tijdens werk) bij de algemene werkzame beroepsbevolking zijn geanalyseerd op de gewogen dataset. Vraagstellingen die betrekking hebben op verschillen tussen groepen (b.v. bedrijfstakken) of op relaties tussen variabelen, zijn geanalyseerd op de ongewogen dataset.

Voor de beantwoording van de meeste van de onderzoeksvragen is gebruik gemaakt van frequentieverdelingen (algehele populatie) en kruistabellen (per bedrijfstak en beroepsniveau). Voor vragen naar samenhang tussen bepaalde variabelen zijn zowel bivariate correlaties (Pearson's r) als (Multivariate) Variantie Analyses gebruikt. Verschillen tussen bedrijfstakken en beroepsgroepen zijn getoetst met behulp van χ^2 -tests (Pearson Chi-Square). Met behulp van verdere χ^2 -tests is vervolgens gekeken of de bedrijfstak/ het beroepsniveau met de hoogste of laagste score significant afwijkt van de gemiddelde score van de totale steekproef minus deze bedrijfstak/ dit beroepsniveau. Verschillen in gemiddeld aantal glazen alcohol tussen groepen (b.v. bedrijfstakken) zijn getoetst aan de hand van t-toetsen.

METHODE SCHRIFTELIJKE VRAGENLIJST

Deelnemers en procedure

Bij de telefonische enquête is alle respondenten (n=4289) gevraagd of ze eventueel bereid zouden zijn om aan een schriftelijke vervolgonderzoek deel te nemen. Uiteindelijk waren 3423 (80%) van de respondenten hiertoe bereid. Een deel van deze respondenten is voor dit vervolgonderzoek benaderd, te weten alle in de telefonische enquête geïdentificeerde probleemdrinkers (n=125), alle geïdentificeerde niet-problematische excessieve drinkers (n=375), en een steekproef van gematigde drinkers (n=371) (niet-excessieve drinkers) die op geslacht en leeftijd gematcht was met de groep van probleemdrinkers.

Uiteindelijk zijn dus 871 vragenlijsten verstuurd. Om de respons te verhogen, hebben respondenten na deze eerste mailing nog twee keer een reminder met vragenlijst ontvangen, te weten 3 en 5 weken na de eerste mailing. Verder zijn na afloop van de enquête een aantal prijzen onder respondenten verloot, namelijk 20 waardebonnen van €20,= en een weekendje Parijs voor twee personen.

Van de 871 verstuurde vragenlijsten zijn uiteindelijk 653 ingevulde vragenlijsten terugontvangen (respons 75%). De huidige steekproef bevatte uiteindelijk 72 probleemdrinkers, 224 niet-problematische excessieve drinkers, 344 gematigde drinkers en 13 geheelonthouders.

De groep probleemdrinkers bestaat voor 76.1% uit mannen en 23.9% uit vrouwen, en de gemiddelde leeftijd is 38.2 jaar (sd=12.0). De groep niet-problematische excessieve drinkers bestaat voor 75.0% uit mannen en 25.0% uit vrouwen, en de gemiddelde leeftijd bedraagt 40.2 jaar (sd=11.9). Van de gematigde drinkers is de gemiddelde leeftijd 40.5 jaar (sd=10.9), en deze groep bestaat voor 79.2% uit mannen en 20.8% uit vrouwen. Omdat de oorspronkelijke groep gematigde drinkers gematcht is met de oorspronkelijke groep probleemdrinkers, is het aantal mannen in alle groepen groter dan het aantal vrouwen

Meetinstrument

Drie deelgebieden komen aan de orde in de vragenlijst: het alcoholgebruik, werkgebonden factoren, en sociale en persoonlijke factoren.

Alcoholgebruik

Om alcoholgebruik te meten is een deel van de vragen uit het telefonisch interview gebruikt. In de schriftelijke vragenlijst is geen onderscheid gemaakt tussen privé en werkgebonden alcoholgebruik.

Alcoholgebruik in het weekend is gemeten door te vragen naar het aantal dagen dat iemand in het weekend drinkt (weekend is gedefinieerd van vrijdag tot en met zondag, dus maximaal drie dagen). Daarna werd gevraagd hoeveel glazen de respondent meestal op zo'n dag in het weekend drinkt. Het product van het aantal dagen in het weekend en het aantal glazen op zo'n dag is het totaal aantal glazen wat de respondent drinkt in het weekend. Om het alcoholgebruik doordeweeks te meten is van hetzelfde principe gebruik gemaakt als bij het gebruik in het weekend. Doordeweeks gebruik geldt voor de dagen maandag tot en met donderdag, dus maximaal vier dagen. Tevens is gevraagd hoe vaak per week men 6 of meer glazen alcohol heeft gedronken. Wanneer het gebruik gebleken uit het 6+ item hoger was dan het totaal alcoholgebruik in de week (gebruik in het weekend plus het gebruik doordeweeks), is het verschil tussen het totaalgebruik en het 6+ item opgeteld bij het totaalgebruik: het gecorrigeerde totaalgebruik. Ten slotte is het gecorrigeerde totaalgebruik vermenigvuldigd met een weegfactor 1.2. Het totaalgebruik in de telefonische interviews was 1.2 maal hoger dan het totaalgebruik voortgekomen uit de schriftelijke vragenlijst. Omdat in de telefonische enquête meer items gebruikt zijn om alcoholgebruik te meten dan in de huidige studie (5 versus 3 items), en uit de literatuur bekend is dat het gebruik van meerdere alcoholitems meer betrouwbare rapportages oplevert (Knibbe & Bloomfield, 2001; Shakeshaft, Bowman, Sanson-Fisher, 1999), is deze gewogen gecorrigeerde maat voor totaal alcoholgebruik de meest betrouwbare maat voor alcoholgebruik in dit vragenlijstsonderzoek.

Werkgebonden factoren

Om een groot deel van de gevonden risicofactoren in de literatuur op een valide en betrouwbare wijze te kunnen meten hebben we gebruik gemaakt van een bestaande en beproefde vragenlijst, namelijk de Vragenlijst Beleving en Beoordeling van de Arbeid (VBBA) van Van Veldhoven (1994). De VBBA is ontwikkeld voor het meten van psychosociale arbeidsbelasting. De lijst gaat uit van een simpel oorzaak-gevolg model op het gebied van psychosociale arbeidsbelasting, waarin de werknemer als een soort 'black box' fungeert (naar Van Veldhoven, 1994).

Bij de constructie van onze vragenlijst is een belangrijk deel van de VBBA gebruikt, die een groot aantal concepten meet die als risicofactoren uit het literatuuronderzoek naar voren zijn gekomen. Deze concepten zijn: werktempo en werkhoeveelheid (tijdsdruk) ($a = .83$), geestelijke belasting ($a = .83$), relatie met directe leiding ($a = .88$) en collega's ($a = .81$), gebrek aan afwisseling in het werk (routinevorming) ($a = .83$), problemen met de taak ($a = .72$), onduidelijkheid over de taak (ervaren complexiteit van het werk) ($a = .78$), gebrek aan zelfstandigheid in het werk (ruimte voor eigen oordeel en creativiteit in de taak) ($a = .90$), informatie (zichtbaarheid van werkprestaties) ($a = .85$), en negatieve ervaringen op het werk (seksuele intimidatie) ($a = .64$). De schaal die gebruikt is om ervaren veiligheid te meten had een te lage interne consistentie ($a = .25$). Daarom is uitsluitend geanalyseerd met het inhoudelijk meest centrale item van ervaren veiligheid ("Doen zich op uw afdeling wel eens ongelukken of bijna ongelukken voor?").

De gebruikte schalen uit de VBBA dekten niet alle risicofactoren die uit de literatuur naar voren zijn gekomen. Daarom zijn aanvullingen gedaan, zoals vragen naar discriminatie op het werk, tevredenheid over de organisatie van het werk, gebrek aan supervisie, het percentage mannen waarmee de respondent werkt, het hebben van vaak wisselende collega's, de mate van overwerk en of de respondent een leidinggevende functie heeft.

Tevens bevat de VBBA geen schaal voor het construct alcoholklimaat, noch zijn er enig andere gestandaardiseerde schalen voor het meten van alcoholklimaat. Derhalve zijn daar items voor ontwikkeld om alcoholklimaat ten aanzien van alcoholgebruik *tijdens* het werk te meten (bijvoorbeeld 'Hoe staat uw directe leiding ten opzichte van het gebruik van alcohol op of tijdens het werk?' met als antwoordmogelijkheid een score op een vijf puntsschaal van 'zeer negatief' tot 'zeer positief' en 'Drinken uw collega's alcohol op of tijdens het werk?' met als antwoordmogelijkheid een score op een vijf puntsschaal van 'zeker wel' tot 'zeker niet') ($a = .83$) en om alcoholklimaat ten opzichte van alcoholgebruik *aansluitend op* werktijd te meten ($a = .87$).

Sociale en persoonlijke factoren

Het meetinstrument bevat een groot aantal demografische variabelen waaronder leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, burgerlijke staat, het hebben van (thuiswonende) kinderen en etniciteit. Voor het meten van persoonlijke drinkgeschiedenis is gevraagd naar het drinkgedrag van de vader, de moeder en een eventuele oudste broer of zuster. Antwoorden variëren van 'drinkt totaal niet' tot 'is

een alcoholist'. Verder is een lijst opgenomen van recente stressvolle levensgebeurtenissen. De respondent moet aangeven of hij/zij in het afgelopen jaar één of meer genoemde ervaringen heeft meegemaakt (b.v. verlies of ziekte van partner/ familielid, verhuizing etc.).

Voor het meten van alcoholverwachtingen is gebruik gemaakt van de resultaten van een studie van Borjesson en Dunn (2001). Zij legden 433 studenten een uitgebreide vragenlijst voor, gebaseerd op de Alcohol Expectancy Questionnaire (AEQ) van Brown, Goldman, Inn en Anderson (1980). Uit het onderzoek kwamen de 10 meest relevante alcoholverwachtingen naar voren, welke gebruikt zijn in de huidige studie ($\alpha = .87$), plus een item over de verwachting dat alcohol een middel is om met problemen om te gaan. Attitude ten aanzien van alcoholgebruik is gemeten met drie 5-punts semantische differentialen (naar Ajzen, 1991): heel goed – heel slecht, heel fijn – heel vervelend en heel belangrijk – heel onbelangrijk ($\alpha = .67$).

Statistische analyse

Ter beantwoording van de onderzoeksvraag 'In hoeverre hangen werkgebonden factoren, brede sociale en persoonsgebonden factoren samen met (a) alcoholgebruik tijdens werkuren, (b) alcoholgebruik aansluitend op werktijd en (c) totaal alcoholgebruik' zijn allereerst correlaties (Pearson's r en Spearman's r) berekend tussen de drie afhankelijke variabele (alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk, aansluitend op werk, en totaal gebruik) en de afzonderlijke werkgebonden factoren, en sociale en persoonlijke factoren. Alcoholgebruik vlak vóór of tijdens en aansluitend op werktijd zijn uit het telefonische interview naar voren gekomen. Vervolgens zijn per criterium variabele, de drie vormen van alcoholgebruik, stepwise lineaire regressie-analyses uitgevoerd met de significant correlerende variabelen als predictoren. Deze analyses zijn apart uitgevoerd voor werkgebonden factoren enerzijds en sociale en persoonlijke factoren anderzijds.

De andere onderzoeksvraag die door middel van de schriftelijke vragenlijst beantwoord zal worden luidt 'Wat is de verklarende waarde van werkgebonden factoren, brede sociale factoren en persoonsgebonden factoren voor excessief alcoholgebruik en probleemdrinken onder de werkende bevolking'. Om een vergelijking te kunnen maken tussen probleemdrinkers versus gematigde drinkers enerzijds en excessieve drinkers versus gematigde drinkers anderzijds zijn logistische regressie analyses uitgevoerd. Probleemdrinkers zijn geïdentificeerd aan de hand van het telefonische interviews. Allereerst zijn uitsluitend werkgebonden

factoren in aparte logistische regressies opgenomen. Vervolgens zijn de significante predictoren in nog een logistische regressie opgenomen, methode enter. Vervolgens zijn uitsluitend sociale en persoonlijke factoren in aparte logistische regressies opgenomen en zijn de significante predictoren opgenomen in een logistische regressie, methode enter. Ten slotte zijn alle significante werkgebonden en sociale en persoonlijke factoren in één logistische regressie, methode enter ingevoerd. Hierbij zijn variabelen (ordinaal, interval, of ratio) die een lineaire samenhang met alcoholgebruik laten zien als continue variabelen ingevoerd, en zijn dummyvariabelen gemaakt wanneer geen lineaire relatie bleek. Dit laatste bleek het geval bij de variabele opleidingsniveau, waarvan uiteindelijk zeven dummy-variabelen gemaakt zijn.

RESULTATEN

ALGEMENE PREVALENTIES

Prevalentie geheelonthouders

Allereerst is nagegaan wat de prevalentie is van geheelonthouders in de totale steekproef. Er is gevraagd of de respondent in het afgelopen jaar wel of niet alcohol heeft gedronken.

Tabel 4: frequentieverdeling geheelonthouders

	Frequentie	Percentage
geheelonthouders	464	10.8%
drinkers	3828	89.2%
totaal	4291	100.0%

Tabel 4 laat zien dat 10.8% van de respondenten geen alcohol heeft gedronken in het afgelopen jaar. De redenen voor het niet drinken van alcohol lopen uiteen van zwangerschap, het hebben van principiële redenen, het niet lusten van alcohol tot het gestopt zijn met drinken vanwege alcoholproblematiek (zie Tabel 5).

Tabel 5: redenen geheelonthouding

	Frequentie	Percentage
uit principe of geloof	124	26.7%
niet lusten	203	43.8%
ziekte, medicijnen	54	11.6%
gestopt drinken	18	3.9%
zwangerschap	22	4.7%
geen behoefte	22	4.7%
anders	11	2.4%
weet niet, geen antwoord	10	2.2%
totaal	464	100.0%

De variatie in geheelonthouding naar bedrijfstak is beperkt. Vergeleken met het gemiddelde percentage (10.8%) is het percentage geheelonthouders hoger in de

gezondheids- en welzijnszorg (15.7%, χ^2 , n.s.) en iets lager in de sector vervoer en communicatie (8.5%, χ^2 , n.s.). Deze verschillen zijn echter niet significant. Voor een volledig overzicht naar bedrijfstak zie tabel 1 in Bijlage 1.

De variatie naar beroepsniveau is veel hoger (Tabel 6). Bij werkenden binnen het elementair beroepsniveau is het percentage geheelonthouders hoger (22.5%) dan bij werkenden binnen de overige beroepsniveaus (χ^2 , $p < .001$). In een additionele analyse (logistische regressie met geslacht, leeftijd en het elementair beroepsniveau als predictoren van geheelonthouding) is nagegaan of dit verschil veroorzaakt wordt door het hoge percentage mannen en jongeren binnen het elementaire beroepsniveau. Uit deze analyse kwam een significant effect naar voren van geslacht en van elementair beroepsniveau, hetgeen betekent dat geslacht niet volledig verantwoordelijk is voor het gevonden verschil in geheelonthouding binnen het elementaire beroepsniveau.

Tabel 6: aantal geheelonthouders per beroepsniveau

	geheelonthouders	drinkers	totaal
elementair	32 22.5%	110 77.5%	142 100.0%
lager	149 14.5%	881 85.5%	1030 100.0%
middelbaar	160 11.0%	1300 89.0%	1460 100.0%
hoger	66 8.3%	734 91.8%	800 100.0%
wetenschappelijk	18 8.0%	207 92.0%	225 100.0%

De voornaamste bevindingen van dit hoofdstuk zijn dat bijna 11% van de gehele werkende beroepsbevolking geheelonthouder is. Over de bedrijfstakken zien we echter geen relevante variatie. Naar beroepsniveau echter wel: het percentage geheelonthouders binnen het elementair beroepsniveau is veel hoger dan binnen de overige beroepsniveaus.

Gemiddeld aantal glazen alcoholhoudende drank per week

Tabel 7 laat het gemiddelde aantal glazen alcohol dat respondenten per week drinken zien. Belangrijk hierbij is dat geheelonthouders bij deze en hierop volgende analyses buiten beschouwing worden gelaten. Het gaat dus om het gebruik van alcohol bij personen die drinken. Wanneer iemand gemiddeld nul glazen alcohol per week drinkt, betekent dit dat de respondent gemiddeld minder dan één glas alcohol per week drinkt.

Tabel 7: gemiddeld aantal glazen alcohol per week (excl. geheelonthouders)

	Frequentie	Percentage
0-2 glazen	699	18.3%
2-4 glazen	587	15.3%
4-8 glazen	834	21.8%
8-14 glazen	791	20.7%
14-20 glazen	401	10.5%
20+ glazen	511	13.4%
Totaal	3823	100.0%

Uit Tabel 7 blijkt dat van de respondenten die hebben aangegeven dat ze wel eens alcohol hebben gedronken in het afgelopen jaar, 18.3 % gemiddeld nul tot twee glazen alcohol per week drinkt. Zo'n 15.3 % drinkt gemiddeld twee tot vier glazen alcohol per week en 21.8 % drinkt vier tot acht glazen alcohol per week. Verder laat Tabel 7 zien dat 20.7 % acht tot veertien glazen alcohol per week drinkt en 10.5 % drinkt gemiddeld 14 tot 20 glazen alcohol. De overige 13.4 % drinkt gemiddeld 20 glazen alcohol of meer per week.

Tabel 8 geeft het gemiddeld aantal glazen alcohol per week naar bedrijfstak. In sommige bedrijfstakken wordt meer gedronken dan in andere (χ^2 , $p < .001$). In de bouwnijverheid en in de horeca wordt gemiddeld het meest gedronken, namelijk respectievelijk 12.3 glazen (t-toets, $p < .001$) en 13.2 glazen (t-toets, $p < .001$) per week per respondent. Ook in de landbouw en visserij wordt gemiddeld meer gedronken vergeleken met de andere bedrijfstakken (11.8 glazen per week, t-toets, $p < .05$). In de gezondheids- en welzijnszorg wordt het minst gedronken (6.2 glazen per week, t-toets, $p < .001$). Om te controleren of deze verschillen verklaard kunnen worden door verschillen in geslacht en leeftijd tussen bedrijfstakken zijn additionele analyses uitgevoerd (lineaire regressies met geslacht, leeftijd en de betreffende bedrijfstak als predictoren en totaal

alcoholgebruik per week als criterium variabele). Uit alle analyses kwam steeds een significant effect van geslacht naar voren. Voor de bedrijfstakken bouwnijverheid en landbouw en visserij kwam ook leeftijd als significant effect naar voren. Voor de meeste bedrijfstakken, te weten de bouwnijverheid, de horeca en de gezondheids- en welzijnszorg, werd daarnaast echter nog steeds een significant effect van bedrijfstak gevonden, hetgeen betekent dat geslacht en leeftijd niet volledig verantwoordelijk zijn voor de gevonden verschillen in aantal glazen alcohol per week. Bij de bedrijfstak landbouw en visserij echter verdween het effect van bedrijfstak echter wel na controle voor geslacht en leeftijd. Dit betekent dat het hoge aantal glazen alcohol per week in de landbouw en visserij volledig toegeschreven kan worden aan verschillen in leeftijd en geslacht tussen bedrijfstakken.

Tabel 8: gemiddeld aantal glazen alcoholhoudende drank per week (excl. geheelonthouders)

	glazen per week (sd)	N
landbouw en visserij	11.8 (13.0)	128
industrie	10.7 (11.2)	405
bouwnijverheid	12.3 (12.7)	258
handel	8.8 (10.2)	388
horeca	13.2 (12.8)	118
vervoer en communicatie	8.9 (10.2)	236
financiële instellingen	9.6 (10.0)	239
zakelijke dienstverlening	8.5 (8.8)	511
openbaar bestuur	8.3 (8.2)	199
onderwijs	7.6 (7.9)	308
gezondheids- en welzijnszorg	6.2 (7.0)	697
cultuur en overige dienstverlening	10.1 (9.5)	230

Geconcludeerd kan worden dat binnen de bedrijfstakken horeca, bouwnijverheid en landbouw en visserij gemiddeld het meest wordt gedronken per week. Binnen de landbouw en visserij kan dit geheel verklaard worden door het hoge percentage mannelijke werknemers (82%) en het hoge percentage oudere werknemers (M= 40.0 jaar). Tevens zien we dat binnen de bedrijfstak gezondheids- en welzijnszorg het minst wordt gedronken per week, en dat het lage alcoholgebruik niet volledig kan worden toegeschreven aan het hoge percentage vrouwen in deze sector.

Tabel 9 geeft het gemiddeld alcoholgebruik per week, en laat zien dat binnen het elementaire beroepsniveau gemiddeld het meest wordt gedronken (13.3 glazen) in vergelijking met de andere beroepsniveaus (t-toets, $p < .01$). Na controle voor geslacht en leeftijd zien we dat beroepsniveau nog steeds een effect heeft op het gemiddelde aantal glazen per week. Geconcludeerd kan dus worden het elementaire beroepsniveau een hogere alcoholconsumptie heeft dan de overige beroepsniveaus, en dat dit niet volledig toegeschreven kan worden aan verschillen in geslacht en leeftijd.

Tabel 9: gemiddeld aantal glazen alcoholhoudende drank per week naar beroepsniveau (excl. geheelonthouders)

	glazen per week (sd)	N
elementair	13.3 (13.6)	109
lager	8.5 (10.9)	882
middelbaar	8.6 (9.8)	1298
hoger	8.6 (8.0)	732
wetenschappelijk	9.2 (8.2)	207

ALCOHOLGEBRUIK VLAK VÓÓR, TIJDENS EN AANSLUITEND OP WERKTIJD

Alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk

In dit onderzoek is nagegaan wat het alcoholgebruik is vlak vóór (een uur) of tijdens werktijd. In beide gevallen geldt namelijk dat dit er toe kan leiden dat werkenden direct onder invloed van alcohol zijn tijdens werktijd. Tabel 10 laat zien of en hoe vaak respondenten die rapporteren het afgelopen jaar te hebben gedronken, alcohol drinken vlak vóór of tijdens het werk.

Tabel 10: Drinkt u wel eens alcohol vlak vóór of tijdens het werk? (excl. geheelonthouders)

	Frequentie	Percentage
ja, 1 of paar keer per week	38	1.0%
ja, 1 of paar keer per maand	45	1.2%
ja, 1 of paar keer per jaar	75	2.0%
nooit	3670	95.7%
wil niet zeggen	2	.1%
weet niet, geen antwoord	3	.1%
totaal	3804	100.0%

Uit Tabel 10 kunnen we opmaken dat ongeveer 4% wel eens alcohol drinkt vlak vóór of tijdens het werk: 1.0% drinkt één of een paar keer per week vlak vóór of tijdens het werk, 1.2% één of een paar keer per maand en 2.0% één of een paar keer per jaar. De meerderheid van de werkende drinkende bevolking (95.7%) drinkt nooit vlak vóór of tijdens het werk.

Er is tevens gevraagd naar hoeveel glazen de respondent meestal drinkt vlak vóór of tijdens werk. Van de totale steekproef drinkers (dus exclusief geheelonthouders) drinkt 1.8 % gemiddeld minder dan één glas per week vlak vóór of tijdens werk, 0.6 % gemiddeld één glas per week, 0.5% gemiddeld twee glazen, 0.3 % drie glazen, 0.3 % vier of vijf glazen en 0.1 % zes of meer glazen vlak vóór of tijdens het werk.

Over het algemeen zijn mensen iets preciezer in hun rapportage van alcoholgebruik als het gaat om een recente, precies af te bakenen periode. Op de meer concrete vraag of er in de afgelopen week vlak vóór of tijdens werktijd is gedronken, wordt dan ook vaker bevestigend geantwoord dan op de meer algemene vraag of de respondent wekelijks vlak vóór of tijdens werktijd drinkt, te weten

respectievelijk door 1.6% (n=61) en 1.0% van de respondenten (n=38). De meer concrete vraag naar alcoholconsumptie in de **afgelopen week** laat de volgende verdeling zien: 0.4 % van de respondenten heeft de afgelopen week één glas alcohol gedronken vlak vóór of tijdens het werk, 0.3 % heeft twee glazen gedronken, 0.2 % drie glazen, 0.2 % vier of vijf glazen en 0.2 % zes glazen of meer.

In de verschillende bedrijfstakken blijkt het percentage respondenten dat aangeeft nooit vlak vóór of tijdens werktijd te drinken te variëren tussen 87.4 % (horeca) tot 98.3 % (gezondheids- en welzijnszorg en vervoer en communicatie). Het aantal drinkers vlak vóór of tijdens werktijd is daarmee te klein om een informatieve uitsplitsing naar bedrijfstak toe te laten. Voor de complete zie tabel 2 in Bijlage 1.

Analyses naar beroepsniveau laten eveneens zien dat weinig respondenten vlak vóór of tijdens werktijd drinken. Het percentage respondenten dat rapporteert nooit vlak vóór of tijdens werktijd te drinken varieert tussen 90.9% (elementair) tot 98.0% (lager beroepsniveau). De waarnemingen per cel zijn te laag om significante verschillen te kunnen toetsen. Voor complete tabel zie tabel 3 in Bijlage 1.

Alcoholgebruik aansluitend op werktijd

In het huidige onderzoek is ook nagegaan in hoeverre alcohol wordt gedronken aansluitend op werktijd, omdat dit type alcoholgebruik iets zegt over de (infor mele) bedrijfscultuur ten aanzien van alcoholgebruik. Tabel 11 laat zien of en hoe vaak respondenten alcohol drinken aansluitend op werktijd. Wederom gaat het hier uitsluitend om respondenten die aangegeven in het afgelopen jaar wel eens alcohol te hebben gedronken.

Tabel 11: Drinkt u wel eens alcohol aansluitend op uw werktijd? (excl. geheelonthouders)

	Frequentie	Percentage
1 of paar keer per week	466	12.2%
1 of paar keer per maand	393	10.2%
1 of paar keer per jaar	601	15.7%
Nooit	2366	61.7%
wil niet zeggen	2	.1%
weet niet, geen antwoord	7	.2%
totaal	3834	100.0%

We kunnen uit Tabel 11 opmaken dat 38.1% van de respondenten wel eens aansluitend op werktijd alcohol drinkt; 12.2% drinkt wekelijks en 10.2% maandelijks. Meer dan de helft van de respondenten drinkt nooit alcohol direct na werktijd (61.7%).

De verdeling naar aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd in een gemiddelde week laat het volgende beeld zien: 4.9% drinkt gemiddeld één glas per week aansluitend op werktijd, 6.9% drinkt twee glazen, 3.6% drinkt drie glazen, 2.4% drinkt vier of vijf glazen, en 2.1% drinkt zes of meer glazen aansluitend op werktijd in een gemiddelde week.

In tegenstelling tot eerdere resultaten, wordt op de meer concrete vraag naar alcoholgebruik aansluitend op werktijd in de **afgelopen week** juist iets minder vaak bevestigend geantwoord dan op de meer algemene vraag, te weten respectievelijk 11.9% (n=455) versus 12.2% (n=466). Op de vraag naar aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd in de afgelopen week, komt de volgende verdeling naar voren: 2.5% heeft één glas gedronken, 3.4% twee glazen, 2.0% drie glazen, 1.8% vier of vijf glazen, en 2.2% heeft zes of meer glazen gedronken aansluitend op werktijd in de afgelopen week.

Tabel 12: alcoholgebruik aansluitend op werktijd per bedrijfstak (excl. geheelonthouders)

	1 of paar keer per week	1 of paar keer per maanc	1 of paar keer per jaar	nooit	totaal
landbouw en visserij	18 14.2%	9 7.1%	16 12.6%	84 66.1%	127 100.0%
industrie	51 12.5%	41 10.1%	71 17.4%	244 60.0%	407 100.0%
bouwnijverheid	34 13.1%	31 12.0%	40 15.4%	154 59.5%	259 100.0%
handel	53 13.7%	29 7.5%	34 8.8%	272 70.1%	388 100.0%
horeca	37 31.4%	17 14.4%	9 7.6%	55 46.6%	118 100.0%
vervoer en communicatie	31 13.1%	13 5.5%	30 12.7%	163 68.8%	237 100.0%
financiële instellingen	29 12.1%	33 13.8%	51 21.3%	127 52.9%	240 100.0%
zakelijke dienstverlening	54 10.6%	82 16.1%	90 17.6%	284 55.7%	510 100.0%
openbaar bestuur	8 4.0%	21 10.5%	55 27.5%	116 58.0%	200 100.0%
onderwijs	32 10.4%	20 6.5%	54 17.6%	201 65.5%	307 100.0%
gezondheids- en welzijnszorg	32 4.5%	40 5.7%	95 13.6%	534 76.2%	701 100.0%
cultuur en overige dienstverlening	15 6.5%	29 12.6%	42 18.2%	145 62.8%	231 100.0%
totaal	394 10.5%	365 9.8%	587 15.8%	2379 63.9%	3725 100.0%

Tabel 12 geeft weer of en hoe vaak respondenten aansluitend op werktijd alcohol drinken per bedrijfstak, en laat zien dat alcoholgebruik aansluitend op werktijd vaker voorkomt bij bepaalde bedrijfstakken. Zoals Tabel 12 laat zien wordt in de

horeca significant het vaakst aansluitend op werktijd wordt gedronken (χ^2 -toets, $p < .001$): 31.4% van de respondenten uit deze bedrijfstak drinkt wekelijks aansluitend op werktijd. In de gezondheids- en welzijnszorg en het openbaar bestuur wordt het minst vaak aansluitend op werktijd gedronken (χ^2 -toets respectievelijk $p < .001$ en $p < .01$): 4.5% van de gezondheids- en welzijnszorg en 4.0% van het openbaar bestuur drinkt wekelijks aansluitend op werktijd. Tabel 13 geeft het drinken van alcohol aansluitend op werktijd per beroepsniveau weer.

Tabel 13: alcoholgebruik aansluitend op werktijd per beroepsniveau (excl. geheelonthouders)

	1 of paar keer per week	1 of paar keer per maand	1 of paar keer per jaar	nooit	totaal
elementair	26 23.6%	5 4.5%	6 5.5%	73 66.4%	110 100.0%
lager	70 8.0%	52 5.9%	87 9.9%	670 76.2%	879 100.0%
middelbaar	126 9.7%	114 8.8%	195 15.0%	862 66.5%	1297 100.0%
hoger	87 11.9%	85 11.6%	152 20.7%	409 55.8%	733 100.0%
wetenschappelijk	26 12.6%	40 19.3%	54 26.1%	87 42.0%	207 100.0%
totaal	335 10.4%	296 9.2%	494 15.3%	2101 65.1%	3226 100.0%

Wanneer we kijken naar de frequentie van drinken aansluitend op werktijd, zien we dat in het elementaire beroepsniveau het meest frequent na het werk wordt gedronken (χ^2 -toets, $p < .001$). Binnen het elementaire beroepsniveau drinkt 23.6% één of meer keer per week iets na het werk, terwijl binnen dit percentage binnen de andere beroepsniveaus varieert tussen 8.0% en 12.6%. Binnen het wetenschappelijk beroepsniveau komt het nooit drinken van alcohol aansluitend op werktijd het minst vaak voor (χ^2 -toets, $p < .001$).

Relatieve bijdrage van alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd aan het totaal aantal glazen alcoholhoudende drank per week

Voor 68 respondenten draagt het alcoholgebruik vlak vóór of tijdens het werk bij aan het totaal aantal glazen alcoholhoudende drank per week. Dat wil zeggen dat 68 respondenten hebben aangegeven gemiddeld minstens één glas alcohol vlak vóór of tijdens het werk per week te drinken. Dit aantal is te klein om betekenisvolle uitspraken te kunnen doen over de relatieve bijdrage van deze vorm van drinken aan de totale alcoholconsumptie.

Voor 686 respondenten draagt het alcoholgebruik aansluitend op werktijd bij aan hun totaal aantal glazen alcoholhoudende drank per week. Voor de gehele drinkende beroepsbevolking geldt dat alcoholgebruik aansluitend op werktijd voor 4.4 % bijdraagt aan de totale alcoholconsumptie. In de volgende tabel staat per bedrijfstak vermeld in hoeverre alcoholgebruik aansluitend op werktijd bijdraagt aan de totale wekelijkse alcoholconsumptie.

Tabel 14: gemiddelde procentuele bijdrage van alcoholgebruik aansluitend op werktijd voor totaal aantal glazen alcohol per week per bedrijfstak (excl. geheelonthouders)

	Procentuele bijdrage (sd)	N
landbouw en visserij	3.2% (8.5%)	129
industrie	5.5% (13.8%)	406
bouwnijverheid	4.4% (11.4%)	259
handel	3.9% (11.0%)	388
horeca	10.5% (18.5%)	119
vervoer en communicatie	4.1% (12.3%)	236
financiële instellingen	5.4% (11.8%)	240
zakelijke dienstverlening	5.5% (11.8%)	511
openbaar bestuur	4.6% (13.1%)	200
onderwijs	3.4% (10.2%)	308
gezondheids- en welzijnszorg	3.0% (10.9%)	701
cultuur en overige dienstverlening	3.7% (10.9%)	231

Tabel 14 laat zien dat, in vergelijking met de andere bedrijfstakken, binnen de bedrijfstak horeca alcoholgebruik aansluitend op werktijd het meest bijdraagt aan de totale alcoholconsumptie per week (10.5%, χ^2 -toets, $p < .001$). Binnen de bedrijfstak gezondheids- en welzijnszorg draagt alcoholgebruik aansluitend op

werktijd het minst bij aan de totale alcoholconsumptie per week (3.0%, χ^2 -toets, $p < .001$), ook wanneer de bedrijfstak horeca niet is meegenomen in de vergelijking.

Tabel 15 laat deze percentages per beroepsniveau zien. Uit de analyses komt naar voren dat er geen significante verschillen tussen beroepsniveaus zijn in de relatieve bijdrage van alcoholgebruik aansluitend op werktijd aan het totaal aantal glazen alcohol per week.

Tabel 15: gemiddelde bijdrage van alcoholgebruik aansluitend op werktijd voor totaal aantal glazen alcohol per week per beroepsniveau (excl. geheelonthouders)

	Procentuele bijdrage (sd)	N
elementair	6.7% (15.3%)	110
lager	3.4% (11.4%)	881
middelbaar	4.0% (11.6%)	1300
hoger	5.0% (12.2%)	734
wetenschappelijk	6.2% (12.7%)	207

VERGELIJKING MET 1989

In hoeverre hebben zich veranderingen voorgedaan in het alcoholgebruik tijdens en aansluitend op werktijd sinds 1989. Zijn er verschillen in de mate waarin alcoholgebruik is veranderd naar gelang bedrijfstak?

Gründeman (1989) heeft de volgende items gebruikt om alcoholgebruik op het werk te meten:

- Heeft u de afgelopen week op het werk alcohol gedronken, bijvoorbeeld in de pauzes, bij een receptie, of aansluitend op werktijd?
- Op hoeveel dagen heeft u de afgelopen week alcohol op het werk gedronken?
- Hoeveel glazen alcohol heeft u in totaal in de afgelopen week op het werk gedronken?
- Gebruikt u wel eens alcohol op het werk, bijvoorbeeld in de pauzes, bij verjaardagen, recepties of aansluitend op het werk? (Dus ongeacht de laatste week).

Uit deze vragen kan men het alcoholgebruik tijdens en aansluitend op werktijd van de afgelopen week opmaken. Om een vergelijking te kunnen maken met de huidige cijfers uit 2002 moeten we alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd optellen bij gebruik aansluitend op werktijd van de afgelopen week

Om op het niveau van bedrijfstak een vergelijking te kunnen maken met de cijfers uit 1989, moeten we aansluiting zoeken bij de indeling naar bedrijfstak die Gründeman heeft gebruikt. Dit is mogelijk door een aantal bedrijfstakken uit de huidige studie samen te voegen, te weten de bedrijfstakken handel en horeca (handel, horeca en reparatie), de bedrijfstakken financiële instellingen en zakelijke dienstverlening (bank, verzekering, zakelijke diensten), en openbaar bestuur, onderwijs, gezondheids- en welzijnszorg en cultuur en overige dienstverlening (overige dienstverlening). De geheelonthouders zijn in beide studies buiten beschouwing gelaten.

Uit Tabel 15 kunnen we opmaken dat het percentage dat drinkt op het werk iets is afgenomen (van 39.1% in 1989 naar 37.5% in 2002). De 95% betrouwbaarheidsintervallen rondom deze percentages overlappen elkaar gedeeltelijk (1989: 38.2%-40.0% en 2002: 35.9%-39.1%). Hieruit moeten we concluderen dat het verschil tussen beide percentages niet significant is. Echter, het percentage respondenten dat in de **afgelopen week** op het werk alcohol heeft gedronken is wel significant gestegen van 7% in 1989 naar 12% in 2002, het

betreft een stijging van 5.3%. De 95% betrouwbaarheidsintervallen overlappen elkaar niet (1989: 6.0%-7.0% en 2002: 10.8%-12.8%). Zoals reeds eerder vermeld, zijn mensen over het algemeen preciezer in hun rapportage van alcoholgebruik als het gaat om een recente, precies af te bakenen periode. Dit verschijnsel is naar alle waarschijnlijkheid verantwoordelijk voor de hierboven beschreven verschillen.

De stijging in alcoholgebruik op het werk **in de afgelopen week** is in alle bedrijfstakken terug te zien. In de volgende bedrijfstakken is het percentage drinkers dat (ook) op het werk drinkt gestegen: landbouw en visserij (van 29% naar 38%), en handel, horeca en reparatie (van 32% naar 37%). In de bedrijfstakken transport, opslag en communicatie en de overige dienstverlening lijkt eerder sprake van een daling (respectievelijk van 37% naar 32% en van 40% naar 32%).

Tabel 15: gegevens 1989 en 2002 (excl. geheelonthouders)

	Drinkt niet op werk		Drinkt op werk (maar niet laatste week)		Drinkt op werk (laatste week)		Totaal	
	1989	2002	1989	2002	1989	2002	1989	2002
Landbouw en visserij	260 71.2%	79 62.2%	89 24.4%	33 26.0%	16 4.4%	15 11.8%	365 100%	127 100%
Industrie	1171 60.2%	240 59.0%	663 34.1%	114 28.0%	112 5.7%	53 13.0%	1946 100%	407 100%
Bouwnijverheid	450 57.8%	150 57.9%	259 33.2%	72 27.8%	70 9.0%	37 14.3%	779 100%	259 100%
Handel, horeca reparatie	949 67.5%	316 62.6%	333 23.7%	98 19.4%	124 8.8%	91 18.0%	1406 100%	505 100%
Transport, opslag, communicatie	387 62.8%	161 67.9%	194 31.5%	49 20.7%	35 5.7%	27 11.4%	616 100%	237 100%
Bank, verzekering, zakelijk diensten	498 53.3%	401 53.5%	360 38.5%	246 32.8%	76 8.2%	102 13.6%	934 100%	749 100%
Overig dienstverlening	1967 59.9%	982 68.2%	1145 34.9%	344 23.9%	173 5.2%	114 7.9%	3285 100%	1440 100%
Totaal	5682 60.9%	2329 62.5%	3043 32.6%	956 25.7%	606 6.5%	439 11.8%	9331 100%	3724 100%

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat de frequentie van alcoholgebruik op het werk tussen 1989 en 2002 gestegen is, immers de meest nauwkeurige maat voor alcoholgebruik op het werk, het gebruik de afgelopen week, laat een significante stijging zien. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat in de huidige studie steeds twee vragen gesteld zijn, te weten naar alcoholgebruik vlak vóór en tijdens werk en naar alcoholgebruik aansluitend op werk, daar waar Gründeman één vraag stelde over alcoholgebruik op het werk (in de pauzes, bij een receptie, of aansluitend op het werk). Bekend is dat het stellen van meer vragen tot hogere alcoholrapportages leidt (Knibbe & Bloomfield, 2001). Daarnaast is in de huidige studie expliciet gevraagd naar alcoholgebruik aansluitend op het werk, terwijl Gründeman hier slechts in een voorbeeld naar verwijst. Deze verschillen in vraagstelling zouden bijgedragen kunnen hebben aan de gevonden stijging in gerapporteerd alcoholgebruik op het werk in de afgelopen week.

EXCESSIEF EN PROBLEMATISCH GEBRUIK VAN ALCOHOL

Excessieve en probleemdrinkers

Tabel 17 en 18 laten de frequentieverdelingen zien van respectievelijk excessieve drinkers en probleemdrinkers in de totale steekproef en de afzonderlijke criteria van excessief drinken. In dit onderzoek worden twee indicatoren voor excessief drinken gebruikt. Het eerste criterium heeft betrekking op de totale weekconsumptie: voor mannen wordt het drinken van 20 of meer glazen alcohol per week als excessief gezien, en voor vrouwen het drinken van 14 glazen alcohol of meer per week. Het tweede criterium heeft betrekking op 'binge'-drinken: voor mannen geldt minstens eens per week 6 of meer glazen alcohol per dag drinken, en voor vrouwen geldt minstens eens per week 4 of meer glazen alcohol per dag drinken als excessief drinken. Probleemdrinken is gedefinieerd als een positieve score op één of beide indicatoren voor excessief drinken **en** een minimale score van 2.5 op de probleemschaal. Het principe van deze operationalisatie, namelijk **en** een minimum consumptieniveau **en** een minimale score op problemen, komt overeen met de operationalisering die in eerder onderzoek van Garretsen (1983), Knibbe (1984) en Bongers (1998) is gebruikt.

Tabel 17: percentage excessieve drinkers in gehele steekproef werkende beroepsbevolking (inclusief geheelonthouders)

	Frequentie	Percentage
excessief	916	21.3%
niet excessief	3375	79.7%
totaal	4291	100.0%

Tabel 18: criteria excessief drinken

	Frequentie	Percentage
alleen 20+/14+	267	29.2%
alleen 6+/4+	306	33.4%
beide criteria	343	37.4%
totaal	916	100.0%

Tabel 19: percentage probleemdrinkers (inclusief geheelonthouders)

	Frequentie	Percentage
probleemdrinker	210	4.9%
niet-probleemdrinker	4081	95.1%
totaal	4291	100.0%

We kunnen uit Tabel 17 opmaken dat 21.3 % van de werkende beroepsbevolking volgens een of beide hier gebruikte criteria excessief drinkt. Tabel 18 laat de verdeling naar criteria zien. Verder laat Tabel 19 zien dat van de werkende beroepsbevolking bijna 5% als probleemdrinker kan worden aangeduid: daarvan is 66.1% man en 33.9% vrouw.

Vergelijking eerder onderzoek

Ter vergelijking van deze cijfers zien we dat het onderzoek van Bongers (1998) onder Rotterdammers een percentage van 9% probleemdrinkers heeft gevonden. Vijftien jaar daaraan voorafgaand vond Garretsen (1983) een percentage van 7% probleemdrinkers onder de Rotterdammers, en vond Knibbe (1982) een percentage van 11% probleemdrinkers in Limburg. Bij de vergelijking met eerder onderzoek moet echter niet alleen in rekening gebracht worden dat deze eerdere onderzoeken regionale surveys (Limburg en Rotterdam) van de *algemene* bevolking betroffen en het hier een nationaal onderzoek onder de *werkende* bevolking betreft. Tevens zijn in de eerder genoemde onderzoeken meer items gebruikt om problemen met alcoholgebruik te indiceren dan in dit onderzoek. Een goede vergelijking van de uitkomst van dit onderzoek zal wellicht mogelijk zijn in de toekomst als in een landelijk onderzoek (ook) de items voor probleemdrinken die in dit onderzoek gebruikt worden meegenomen worden.

De resultaten uit de huidige studie kunnen wel enigszins vergeleken worden met drie studies die in 1999 zijn uitgevoerd onder de algemene bevolking (16-65 jaar) in Parkstad Limburg (Lammers, Neve & Knibbe, 2000), Utrecht (Verdurmen, Toet & Spruit, 2000) en Rotterdam (Kuilman & van Dijk, 2000). In deze studies werd geen ondergrens voor consumptieniveau aangehouden, en was een score van drie of hoger op een 18 item-schaal (waaruit de in deze studie gebruikte 6 items geselecteerd zijn) voldoende om iemand probleemdrinker te noemen. De in deze studies gevonden prevalenties waren 7.4% voor Parkstad

Limburg, 8.3% voor Rotterdam en 11.9% voor Utrecht. Wanneer we in deze studie dezelfde operationalisatie aanhouden, dan blijkt de prevalentie van probleemdrinken 9.4% te zijn, d.w.z. vergelijkbaar met de in 1999 gevonden prevalenties onder de algemene bevolking. Tabel 20 laat de frequentieverdeling van excessieve en probleemdrinkers per bedrijfstak zien.

Tabel 20: excessieve en probleemdrinkers per bedrijfstak (incl. geheelonthouders)

	excessieve drinkers	probleemdrinkers	totaal
landbouw en visserij	35 24.1%	12 8.3%	145
industrie	105 23.0%	18 3.9%	457
bouwnijverheid	78 26.9%	13 4.5%	290
handel	86 20.0%	17 3.9%	431
horeca	51 38.3%	14 10.5%	133
vervoer en communicatie	54 20.9%	12 4.7%	258
financiële instellingen	51 19.0%	6 2.2%	268
zakelijke dienstverlening	108 19.0%	21 3.7%	567
openbaar bestuur	47 21.2%	10 4.5%	222
onderwijs	60 17.4%	18 5.2%	345
gezondheids- en welzijnszorg	102 12.3%	22 2.6%	832
cultuur en overige dienstverlening	67 26.1%	22 8.6%	257
totaal	844 20.1%	185 4.4%	4205

Uit Tabel 20 blijkt dat in de bouwnijverheid (27%; χ^2 -toets, $p < .05$), de horeca (38%; χ^2 -toets, $p < .001$), en cultuur en overige dienstverlening (26%; χ^2 -toets, $p < .05$) significant meer excessieve drinkers werkzaam zijn. In de horeca (11%; χ^2 -toets, $p < .01$), landbouw en visserij (8%; χ^2 -toets, $p < .05$), en cultuur en overige dienstverlening (9%; χ^2 -toets, $p < .05$) komen significant meer probleemdrinkers voor. In de gezondheidszorg komen de minste excessieve drinkers (12%; χ^2 -toets, $p < .001$) en probleemdrinkers (3%; χ^2 -toets, $p < .01$) voor. Hoewel binnen financiële instellingen nog minder probleemdrinkers voorkomen (2%) betreft het hier geen significant verschil.

Wat opvalt is dat in de bouwnijverheid wel significant meer excessieve drinkers voorkomen, maar niet significant meer probleemdrinkers. Het omgekeerde is bij de bedrijfstak landbouw en visserij het geval: probleemdrinken komt significant meer voor, maar excessief drinken niet.

Wanneer gekeken wordt naar de verdeling van mannen en vrouwen onder excessieve en probleemdrinkers, blijkt 56.6% van de excessieve drinkers van het mannelijke geslacht te zijn, en blijkt 66.1% van de probleemdrinkers man te zijn. Zowel excessief als probleemdrinken (zoals gedefinieerd in de huidige studie) komt dus minder voor onder vrouwen. Aangezien er in de bedrijfstakken landbouw en visserij en de bouwnijverheid relatief veel mannen en weinig vrouwen werkzaam zijn, zouden de hoge percentages excessieve drinkers en probleemdrinkers in deze bedrijfstakken wellicht toegeschreven kunnen worden aan het hoge percentage mannelijke werknemers. Hetzelfde kan ook gelden voor het lage percentage excessieve en probleemdrinkers binnen de bedrijfstak gezondheids- en welzijnszorg: dit zou immers het gevolg kunnen zijn van het relatief grote aantal vrouwelijke werknemers in die sector. Met betrekking tot leeftijd zien we dat de prevalentie van excessief en probleemdrinken hoger is onder respondenten jonger dan 30 jaar. Aangezien het percentage werknemers jonger dan 30 jaar relatief hoog is in de horeca (46.6%), zouden de relatief hoge percentages excessieve en probleemdrinkers in deze bedrijfstak mede hiervan het gevolg kunnen zijn. Om deze hypothesen te toetsen hebben we additionele analyses uitgevoerd, te weten logistische regressie analyses (backward stepwise) met geslacht, leeftijd en één van de relevante bedrijfstakken (landbouw en visserij, bouwnijverheid, gezondheids- en welzijnszorg, horeca en culturele en overige dienstverlening) als predictoren van excessief en/of probleemdrinken. Zoals verwacht kwamen uit alle analyses significante effecten van geslacht en leeftijd naar voren. Voor de meeste bedrijfstakken werd daarnaast echter nog steeds een

significant effect gevonden van bedrijfstak, hetgeen betekent dat geslacht en leeftijd niet volledig verantwoordelijk zijn voor de gevonden verschillen in probleemdrinken en excessief drinken tussen bedrijfstakken. In enkele gevallen verdween het verschil tussen bedrijfstakken echter wel na controle voor geslacht en leeftijd, te weten het verschil in probleemdrinkers tussen landbouw en visserij en de overige bedrijfstakken en het verschil in probleemdrinkers tussen de gezondheids- en welzijnszorg en overige bedrijfstakken. Geconcludeerd kan derhalve worden dat in de bedrijfstakken horeca, bouwnijverheid en culturele en overige dienstverlening sprake is van een hoog percentage probleemdrinkers dat niet volledig toegeschreven kan worden aan verschillen in leeftijd en geslacht. Het hoge percentage probleemdrinkers in de landbouw en visserij, en het lage percentage probleemdrinkers in de gezondheids- en welzijnszorg blijken echter volledig toegeschreven te moeten worden aan verschillen in leeftijd en geslacht tussen bedrijfstakken.

Tabel 21 beschrijft de percentages excessieve en probleemdrinkers per beroepsniveau.

Tabel 21: percentage excessieve drinkers en probleemdrinkers per beroepsniveau (inclusief geheelonthouders)

	excessieve drinkers	probleemdrinkers	totaal
elementair	39 27.5%	12 8.5%	142
lager	226 21.9%	44 4.3%	1030
middelbaar	287 19.7%	55 3.8%	1460
hoger	147 18.4%	42 5.3%	800
wetenschappelijk	36 16.0%	11 4.9%	225
totaal	735 20.1%	164 4.5%	3657

Uit Tabel 21 kunnen we opmaken dat binnen het elementaire beroepsniveau significant de meeste excessieve (28%; χ^2 -toets, $p < .05$) en de meeste probleemdrinkers (9%, χ^2 -toets, $p < .05$) voorkomen.

Additionele analyses met leeftijd en geslacht zijn ook uitgevoerd voor het elementaire beroepsniveau. Immers, het percentage excessieve en probleemdrinkers binnen het elementaire beroepsniveau is hoog, maar kan wellicht verklaard worden door het relatief hoge percentage jongeren onder de 30 jaar (37.1%). Na toetsing kunnen we ook hier concluderen dat verschillen in excessief en probleemdrinken tussen het elementaire en de overige beroepsniveaus slechts deels aan geslacht en leeftijd kunnen worden toegeschreven, maar daarnaast ook het gevolg zijn van beroepsniveau.

ALCOHOLBELEID OP HET WERK

In hoeverre is alcohol verkrijgbaar op het werk en tijdens werkuren?

De verkrijgbaarheid van alcohol op het werk is op drie manieren bevraagd: of er alcohol te koop is in de kantine of het bedrijfsrestaurant, of er alcohol verkrijgbaar is op een andere meer informele manier, en hoe vaak er bedrijfsborrels georganiseerd worden waar alcohol te verkrijgen is. Tabel 22, 23 en 24 laten de respectievelijke frequentieverdelingen zien.

Tabel 22: Is er alcohol te koop op uw werkplek? Bijvoorbeeld in kantine of bedrijfsrestaurant.

	Frequentie	Percentage
ja	416	9.7 %
nee	3822	89.1 %
weet niet	23	.5 %
n.v.t. (geen kantine, restaurant aanwezig)	31	.7 %
totaal	4291	100.0 %

Tabel 23: Is er wel eens alcohol op een andere manier beschikbaar op uw werkplek (dus niet te koop in kantine of bedrijfsrestaurant)? Bijvoorbeeld in keukentje, koelkast, of neemt u of een collega wel eens drank mee naar het werk.

	Frequentie	Percentage
nee, nooit	2810	65.5 %
ja, maar zelden	487	11.4 %
ja, af en toe	507	11.8 %
ja, vaak	119	2.8 %
ja, altijd	327	7.6 %
nvt (geen keukentje, koelkast aanwezig)	20	.5 %
weet niet, geen antwoord	21	.5 %
totaal	4291	100.0 %

Tabel 24: Hoe vaak zijn er bedrijfsborrels op de werkplek waar alcohol verkrijgbaar is?

	Frequentie	Percentage
nooit	1362	31.7 %
1 of paar keer per week	476	11.1 %
1 of paar keer per maand	657	15.3 %
1 of paar keer per jaar	1631	38.0 %
weet niet	101	2.3 %
n.v.t. (bijvoorbeeld eigen zaak, nooit bedrijfsborrels)	64	1.5 %
totaal	4291	100.0 %

Uit Tabel 22 kunnen we opmaken dat bij 9.7% van de respondenten alcohol te koop is op de werkplek, in de kantine of het bedrijfsrestaurant. Tabel 23 laat zien dat bij 33.6% wel eens op een andere manier (b.v. in koelkast of meegenomen door collega) alcohol op de werkplek beschikbaar is, en zegt 10.4% van de respondenten dat er vaak of altijd alcohol op de werkplek voorhanden is. Tabel 24 laat ten slotte zien dat er bij 64.4% van de respondenten wel eens een bedrijfsborrel wordt georganiseerd waar alcohol wordt geschonken. Bij 11.1% van de respondenten wordt één of paar keer per week een bedrijfsborrel met alcohol georganiseerd. Bij 15.3% is dat één of een paar keer per maand en bij 38.0% is dat eens of een paar keer per jaar het geval.

In hoeverre hangt de verkrijgbaarheid van alcohol op het werk samen met het daadwerkelijke gebruik van alcohol tijdens werktijd?

Als we kijken naar verschillen in het gemiddelde alcoholgebruik op het werk bij respondenten die wel en geen alcohol kunnen kopen op het werk, blijkt dat de alcoholconsumptie vlak vóór of tijdens het werk significant hoger ligt bij respondenten die wel alcohol kunnen kopen op het werk (0.35 versus 0.02 glazen per week; t-toets, $p < .01$).

Tevens is er gekeken naar verschil in alcoholconsumptie bij respondenten die wel en niet op een andere manier over alcohol op het werk kunnen beschikken. Respondenten die wel alcohol kunnen verkrijgen hebben een hoger gemiddeld alcoholgebruik vlak vóór of tijdens het werk dan respondenten die geen alcohol kunnen verkrijgen (0.09 versus 0.04 glazen per week; t-toets, $p < .05$).

Er is geen significant verschil gevonden in alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk tussen respondenten die wel en geen bedrijfsborrels op het werk hebben (t-toets, $p=n.s$). Dit laatste kan waarschijnlijk verklaard worden door het feit dat bedrijfsborrels aan het einde van de werkdag gehouden worden en dus niet tijdens werktijd plaatsvinden.

In hoeverre is sprake van beleid dat alcoholgebruik tijdens werkuren beperkt dan wel verbiedt?

Er zijn verschillende vragen gesteld die informeren naar een eventueel beleid omtrent alcoholgebruik tijdens werkuren, te weten de vraag of alcoholgebruik vlak vóór of tijdens het werk door de werkgever is toegestaan en de vraag of door de werkgever regels zijn vastgesteld over het drinken van alcohol vlak vóór of tijdens werkuren of bij bedrijfsborrels.

Tabel 25 laat zien dat de meerderheid van de respondenten (78.8%) zegt zeker te weten dat het niet door de werkgever is toegestaan om vlak vóór of tijdens werkuren alcohol te drinken. Zo'n 11.9% twijfelt daarover en 3.8% van de respondenten zegt dat het zeker wel is toegestaan door de werkgever om alcohol te drinken vlak vóór of tijdens werkuren.

Tabel 25: Is het door uw werkgever toegestaan om vlak vóór of tijdens werkuren alcohol te drinken?

	Frequentie	Percentage
ja, zeker wel	162	3.8 %
Waarschijnlijk wel	110	2.6 %
Waarschijnlijk niet	400	9.3 %
nee, zeker niet	3380	78.8 %
weet niet	189	4.4 %
n.v.t. (bijvoorbeeld eigen zaak)	50	1.2 %
totaal	4291	100.0 %

Tabel 26 geeft weer dat volgens 38.8% van de werkende beroepsbevolking de werkgever zeker geen beleid heeft vastgesteld ten aanzien van het drinken van alcohol vlak vóór en tijdens werktijd en bij bedrijfsborrels. Aan de andere kant zien

we dat 30.5% van de respondenten zegt dat de werkgever wel een beleid heeft ten opzichte van alcoholgebruik vlak vóór of tijdens en aansluitend op het werk.

Tabel 26: Zijn er door uw werkgever regels vastgesteld over het drinken van alcohol vlak vóór of tijdens werkuren, of bij bedrijfsborrels?

	Frequentie	Percentage
ja, zeker wel	1309	30.5 %
waarschijnlijk wel	372	8.7 %
waarschijnlijk niet	406	9.5 %
nee, zeker niet	1665	38.8 %
weet niet	467	10.9 %
n.v.t. (bijvoorbeeld eigen zaak)	73	1.7 %
totaal	4291	100.0 %

In hoeverre hangt het hebben van een alcoholbeleid op de werkplek samen met alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd en de verkrijgbaarheid van alcohol op de werkplek.

Door middel van een t-toets is nagegaan of er verschillen in alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd bestaan tussen respondenten die aangegeven dat er waarschijnlijk of zeker door de werkgever regels zijn vastgesteld over het drinken van alcohol op het werk en respondenten die aangeven dat dit waarschijnlijk of zeker niet het geval is. Uit de resultaten blijkt dat er geen significante verschillen in alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk bestaan tussen respondenten met en zonder een alcoholbeleid op het werk.

Om na te gaan in hoeverre de verkrijgbaarheid van alcohol op het werk samenhangt met alcoholbeleid op het werk zijn chi-kwadraat-toetsen uitgevoerd.

Tabel 27: samenhang van beleid met verkrijgbaarheid alcohol

	geen beleid	wel beleid	totaal
alcohol te koop?			
nee	1908 56.8%	1450 43.2%	3358 100.0%
ja	149 40.5%	219 58.5%	368 100.0%
alcohol beschikbaar?			
nee	1334 54.6%	1108 44.4%	2442 100.0%
ja	720 56.3%	560 43.8%	1280 100.0%

Zoals Tabel 27 laat zien, bestaat er een significante samenhang tussen de aanwezigheid van een alcoholbeleid op het werk en het te koop zijn van alcohol op de werkplek (χ^2 -toets, $p < .001$). Respondenten die aangeven dat (waarschijnlijk) sprake is van een alcoholbeleid zeggen vaker aan dat er alcohol te koop is op de werkplek, dan respondenten die aangeven dat er (waarschijnlijk) geen alcoholbeleid op het werk is. Er is geen significante samenhang tussen de beschikbaarheid van alcohol op het werk (zoals in een keukentje, koelkast of meegebracht door collega's) en alcoholbeleid op het werk.

De gevonden samenhang tussen alcoholbeleid op het werk en het te koop zijn van alcohol op de werkplek zouden het gevolg kunnen zijn van het feit dat een alcoholbeleid meer noodzakelijk is als er ook daadwerkelijk alcohol te koop is op het werk. Het is echter ook goed denkbaar dat zowel de aanwezigheid van een alcoholbeleid op het werk als de verkoop van alcohol (b.v. in bedrijfsrestaurants), samenhangen met de omvang van het bedrijf waar men werkzaam is. Hoe groter het bedrijf, hoe groter de kans op zowel een alcoholbeleid als op de verkoop van alcohol. Helaas zijn er geen gegevens omtrent omvang van het bedrijf in dit onderzoek bevraagd.

SAMENHANG TUSSEN ALCOHOLGEBRUIK EN INDICATOREN VOOR GEZONDHEID, VEILIGHEID EN ARBEIDSPRODUCTIVITEIT

In hoeverre hangt het gebruik van alcohol samen met ervaren gezondheid, gerapporteerd ziekteverzuim, betrokkenheid bij een bedrijfsongeval en bezorgdheid om een bedrijfsongeval?

Voor twee typen van alcoholgebruik, namelijk alcoholgebruik aansluitend op werktijd en totaal alcoholgebruik per week is getoetst of er een samenhang bestaat met ervaren gezondheid, gerapporteerd ziekteverzuim, betrokkenheid bij een bedrijfsongeval in het afgelopen jaar en bezorgdheid om bij een bedrijfsongeval betrokken te raken. Omdat alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd relatief weinig voorkwam, hebben we geen relaties kunnen toetsen tussen dit type alcoholgebruik en indicatoren voor gezondheid, veiligheid en arbeidsproductiviteit.

Met behulp van een Multivariate Variantie Analyse (Manova) is nagegaan in hoeverre het gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en het totaalgebruik verschillen tussen relevante groepen, te weten (1) respondenten die hun gezondheid als voldoende dan wel als onvoldoende ervaren, (2) respondenten die wel en niet verzuimd hebben in de afgelopen maand, (3) respondenten die wel of niet betrokken zijn geweest bij een bedrijfsongeval in het afgelopen jaar en, (4) respondenten die wel of niet bezorgd zijn om bij een bedrijfsongeval betrokken te worden. Bij uitvoering van deze analyse is gecontroleerd voor mogelijke invloeden van geslacht en leeftijd.

Om een zo helder mogelijk beeld te krijgen zijn verschillen tussen groepen berekend na uitsluiting van geheelonthouders. Uit de literatuur (San José, 2000) blijkt namelijk dat geheelonthouders een slechtere ervaren gezondheid hebben dan drinkers en dat geheelonthouders een hoger verzuim hebben. Voorafgaande aan bovenstaande analyse zijn deze verwachtingen met behulp van Chi² -testen getoetst. Uit de analyses blijkt een significant verschil te bestaan in ervaren gezondheid: geheelonthouders geven vaker een onvoldoende voor hun gezondheid dan drinkers (7.3% versus 3.0%, χ^2 -toets, $p < .001$). Geheelonthouders hebben blijken zich ook vaker ziek gemeld te hebben in de afgelopen maand dan respondenten die wel eens alcohol drinken (20.5% versus 16.3%, χ^2 -toets, $p < .05$).

Tabel 28: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en totaal gebruik, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor de gehele populatie

	Ervaren gezondheid		Gerapporteerd ziekteverzuim		Betrokkenheid bedrijfsongeval		Bezorgdheid voor betrokkenheid	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	4081	121	3511	691	4049	153	3465	737
Aansluitend op werktijd	0.7	1.0	0.9	0.8	0.8	0.9	0.7	1.0**
Totaal gebruik per week	10.8	13.1*	11.8	12.1	10.7	13.1**	11.5	12.4*

* : p<.05, ** : p<.01

Uit Tabel 28 kunnen we opmaken dat de respondenten die hun gezondheid als onvoldoende ervaren, significant meer glazen alcohol per week drinken (M=13.1 glazen) dan respondenten die hun gezondheid als voldoende ervaren (M=10.8 glazen). Tevens zien we een significant verschil in totaal aantal glazen alcohol per week bij respondenten die wel betrokken zijn geweest bij een bedrijfsongeval en respondenten die daar niet bij betrokken zijn geweest: respondenten betrokken bij een bedrijfsongeval drinken significant meer in totaal per week (M=13.1 glazen) dan respondenten die niet betrokken zijn geweest (M=10.7 glazen). Verder blijkt ook een significant verschil in alcoholgebruik tussen niet bezorgde respondenten en respondenten die wel bezorgd zijn om betrokken te raken bij een bedrijfsongeval: bezorgde respondenten drinken gemiddeld meer aansluitend op werktijd (M=1.0 glazen) dan niet bezorgde respondenten (M=0.7 glazen) en bezorgde respondenten drinken gemiddeld meer in totaal per week (M=12.4 glazen) dan niet bezorgde respondenten (M=11.5 glazen).

Met behulp van χ^2 -toetsen is in tweede instantie nagegaan in hoeverre excessieve drinkers verschillen van gematigde drinkers op indicatoren van gezondheid en veiligheid. Excessieve en gematigde drinkers blijken niet significant van elkaar te verschillen als het gaat om ervaren gezondheid en gerapporteerd ziekteverzuim. Op de indicatoren van veiligheid zien we wel significante verschillen: excessieve drinkers zijn vaker betrokken geweest bij een bedrijfsongeval in het afgelopen jaar (6.0%) dan gematigde drinkers (3.0%, χ^2 -toets, p<.001). Verder zien we dat excessieve drinkers vaker bezorgd zijn om

betrokken te raken bij een bedrijfsongeval (20.7%) dan gematigde drinkers (17.0%, χ^2 -toets, $p < .05$).

Samenhang alcoholgebruik met ervaren gezondheid, gerapporteerd ziekteverzuim, betrokkenheid bij een bedrijfsongeval en bezorgdheid om een bedrijfsongeval per bedrijfstak en beroepsniveau

De Manova's zijn ook per bedrijfstak uitgevoerd. De resultaten staan beschreven in de tabellen (nummer 4 tot en met 15) die in Bijlage 1 zijn opgenomen. Hier beschrijven we enkel de significante verschillen. In de sector *landbouw en visserij* zien we een aantal significante verschillen in alcoholgebruik: ten eerste wordt er significant meer alcohol aansluitend op werktijd en in totaal gedronken door respondenten die een onvoldoende gezondheid ervaren (respectievelijk $M = 2.3$ glazen en $M = 24.6$ glazen) dan door respondenten die een voldoende gezondheid ervaren (respectievelijk $M = 0.4$ glazen en $M = 12.6$ glazen). Ten tweede wordt er meer alcohol gedronken door respondenten die de afgelopen maand hebben verzuimd ($M = 22.9$ glazen), dan door mensen die niet hebben verzuimd ($M = 14.3$ glazen). Verder zien we in deze sector een verschil tussen respondenten die wel en die niet bezorgd zijn in totaal alcoholgebruik: bezorgde respondenten drinken significant meer in totaal ($M = 22.8$ glazen) dan niet bezorgde respondenten ($M = 14.4$ glazen). Binnen de sector *industrie* zien we een verschil in gerapporteerd ziekteverzuim: respondenten die in de afgelopen maand hebben verzuimd drinken significant meer in totaal ($M = 15.4$ glazen) dan respondenten die niet hebben verzuimd ($M = 12.3$ glazen). Binnen de sector *handel* zien we verschil in alcoholgebruik aansluitend op werktijd: respondenten met een onvoldoende ervaren gezondheid drinken significant meer aansluitend op werktijd ($M = 2.8$ glazen) dan respondenten met een voldoende ervaren gezondheid ($M = 0.4$ glazen). Ook bezorgde respondenten drinken significant meer aansluitend op werktijd ($M = 1.9$ glazen) dan niet bezorgde respondenten ($M = 1.4$ glazen) in de handel. In de sector *vervoer en communicatie* drinken respondenten met een onvoldoende ervaren gezondheid significant meer aansluitend op werktijd ($M = 2.4$ glazen) dan respondenten met een voldoende ervaren gezondheid ($M = 0.2$ glazen). Binnen de bedrijfstak *financiële instellingen* drinken bezorgde respondenten significant meer in totaal per week ($M = 14.7$ glazen) dan niet bezorgde respondenten ($M = 9.2$ glazen). Verder zien we dat in de *gezondheids- en welzijnszorg* significant meer wordt gedronken in totaal per week door respondenten die wel eens betrokken zijn geweest bij een bedrijfsongeval in het afgelopen jaar ($M = 9.3$ glazen) dan door

respondenten die niet betrokken zijn geweest (M=5.3 glazen). Een vergelijkbaar resultaat zien we ook in de sector *cultuur en overige dienstverlening*: respondenten die bij bedrijfsongevallen betrokken zijn geweest drinken significant meer aansluitend op werktijd en in totaal (respectievelijk M=1.8 glazen en M=19.5 glazen) dan niet betrokken respondenten (respectievelijk M=0.4 glazen en M=11.1 glazen).

De Manova's zijn ook per beroepsniveau uitgevoerd. De resultaten voor alle beroepsniveaus staan in tabellen (nummer 16 tot en met 20) in Bijlage 1. We vonden alleen voor het middelbaar beroepsniveau significante verschillen.

Tabel 29: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor middelbaar beroepsniveau

	Ervaren gezondheid		Gerapporteerd ziekteverzuim		Betrokkenheid bedrijfsongeval		Bezorgdheid voor betrokkenheid	
	Vol- doende	Onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	1244	40	1085	199	1229	55	1005	279
Aansluitend op werk	0.7	2.0***	1.4	1.3	1.2	1.5	1.2	1.5*
Totaal gebruik per week	9.5	13.5**	12.0	11.0	10.3	12.8	11.2	11.8

* : p<.05, ** : p<.01, *** : p<.001

Tabel 29 laat de resultaten zien voor het middelbare beroepsniveau. We kunnen hieruit opmaken dat er significant meer wordt gedronken aansluitend op werktijd en in totaal door respondenten die zichzelf een onvoldoende geven wat betreft hun gezondheid (respectievelijk M=2.0 glazen en M=13.5 glazen) dan respondenten met een voldoende ervaren gezondheid (respectievelijk M=0.7 glazen en M=9.5 glazen). Verder zien we een significant verschil in alcoholgebruik aansluitend op werktijd tussen respondenten die wel bezorgd zijn voor een bedrijfsongeval (M=1.5 glazen) en respondenten die niet bezorgd zijn (M=1.2 glazen).

In hoeverre zijn respondenten van mening dat het gebruik van alcohol van invloed is op het persoonlijk functioneren op het werk?

Om na te kunnen gaan in hoeverre respondenten denken dat alcoholgebruik van invloed is op werkprestaties, is allereerst gevraagd naar de invloed van

alcoholgebruik op de eigen werkprestatie. Om te controleren voor een mogelijke tendentie om invloed van alcohol op het eigen functioneren te bagatelliseren of te onderschatten, is vervolgens naar de invloed van alcoholgebruik op het functioneren van collega's gevraagd. Deze analyses zijn niet apart over bedrijfstak en beroepsniveau gedaan, omdat daarvoor de waarnemingen per cel te laag waren.

Tabel 30: Komt het wel eens voor dat het gebruik van alcohol of de gevolgen van het gebruik van alcohol (zoals kater, trillen, hoofdpijn, misselijkheid) uw werkprestaties beïnvloeden?

	Frequentie	Procent
Nooit	3255	84.9%
Zelden	428	11.2%
Soms	129	3.4%
vrij vaak	14	.4%
weet niet, geen antwoord	8	.2%
Totaal	3834	100.0%

Zo'n 3.8% van de respondenten zegt dat alcohol soms of vrij vaak hun werkprestaties negatief beïnvloedt, en 11.2% is van mening dat dit zelden het geval is (zie Tabel 30). Bijna 85% van de respondenten zegt dat het gebruik van alcohol (of de gevolgen daarvan) nooit ten koste gaat van hun werkprestatie.

Zoals te zien in Tabel 31, zijn respondenten negatiever over de invloed van alcohol op de werkprestaties van collega's. Zo'n 12.1% van de respondenten zegt dat de werkprestatie van collega's soms of vrij vaak negatief beïnvloed wordt door alcoholgebruik of de gevolgen daarvan, 14.4% zegt dat dit zelden en 65.5% dat dit nooit het geval is.

Tabel 31: Komt het volgens u wel eens voor dat het gebruik van alcohol of de gevolgen van het gebruik van alcohol (zoals kater, trillen, hoofdpijn, misselijkheid) de werkprestaties van uw collega's beïnvloeden?

	Frequentie	Procent
Nooit	2511	65.5%
Zelden	551	14.4%
Soms	379	9.9%
vrij vaak	83	2.2%
weet niet, geen antwoord	310	8.1%
Totaal	3834	100.0%

Ten slotte laat Tabel 32 zien dat een grote meerderheid (85.3%) van de respondenten van mening is dat alcoholgebruik weinig invloed heeft op de werkprestatie van hen zelf of van collega's. Van de respondenten is 2.0% van mening dat alcohol wel degelijk een negatieve invloed uitoefent op de werkprestatie, en dat geldt dan zowel voor henzelf als voor collega's. Interessant zijn echter met name de respondenten die denken dat alcohol regelmatig de werkprestatie van anderen beïnvloedt, maar niet van henzelf (11.1%), en respondenten die van mening zijn dat alcohol alleen hun eigen werkprestatie regelmatig negatief beïnvloedt, maar niet die van anderen (1.6%).

Tabel 32: kruistabel invloed alcoholgebruik op eigen en op collega's prestaties

		Invloed alcohol op collega's werkprestaties	
		nooit/zelden	soms/vaak
Invloed alcohol op eigen werkprestaties	nooit/zelden	3000 85.3%	390 11.1%
	soms/vaak	58 1.6%	70 2.0%

Samenvattend blijkt dat een grote de meerderheid van de respondenten van mening is dat alcoholgebruik (vrijwel) nooit ten koste gaat van de eigen arbeidsproductiviteit. Desalniettemin is 4% van de respondenten van mening dat alcoholgebruik regelmatig de eigen arbeidsprestatie aantast, en vindt 13% dat het gebruik van alcohol ten koste gaat van de werkprestatie van collega's.

SAMENHANGEN TUSSEN ALCOHOLGEBRUIK EN WERKGEBONDEN FACTOREN, SOCIALE EN PERSOONSGEBONDEN FACTOREN.

Samenhang werkgebonden factoren met totaal alcoholgebruik

Om na te gaan in hoeverre afzonderlijke werkgebonden factoren samenhangen met totaal alcoholgebruik per week zijn allereerst correlaties berekend. Vervolgens zijn de werkgebonden factoren die significant ($p < .05$) met totaal alcoholgebruik correleren als predictoren in een (stepwise) lineaire regressie opgenomen met totaal alcoholgebruik als criterium variabele. Tabel 33 laat de correlatiematrix zien van alle werkgebonden factoren met totaal alcoholgebruik per week.

Tabel 33: correlatietabel werkgebonden factoren en totaal aantal glazen alcohol per week

	totaal aantal glazen alcohol per week
Leidinggevende functie	-.02
Verhouding man / vrouw op het werk	-.14**
Werktempo en werkhoeveelheid	.02
Onduidelijkheid over de taak	.01
Geestelijke belasting	-.07
Gebrek aan afwisseling in het werk	.02
Gebrek aan zelfstandigheid in het werk	.01
Problemen met de taak	.03
Relatie met collega's	.07
Relatie met directe leiding	.07
Informatie	-.01
Veiligheid	-.16***
Negatieve ervaringen op het werk	.01
Overwerk	-.03
Wisselende collega's	.09*
Tevredenheid over de organisatie van eigen werk	.02
Aanwezigheid van leiding tijdens werk	.02
Houding leiding en collega's tov alcohol tijdens werktijd	.17***
Houding leiding en collega's tov alcohol na werktijd	.22***

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

In het geval van nominale variabelen zijn Spearman's r_s berekend, in de overige gevallen Pearson's r_s .

De verhouding man/vrouw op het werk ($r = -.14$, $p < .01$) hangt significant samen met totaal aantal glazen alcoholhoudende drank per week: hoe meer mannen werkzaam zijn binnen het bedrijf, hoe hoger het totale alcoholgebruik. Verder hangt het hebben van wisselende collega's ($r = .09$, $p < .05$) significant samen met totale alcoholgebruik: hoe vaker men wisselende collega's heeft, hoe hoger de totale alcoholconsumptie. De waargenomen veiligheid op het werk hangt negatief samen met totaal glazen alcohol per week: hoe lager de waargenomen veiligheid, hoe hoger het totaal alcoholgebruik per week ($r = -.16$, $p < .001$). Ten slotte bestaat er een samenhang tussen de houding van leiding en collega's ten opzichte van het drinken van alcohol vlak vóór of tijdens het werk ($r = .17$, $p < .001$) en ten opzichte van het drinken van alcohol aansluitend op werktijd ($r = .22$, $p < .001$) en het totale alcoholgebruik. Hoe positiever de houding van leiding en collega's ten opzichte van deze vormen van alcoholgebruik, hoe hoger de totale alcoholconsumptie.

Deze vijf significant correlerende werkgebonden factoren zijn vervolgens als predictoren in een stepwise lineaire regressie opgenomen met totaal alcoholgebruik als criterium variabele. De resultaten staan in Tabel 34.

Tabel 34: regressie van werkgebonden factoren op totaal alcoholgebruik

	Beta
Houding leiding en collega's tov alcohol na werktijd	0.21***
Veiligheid	-0.12**
Verhouding man / vrouw op het werk	-0.10**
Wisselende collega's	0.09*

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

Deze analyse liet zien dat vier van de vijf factoren significant bijdragen aan het voorspellen van totaal alcoholgebruik, te weten de houding van leiding en collega's ten opzichte van het drinken van alcohol aansluitend op werktijd ($\beta = 0.21$, $p < .001$), de verdeling mannen/vrouwen in het bedrijf ($\beta = -0.10$, $p < .01$), het hebben van wisselende collega's ($\beta = 0.09$, $p < .05$) en waargenomen veiligheid ($\beta = -0.12$, $p < .01$). De factor houding van leiding en collega's ten opzichte van alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk wordt niet apart in de regressie opgenomen (voegt geen verklaarde variantie toe) omdat deze factor sterk samenhangt met de factor houding leiding en collega's ten opzichte van alcoholgebruik aansluitend op werk ($r = .39$, $p < .001$) (multicollineariteit). De vier opgenomen factoren verklaren gezamenlijk 9% van de totale variantie in totaal alcoholgebruik.

Samenhang sociale en persoonlijke factoren met totaal alcoholgebruik

Om na te gaan in hoeverre de sociale en persoonlijke factoren samenhangen met totaal alcoholgebruik per week is wederom eerst nagegaan welke sociale en persoonlijke factoren met totaal alcoholgebruik correleren. Vervolgens zijn de sociale en persoonlijke factoren die een significante correlatie ($p < .05$) met totaal alcoholgebruik lieten zien, als predictor variabelen in een (stepwise) lineaire regressie opgenomen met totaal alcoholgebruik als criterium variabele. Tabel 35 laat de correlatiematrix zien van alle sociale en persoonlijke factoren met totaal alcoholgebruik per week.

Tabel 35: correlatietabel sociale en persoonlijke factoren en totaal alcoholgebruik

	totaal glazen per week
Alcoholverwachtingen	.45***
Attitude ten aanzien van alcoholgebruik	.42***
Verhuizing	-.10*
Achteruitgang in financiële positie	.10*
Slachtoffer van roof, aanval of verkrachting	.00
Ontslag	.01
Overlijden partner	-.01
Overlijden nabij familielid of vriend	-.03
Ernstige ziekte partner of nabij familielid	-.03
Scheiding/ beëindiging relatie	.04
Totaal score recente levensgebeurtenissen	-.02
Met partner wonen	-.10**
Leeftijd	.01
Geslacht	-.20***
Etniciteit	-.05
Opleidingsniveau: -basisonderwijs	-.01
-LBO	.02
-Mavo	.05
-Havo/VWO	.08*
-MBO	-.10*
-HBO	-.03
-universiteit	.04
Hebben van kinderen	-.07
Aantal kinderen	.01
Aantal kinderen thuis	-.05

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

In het geval van nominale variabelen zijn Spearman's r_s berekend, in de overige gevallen Pearson's r_s .

De volgende persoonlijke en sociale factoren hangen significant samen met totaal aantal glazen alcoholhoudende drank per week: alcoholverwachtingen ($r = .45$, $p < .001$), attitude ten aanzien van het gebruik van alcohol ($r = .42$, $p < .001$), verhuizing in het afgelopen jaar ($r = -.10$, $p < .01$), financiële achteruitgang in het afgelopen jaar ($r = .12$, $p < .01$), met partner wonen ($r = -.14$, $p < .001$), geslacht ($r = -.19$, $p < .001$), Havo/VWO opleidingsniveau ($r = .08$, $p < .05$) en MBO opleidingsniveau ($r = -.10$, $p < .05$). Hoe positiever men de uitkomsten van eigen alcoholgebruik inschat, en hoe positiever men in het algemeen tegenover alcoholgebruik staat, hoe hoger het totale alcoholgebruik. Een onverwacht resultaat is dat iemand die NIET verhuisd is een hoger totaal alcoholgebruik heeft dan iemand die wel verhuisd is in het afgelopen jaar. Verder is het totale alcoholgebruik hoger wanneer men in financiële positie is achteruitgegaan, en wanneer men niet met een partner maar alleen woont. Ook zien we dat mannen meer drinken dan vrouwen. Het opleidingsniveau Havo/VWO levert een hoger totaal alcoholgebruik op en respondenten met het opleidingsniveau MBO drinken juist minder dan de andere respondenten.

De significant correlerende factoren zijn vervolgens als predictoren ingevoerd in een regressiemodel (stepwise lineaire regressie) met totaal alcoholgebruik als criterium variabele. De resultaten staan in Tabel 36.

Tabel 36: regressie van persoonlijke en sociale factoren op totaal alcoholgebruik

	Beta
Alcoholverwachtingen	0.29***
Attitude tov alcohol	0.26***
Geslacht	-0.13***
Verhuizing	-0.11**
Met partner wonen	-0.09*
Financiële achteruitgang	0.09*

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

Deze analyse liet zien dat totaal alcoholgebruik het beste voorspeld wordt door positieve alcoholverwachtingen ($\beta = 0.29$, $p < .001$), positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik ($\beta = 0.26$, $p < .001$), man zijn (geslacht: $\beta = -0.13$, $p < .001$), geen verhuizing in het afgelopen jaar (verhuizing: $\beta = -0.11$, $p < .01$), alleen wonen (met partner wonen: $\beta = -0.09$, $p < .05$), en een financiële achteruitgang in het afgelopen jaar ($\beta = 0.09$, $p < .05$). De factor opleidingsniveau draagt niet meer significant bij

aan het voorspellen van totaal alcoholgebruik. De zes opgenomen factoren verklaren gezamenlijk 29% van de totale variantie in totaal alcoholgebruik.

Conclusie factoren voorspellend voor totaal alcoholgebruik

Een aantal werkgebonden factoren hangt samen met totaal alcoholgebruik. Ten eerste speelt de werkomgeving een rol: hoe meer mannen er werkzaam zijn in het bedrijf, hoe hoger het totaal aantal glazen alcoholhoudende drank dat per week wordt gedronken. Het hebben van vaak wisselende collega's hangt eveneens met totaal alcoholgebruik samen: wanneer collega's vaak wisselen, wordt meer gedronken per week. Vervolgens zien we dat waargenomen onveiligheid bijdraagt aan een hoger alcoholgebruik per week. Ten slotte speelt de houding van leiding en collega's ten opzichte van het drinken van alcohol vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd een rol. Hoe positiever de leiding en collega's staan tegenover alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd, hoe hoger het totaal aantal glazen alcohol dat per week wordt gedronken.

Verscheidene sociale en persoonlijke factoren houden verband met totaal aantal glazen alcoholhoudende drank per week. Ten eerste blijken de verwachtingen die mensen hebben over de effecten van alcoholgebruik met totale alcoholconsumptie samen te hangen. Het gaat hierbij om verwachtingen als 'ik voel me goed wanneer ik drink' en 'ik vind het gezelliger met anderen wanneer we wat drinken'. Hoe positiever de verwachtingen van respondent over de effecten van alcohol, hoe hoger het totaal aantal glazen alcohol per week. Ook de attitude ten opzichte van alcohol hangt samen met het totaal alcoholgebruik per week: hoe positiever de attitude hoe hoger het totaal alcoholgebruik. Attitude is een meer globale maat voor de houding van de respondent ten opzichte van alcohol ('het drinken van alcohol is goed – slecht'). Tevens zien we dat mannen gemiddeld meer drinken dan vrouwen, en alleenwonenden meer drinken dan personen die samenwonen of getrouwd zijn. Wanneer de financiële positie aanzienlijk is achteruitgegaan in het afgelopen jaar is het gemiddeld aantal glazen alcoholhoudende drank hoger dan wanneer dat niet het geval was. Een onverwacht verband bestaat met NIET verhuisd zijn in het afgelopen jaar: wanneer iemand verhuisd is in het afgelopen jaar, is het totaal aantal gedronken glazen alcohol lager dan wanneer iemand niet verhuisd is. Opleidingsniveau correleert wel met totaal aantal glazen alcohol, maar voegt geen significante variantie toe aan totaal alcoholgebruik.

Factoren die bijdragen aan alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk

Omdat het aantal respondenten dat wel eens drinkt vlak vóór of tijdens werk erg laag is (n=28), is het statistisch niet verantwoord om de samenhang tussen werkgebonden factoren, sociale en persoonlijke factoren en alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk te toetsen.

Samenhang van werkgebonden factoren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd

Om na te gaan in hoeverre de werkgebonden factoren samenhangen met alcoholgebruik aansluitend op werktijd is ten eerste nagegaan welke werkgebonden factoren correleren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Vervolgens zijn de werkgebonden factoren die significant ($p < .05$) correleren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd, opgenomen in een stepwise lineaire regressie met alcoholgebruik aansluitend op werktijd als criterium variabele. Tabel 37 beschrijft de correlatiematrix van alle werkgebonden factoren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd.

Tabel 37: correlatietabel werkgebonden factoren en aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd

	aantal glazen na werktijd
Leidinggevende functie	.01
Verhouding man / vrouw op het werk	.00
Werktempo en werkhoeveelheid	-.11
Onduidelijkheid over de taak	-.12*
Geestelijke belasting	-.13*
Gebrek aan afwisseling in het werk	.13*
Gebrek aan zelfstandigheid in het werk	.01
Problemen met de taak	-.08
Relatie met collega's	.05
Relatie met directe leiding	-.02
Informatie	.02
Veiligheid	-.16*
Negatieve ervaringen op het werk	.06
Overwerk	.10
Wisselende collega's	.14*
Tevredenheid over de organisatie van eigen werk	.04
Aanwezigheid leiding tijdens werk	-.07
Houding leiding en collega's tov alcohol tijdens werktijd	.00
Houding leiding en collega's tov alcohol na werktijd	.09

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

In het geval van nominale variabelen zijn Spearman's r_s berekend, in de overige gevallen Pearson's r_s .

De volgende werkgebonden factoren hangen significant samen met alcoholgebruik aansluitend op werktijd: onduidelijkheid over de taak ($r = -.12, p < .05$), geestelijke belasting ($r = -.13, p < .05$), gebrek aan afwisseling in het werk ($r = .13, p < .05$), waargenomen onveiligheid ($r = -.16, p < .05$) en het hebben van wisselende collega's ($r = -.14, p < .05$). Hoe **minder** onduidelijkheid over de taak, hoe **minder** geestelijke belasting tijdens het werk, en hoe **minder** afwisseling in het werk, hoe hoger het alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Op basis hiervan zouden we kunnen concluderen dat alcoholgebruik aansluitend op werktijd hoger is bij eenvoudiger werktaken (duidelijke taak, geen geestelijke belasting, weinig afwisseling). Daarnaast blijkt dat alcoholgebruik aansluitend op werktijd hoger is wanneer de werkomgeving als onveilig wordt beschouwd. Het hebben van vaak wisselende collega's hangt eveneens samen met een hoger alcoholgebruik aansluitend op werktijd.

Vervolgens zijn de significant correlerende factoren als predictoren opgenomen in een (stepwise) lineaire regressie met alcoholgebruik aansluitend op werktijd als criterium variabele.

Tabel 38: lineaire regressie van werkgebonden factoren op alcoholgebruik aansluitend op werktijd

	Beta
Gebrek aan afwisseling	0.17**
Veiligheid	-0.17**

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

De resultaten laten de volgende factoren als significante voorspellers van alcoholgebruik aansluitend op werktijd zien: gebrek aan afwisseling in het werk ($\beta = 0.17, p < .01$) en onveiligheid op het werk ($\beta = -0.17, p < .01$). De factoren onduidelijkheid over de taak en geestelijke belasting worden niet apart in de regressie opgenomen (voegen geen verklaarde variantie toe), waarschijnlijk omdat deze factoren sterk samenhangen met de factor gebrek aan afwisseling in het werk ($r = .15, p < .001$ en $r = -.29, p < .001$) (multicollineariteit). Dit verschijnsel doet zich ook voor bij de factor wisselende collega's die samenhangt met gebrek aan afwisseling in het werk ($r = -.10, p < .05$). De twee opgenomen factoren verklaren gezamenlijk 7% van de totale variantie in alcoholgebruik aansluitend op werktijd.

Samenhang van sociale en persoonlijke factoren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd

Om na te gaan in hoeverre sociale en persoonlijke factoren samenhangen met alcoholgebruik aansluitend op werktijd is wederom eerst nagegaan welke sociale en persoonlijke factoren correleren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd, waarna de significante factoren als predictoren in een (stepwise) lineaire regressie met alcoholgebruik aansluitend op werktijd als criterium variabele zijn opgenomen. Tabel 39 toont de correlatiematrix van alle sociale en persoonlijke factoren met alcoholgebruik aansluitend op werktijd.

Tabel 39: correlatietabel sociale en persoonlijke factoren en alcoholgebruik aansluitend op werktijd

	glazen aansluitend op werktijd
Alcoholverwachtingen	.14*
Attitude ten aanzien van alcohol	.15*
Verhuisd	.07
Achteruitgang in financiële positie	.19**
Slachtoffer van roof, aanval of verkrachting	-.01
Ontslag	-.01
Overlijden partner	-.07
Overlijden nabij familielid of vriend	.01
Ernstige ziekte partner of nabij familielid	-.01
Scheiding/ beëindiging relatie	.13*
Score recente levensgebeurtenissen	.11
Met partner wonen	-.17**
Leeftijd	-.05
Geslacht	-.09
Etniciteit	.06
Opleidingsniveau: -basisonderwijs	-.01
-LBO	.08
-Mavo	.19**
-Havo/VWO	.06
-MBO	-.01
-HBO	-.11
-universiteit	-.10
Hebben van kinderen	-.05
Aantal kinderen	-.11
Aantal kinderen thuis	-.14

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

In het geval van nominale variabelen zijn Spearman's r_s berekend, in de overige gevallen Pearson's r_s .

De volgende sociale en persoonlijke factoren hangen significant samen met alcoholgebruik aansluitend op werktijd: verwachtingen ten aanzien van alcoholgebruik ($r = .14$, $p < .05$), attitude ten aanzien van het gebruik van alcohol ($r = .15$, $p < .05$), achteruitgang in financiële positie ($r = .23$, $p < .001$), gescheiden zijn in het afgelopen jaar ($r = .13$, $p < .05$), met partner wonen ($r = -.14$, $p < .05$) en Mavo opleidingsniveau ($r = .19$, $p < .01$). Hoe positiever de verwachtingen en de globale attitude ten aanzien van alcohol, hoe hoger het alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Verder zien we dat respondenten die een financiële achteruitgang of scheiding hebben doorgemaakt in het afgelopen jaar en respondenten die alleen wonen, een hoger alcoholgebruik aansluitend op werktijd hebben. Ten slotte blijkt dat alcoholgebruik aansluitend op werktijd hoger is wanneer het opleidingsniveau Mavo is.

In Tabel 40 staan de resultaten van een (stepwise) lineaire regressie met significante factoren als predictor variabelen.

Tabel 40: lineaire regressie van persoonlijke en sociale factoren op totaal alcoholgebruik

	Beta
Mavo	0.25***
Attitude tov alcohol	0.14*
Financiële achteruitgang	0.18*

* : $p < .05$, ** : $p < .01$, *** : $p < .001$

De resultaten laten zien dat Mavo-opleiding ($\beta = 0.25$, $p < .001$), achteruitgang in financiële positie ($\beta = 0.18$, $p < .01$) en attitude ten opzichte van alcoholgebruik ($\beta = 0.14$, $p < .05$) significant bijdragen aan het voorspellen van alcoholgebruik aansluitend op werk. De factor verwachtingen ten aanzien van alcohol wordt niet apart in de regressie opgenomen: deze factor hangt sterk samen met de attitude ($r = .49$, $p < .001$) (multicollineariteit). Dit verschijnsel doet zich ook voor bij de factoren met partner wonen en scheiding hebben meegemaakt in het afgelopen jaar die samenhangen met financiële achteruitgang in het afgelopen jaar (respectievelijk $r = .14$, $p < .001$ en $r = .22$, $p < .001$). De drie opgenomen factoren verklaren gezamenlijk 13% van de totale variantie in alcoholgebruik aansluitend op werktijd.

Conclusie factoren voorspellend voor alcoholgebruik aansluitend op werktijd

Uit de analyses met werkgebonden factoren zien we dat een duidelijke taak, weinig geestelijke belasting en weinig afwisseling in het werk samenhangen met hoger alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Met andere woorden hoe eenvoudiger en ongecompliceerder de werктаak, hoe meer alcohol aansluitend op werk gedronken wordt. Ook als het werk als minder veilig wordt ervaren, wordt aansluitend op werktijd meer gedronken. Tevens hangt het hebben van vaker wisselende collega's samen met een hoger alcoholgebruik.

Uit de analyses met alleen de sociale en persoonlijke factoren zien we dat een Mavo-opleiding samenhangt met een hoger alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Tevens zien we dat een respondent die in het afgelopen jaar een financiële achteruitgang heeft meegemaakt, significant meer drinkt aansluitend op werktijd dan een respondent die dat niet heeft meegemaakt, maar hetzelfde geldt eveneens voor het meemaken van een scheiding in het afgelopen jaar en alleen wonen. Ten slotte zien we dat de attitude ten opzichte van alcoholgebruik eveneens als verwachtingen over de uitkomsten van alcoholgebruik positief samenhangen met alcoholgebruik aansluitend op werktijd: hoe positiever de attitude of verwachting, hoe hoger het alcoholgebruik aansluitend op werktijd.

WAT IS DE VERKLARENDE WAARDE VAN WERKGEBONDEN FACTOREN, BREDE SOCIALE FACTOREN EN PERSOONSGEBONDEN FACTOREN VOOR EXCESSIEF ALCOHOLGEBRUIK EN PROBLEEMDRINKEN

Vergelijking probleemdrinkers met controlegroep

Voorafgaande aan de analyses is eerst bekeken of verschillen in geslacht en leeftijd bestaan tussen de groep probleemdrinkers (n=72) en de controle groep van gematigd drinkers (n=344). Er was echter geen sprake van significante verschillen tussen de groepen.

Om de significante risicofactoren te vinden van probleemdrinken versus gematigd drinken zijn eerst alle werkgebonden factoren afzonderlijk geanalyseerd (logistische regressies, methode enter). De volgende werkgebonden factoren bleken significant met probleemdrinken samen te hangen: ervaren veiligheid, houding van collega's en leiding ten opzichte van alcoholgebruik tijdens werk en aansluitend op werktijd. Deze factoren zijn vervolgens gezamenlijk opgenomen in een logistische regressie (methode enter). Hieruit kwamen de volgende factoren als significant, en dus meest belangrijk naar voren: waargenomen veiligheid (OR=0.61, 95% BI [0.39-0.97]), en houding van leiding en collega's ten opzichte van alcoholgebruik aansluitend op werktijd (OR=1.85, 95% BI [1.32-2.61]) (zie Tabel 41).

Een zelfde procedure is ook gevolgd voor sociale en persoonlijke factoren. Uit de afzonderlijke analyses kwamen de volgende significante factoren naar voren: alcoholverwachtingen, attitude ten opzichte van alcohol, alcoholgebruik vader, moeder en oudste broer of zus, financiële achteruitgang, slachtoffer van roof of aanval, met partner wonen, kinderen hebben. Een logistische regressie waarbij deze significante factoren gezamenlijk zijn opgenomen, laat een significante samenhang met de volgende factoren zien: verwachtingen ten opzichte van alcoholgebruik (OR=4.01, 95% BI [2.14-7.54]) en attitude ten opzichte van het drinken van alcohol (OR= 3.37, 95% BI [1.59-7.13]) (zie Tabel 41).

Wanneer we alle significante factoren, dus alle werkgebonden en alle sociale en persoonlijke factoren invoeren in een logistische regressie met probleemdrinken versus gematigd drinken als afhankelijke variabele, dan blijken de volgende factoren de kans op probleemdrinken te vergroten: positievere verwachtingen ten opzichte van alcoholgebruik (OR=4.11, 95% BI [2.16-7.84]), en een positievere attitude ten aanzien van het gebruik van alcohol (OR=3.39, 95% BI [1.56-7.36]) (zie Tabel 41).

Tabel 41: predictoren van probleemdrinken versus gematigd drinken

Werkgebonden factoren	Odds ratio	95% betrouwbaarheidsinterval
Houding leiding en collega's tov alcohol na werktijd	1.85	1.32-2.61
Waargenomen veiligheid	0.61	0.39-0.97
Sociale en persoonlijke factoren		
Verwachtingen alcohol	4.01	2.14-7.54
Attitude alcohol	3.37	1.59-7.13
Werkgebonden, sociale en persoonlijke factoren		
Verwachtingen alcohol	4.11	2.16-7.84
Attitude alcohol	3.39	1.56-7.36

Vergelijking excessieve drinkers met controlegroep

Bij de analyses van de excessieve drinkers zijn de probleemdrinkers inbegrepen. Voorafgaande aan de analyses is bekeken of verschillen in geslacht en leeftijd bestaan tussen de groep excessieve drinkers (n=296) en de controle groep van gematigde drinkers (n=344). Bij de excessieve drinkers was 75.2% man en bij de controle groep was 79.2% man. Dit verschil was niet significant (χ^2 -toets, n.s.). De gemiddelde leeftijd was bij de groep excessieve drinkers 39.7 jaar (sd=11.9 jaar) en bij de controlegroep 40.5 jaar (sd=10.9 jaar). Dit verschil was echter niet significant (t-toets, n.s.).

Om de significante risicofactoren te vinden van excessief drinken versus gematigd drinken zijn eerst alle werkgebonden factoren apart bekeken (logistische regressie, methode enter) of ze samenhangen met excessief drinken. De factoren die in eerste instantie samenhangen (leidinggevende functie, geestelijke belasting, waargenomen veiligheid, houding leiding en collega's ten opzichte van alcoholgebruik tijdens en aansluitend op werktijd) zijn samen opgenomen in nog een logistische regressie (methode enter). Hieruit kwamen de volgende factoren naar voren als significant: het **niet** hebben van een leidinggevende functie, hoe groter de kans op excessief drinken (OR=1.44, 95% BI [1.02-2.04]). Hoe lager de waargenomen veiligheid, hoe groter de kans om excessief te drinken (OR=0.70, 95% BI [0.53-0.92]). Hoe positiever de ervaren houding van leiding en collega's ten opzichte van alcoholgebruik aansluitend op werktijd, hoe groter de kans om excessief te drinken (OR=1.36, 95% BI [1.12-1.66]).

Een zelfde analyse (logistische regressie, methode enter) is uitgevoerd met sociale en persoonlijke factoren. De factoren die in eerste instantie samenhangen

(alcoholverwachtingen, attitude ten opzichte van alcohol, alcoholgebruik van vader, moeder en oudste broer of zus, achteruitgang in financiële situatie, scheiding hebben meegemaakt, met partner wonen en het hebben van kinderen) zijn samen opgenomen in nog een logistische regressie (methode enter). Uit de analyse komt naar voren dat de volgende factoren een samenhang tonen met excessief drinken: hoe positiever de verwachtingen, hoe groter de kans dat de respondent een excessieve drinker is versus een gematigde drinker (OR= 2.67, 95% BI [1.80-3.95]). Hoe positiever de attitude, hoe groter de kans dat iemand excessief drinkt (OR= 2.79, 95% BI [1.78-4.38]). Wanneer iemand alleen woont (ongetrouwd, gescheiden of weduwnaar) heeft hij meer kans om excessief te drinken dan wanneer hij of zij samenwoont of getrouwd is (OR= 0.51, 95% BI [0.31-0.83]). Ten slotte zien we dat hoe meer de oudste broer of zus drinkt, hoe groter de kans op excessief drinken (OR=1.23, 95% BI [1.00-1.50]).

Tabel 42: predictoren van excessief drinken versus gematigd drinken

Werkgebonden factoren	Odds ratio	95% betrouwbaarheidsinterval
Houding leiding en collega's tov alcohol na werk	1.36	1.12-1.66
Leidinggevende functie	1.44	1.02-2.04
Waargenomen veiligheid	0.70	0.53-0.92
Sociale en persoonlijke factoren		
Verwachtingen alcohol	2.67	1.80-3.95
Attitude alcohol	2.79	1.78-4.38
Met partner wonen	0.51	0.31-0.83
Alcoholgebruik oudste broer of zus	1.23	1.00-1.50
Werkgebonden, sociale en persoonlijke factoren		
Verwachtingen alcohol	2.94	1.95-4.45
Attitude alcohol	2.64	1.65-4.22
Met partner wonen	0.57	0.34-0.95

Wanneer we alle significante factoren, dus alle werkgebonden en alle sociale en persoonlijke factoren invoeren in een logistische regressie, methode enter met excessief drinken versus gematigd drinken als afhankelijke variabele, dan komt daar het volgende uit. De volgende factoren vergroten de kans op excessief drinken versus gematigd drinken: positievere verwachtingen ten aanzien van alcoholgebruik (OR=2.94, 95% BI [1.95-4.45]), positievere attitude ten opzichte van het gebruik van alcohol (OR=2.64, 95% BI [1.65-4.22]), en alleen wonen (OR=0.57, 95% BI [0.34-0.95]).

SAMENVATTING EN DISCUSSIE

Het ontbreken van recente gegevens over alcoholgebruik onder de Nederlandse beroepsbevolking was voor het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SoZaWe) en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) aanleiding om aan het Instituut voor Onderzoek naar Leefwijzen en Verslaving (IVO) opdracht te geven het huidige onderzoek uit te voeren. Belangrijkste doelstellingen van dit onderzoek zijn (1) inzicht te geven in het alcoholgebruik van de Nederlandse werkende beroepsbevolking, uitgesplitst naar alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd, alcoholgebruik aansluitend op werktijd, en totaal alcoholgebruik, (2) inzicht te geven in de prevalentie van excessief drinken en probleemdrinken binnen de Nederlandse werkende beroepsbevolking, en (3) na te gaan in hoeverre werkgebonden factoren en brede sociale en persoonlijke factoren samenhangen met totaal alcoholgebruik en alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd, alsmede met excessief en problematisch alcoholgebruik.

Het onderzoek is in twee fasen uitgevoerd. Ten behoeve van de eerste twee doelstellingen is een telefonische enquête uitgevoerd onder 4289 personen behorende tot de werkende beroepsbevolking. Ten behoeve van de derde doelstelling is een schriftelijk vragenlijstonderzoek uitgevoerd onder 640 personen die ook aan de telefonische enquête hebben deelgenomen, waaronder 72 probleemdrinkers, 224 niet problematische excessieve drinkers en 344 gematigde drinkers, waarbij de gematigde drinkers op geslacht en leeftijd 'gematcht' waren met de probleemdrinkers.

In het hierna volgende zullen de resultaten van de afzonderlijke onderzoeksvragen (zie inleiding) beknopt worden samengevat. Vervolgens zullen verschillen en overeenkomsten met eerdere studies besproken worden en zullen de bevindingen vergeleken worden met de literatuur over achtergronden van alcoholgebruik binnen en buiten werktijd. Ten slotte zullen conclusies en aanbevelingen gepresenteerd worden.

De resultaten van het eerste deelonderzoek laten zien dat 11% van de werkende beroepsbevolking geheelonthouder is, deze personen hebben in het afgelopen jaar geen alcohol gedronken. Wanneer we kijken naar de resultaten per bedrijfstak dan blijkt dat er geen verschillen in percentages geheelonthouders tussen bedrijfstakken bestaan. Wel zijn er verschillen gevonden tussen

beroepsniveaus: binnen het elementaire beroepsniveau komen relatief meer geheelonthouders (23%) voor dan binnen de andere beroepsniveaus.

De resultaten die hierna besproken worden hebben uitsluitend betrekking op de werkende beroepsbevolking die drinkt, geheelonthouders zijn hierbij dus uitgesloten tenzij anders vermeld. Uit de resultaten blijkt dat de drinkende werkende beroepsbevolking gemiddeld negen glazen alcoholhoudende drank per week drinkt. Het gemiddelde alcoholgebruik verschilt echter per bedrijfstak, waarbij het meest wordt gedronken in de horeca, de bouwnijverheid en de landbouw en visserij, en het minst wordt gedronken in de gezondheids- en welzijnszorg. Daarbij dient echter opgemerkt te worden dat het hoge gemiddelde alcoholgebruik in de landbouw en visserij het gevolg is van een relatief hoog percentage mannelijke werknemers in deze sector. Verder blijken er ook verschillen te bestaan in gemiddeld alcoholgebruik tussen beroepsniveaus, waarbij het gebruik het hoogst is binnen het elementaire beroepsniveau (onderzoeksvraag 1). Dit is opmerkelijk omdat eerder duidelijk werd dat binnen het elementaire beroepsniveau ook sprake is van een relatief hoog percentage geheelonthouders. Geconcludeerd kan dus worden dat het elementaire beroepsniveau gekenmerkt wordt door een relatief groot aantal geheelonthouders, maar tevens een hoog gemiddeld alcoholgebruik.

Wat is de prevalentie van alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd, en aansluitend op werktijd (onderzoeksvraag 1)? In totaal blijkt 4% van de werkende beroepsbevolking wel eens alcohol te drinken vlak vóór of tijdens het werk, en 1% doet dit minstens één keer per week. Vanwege het kleine percentage respondenten dat vlak vóór of tijdens werktijd drinkt, is het helaas niet mogelijk om verschillen tussen bedrijfstakken en beroepsniveaus te toetsen.

Met betrekking tot het drinken van alcohol aansluitend op werktijd zien we dat 38% van de werkende beroepsbevolking dit wel eens doet, en dat zo'n 12% dit minstens één keer per week doet. Wanneer we kijken naar alcoholgebruik aansluitend op werktijd per bedrijfstak zien we dat in de horeca vaker wordt gedronken aansluitend op werktijd. Verder zien we opnieuw dat binnen de gezondheids- en welzijnszorg minder vaak aansluitend op werktijd wordt gedronken, en daarnaast wordt minder vaak aansluitend op werktijd gedronken binnen de bedrijfstak openbaar bestuur. Als we kijken naar verschillen tussen beroepsniveaus dan zien we opnieuw het elementaire beroepsniveau naar voren komen: hier wordt gemiddeld vaker aansluitend op werktijd gedronken (onderzoeksvraag 1).

In hoeverre hebben zich veranderingen voorgedaan in het alcoholgebruik vlak vóór of tijdens en aansluitend op werktijd sinds 1989 (onderzoeksvraag 2)? Uit de resultaten kunnen we opmaken dat het percentage werkenden dat wel eens vlak vóór, tijdens of aansluitend op werktijd drinkt ongeveer gelijk is gebleven (39% in 1989 versus 37% in 2002). Aan de andere kant zien we wel een stijging van het percentage dat aangeeft in de afgelopen week vlak vóór, tijdens of aansluitend op werk te hebben gedronken, namelijk van 7% in 1989 naar 12% in 2002. Er zou derhalve geconcludeerd kunnen worden dat drinken vlak vóór, tijdens of direct na het werk is toegenomen sinds 1989. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat de vraag die eerder door Gründeman (1989) gebruikt is van de huidige vraagstelling verschilde. In de huidige studie is één vraag over alcoholgebruik vlak vóór en tijdens werktijd opgenomen en één vraag over alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Gründeman (1989) had slechts één vraag opgenomen waarin hij tegelijkertijd vroeg naar alcoholgebruik tijdens en aansluitend op werk (en niet vlak vóór werk). Aangezien het gebruik van meerdere vragen over alcoholgebruik tot hogere alcoholrapportages leidt (Knibbe & Bloomfield, 2001) kan het gevonden verschil dus ook het gevolg zijn van het aantal gebruikte alcoholvragen in de huidige meting. Daarnaast kan het feit dat wij ook naar alcoholgebruik vlak vóór werktijd hebben gevraagd tot verschillen hebben geleid. Echter, of nu voorheen de mate van alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd onderschat is, dan wel dat er sprake is geweest van een stijging, het is belangrijk te constateren dat bijna 1 op de 8 werknemers de afgelopen week vlak vóór, tijdens of aansluitend op werktijd heeft gedronken. Wanneer we de uitkomsten van 2002 bekijken, waar drinken vlak vóór en tijdens werktijd onderscheiden kan worden van drinken aansluitend op werktijd, dan blijkt dat het hier grotendeels drinken aansluitend op werktijd betreft.

Wat is de prevalentie van excessieve drinkers en probleemdrinkers onder de werkzame beroepsbevolking (onderzoeksvraag 3)? Uit de resultaten blijkt dat zo'n 21% van de gehele werkende beroepsbevolking (inclusief geheelonthouders) excessief drinkt, en dat zo'n 5% van de gehele werkende beroepsbevolking probleemdrinker is. Hierbij is het van belang te vermelden dat verschillende definities gehanteerd zijn om excessief drinken (en probleemdrinken) bij mannen en vrouwen te meten.

Excessief drinken komt het meest voor in de bedrijfstakken horeca, bouwnijverheid en cultuur en overige dienstverlening (variërend van 26% tot 38%). In de gezondheids- en welzijnszorg komen de minste excessieve drinkers

voor (12%). In de bedrijfstakken horeca, landbouw en visserij en cultuur en overige dienstverlening komen de meeste probleemdrinkers voor, variërend van 8% tot 11%, terwijl in de gezondheidszorg de minste probleemdrinkers voorkomen (3%). Vermeld dient echter te worden dat het hoge percentage probleemdrinkers in de landbouw en visserij toegeschreven moet worden aan het hoge percentage mannen in deze beroepsgroep. Hetzelfde geldt voor het lage percentage excessieve en probleemdrinkers in de gezondheidszorg: dit dient toegeschreven te worden aan het hoge percentage vrouwen in deze beroepsgroep. Wat verder opvalt is dat binnen de bedrijfstak bouwnijverheid wel veel excessieve drinkers voorkomen, maar niet veel probleemdrinkers. Een verklaring zou kunnen zijn dat binnen de bouwnijverheid excessief drinken meer wordt geaccepteerd en minder snel als problematisch wordt ervaren. Ten slotte zien we nog dat binnen het elementaire beroepsniveau de meeste excessieve (32%) en de meeste probleemdrinkers (8%) voorkomen. Dit resultaat is enigszins opvallend omdat in bevolkingsonderzoek niet altijd een relatie gevonden wordt tussen beroepsniveau of andere indicatoren voor sociaal economische status en alcoholgebruik. Een aantal studies laat weliswaar zien dat conform de resultaten van het huidige onderzoek, het aantal geheelonthouders het hoogst is bij het laagste opleidingsniveau (Bongers, 1998; Kuilman & van Dijk, 2000; Lammers, Neve & Knibbe, 2000; Verdurmen, Toet & Spruit, 2000), deze studies zijn echter niet eenduidig over een relatie tussen opleidingsniveau en excessief drinken dan wel probleemdrinken.

Onderzoeksvraag 4 heeft betrekking op de verkrijgbaarheid van alcohol op het werk en de aanwezigheid van een organisatiebeleid ten aanzien van alcoholgebruik. Bij zo'n 10% van de werkende beroepsbevolking is alcohol te koop op de werkplek. Bij 33% van de werkende beroepsbevolking is alcohol wel eens op een andere manier op het werk beschikbaar (bijvoorbeeld in een keukentje, koelkast, of meegenomen door werknemers). Zo'n 64% van de werkende beroepsbevolking heeft wel eens een bedrijfsborrel waar alcohol geschonken wordt en voor 11% is dat wekelijks het geval. Uit de resultaten blijkt verder dat er een verband bestaat tussen de verkrijgbaarheid van alcohol op het werk en daadwerkelijk alcoholgebruik: er wordt meer gedronken op het werk wanneer alcohol op de werkplek te koop of verkrijgbaar is. Er is echter geen relatie gevonden tussen alcoholgebruik tijdens werktijd en bedrijfsborrels, waarschijnlijk omdat bedrijfsborrels meestal aan het eind van de werkdag worden gehouden. Ten slotte zegt 31% van de werkende beroepsbevolking dat er sprake is van een organisatiebeleid ten aanzien van het drinken van alcohol vlak vóór of tijdens

werktijd, en zegt 79% zeker te weten dat het door de werkgever niet is toegestaan om vlak vóór of tijdens werktijd alcohol te drinken. Ons inziens dient zowel de mate waarin alcohol beschikbaar is op de werkplek als het feit dat er een verband bestaat tussen beschikbaarheid en daadwerkelijk gebruik, een punt van aandacht te zijn bij het opzetten van alcoholbeleid in organisaties. De mate waarin alcohol beschikbaar is op de werkplek is zonder meer een risicofactor voor gebruik tijdens werktijd. Een beleid gericht op het terugdringen van beschikbaarheid van alcohol dan wel scherpe regulering en monitoring van het gebruik van beschikbare alcohol, is aan te bevelen.

In hoeverre hangt het gebruik van alcohol vlak vóór of tijdens werktijd, aansluitend op werktijd en alcoholgebruik in het algemeen samen met ervaren gezondheid en ziekteverzuim (onderzoeksvraag 5)? Omdat alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd te weinig voorkwam, zijn relaties met gezondheid, verzuim en gebruik van alcohol vlak vóór of tijdens werktijd niet getoetst. Het drinken van alcohol houdt verband met ervaren gezondheid: hoe hoger het totale alcoholgebruik, hoe slechter de eigen gezondheid wordt ervaren. Dit verband tussen alcoholgebruik en ervaren gezondheid komt overigens het meest duidelijk naar voren binnen de bedrijfstakken landbouw en visserij, handel en vervoer en communicatie, en daarnaast binnen het middelbaar beroepsniveau. Over de bedrijfstakken en beroepsniveaus heen wordt geen verband gevonden tussen alcoholgebruik en gerapporteerd ziekteverzuim. Zo'n verband wordt echter wel gevonden binnen de bedrijfstakken landbouw en visserij en industrie. Verder blijkt dat geheelonthouders een slechtere gezondheid ervaren en zich vaker ziek melden dan drinkers. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met het idee dat alcoholgebruik een curvi-lineaire relatie met morbiditeit en mortaliteit onderhoudt, waarbij zowel geheelonthouders als excessieve drinkers een hoger gezondheidsrisico lopen in vergelijking met gematigde drinkers, de zogenaamde U- of J-shaped curve (cf. San José, 2000). In dit verband dient echter opgemerkt te worden dat in het huidige onderzoek geen verschillen in ervaren gezondheid en gerapporteerd ziekteverzuim gevonden zijn tussen gematigde en excessieve drinkers. Een verklaring voor de slechtere ervaren gezondheid en het hogere ziekteverzuim onder geheelonthouders zou derhalve ook kunnen zijn dat zich relatief veel chronische ziekten onder de geheelonthouders bevinden (en zij niet drinken vanwege ziekte of medicijngebruik).

In hoeverre hangt het gebruik van alcohol vlak vóór of tijdens werktijd, aansluitend op werktijd, en alcoholgebruik in het algemeen samen met

betrokkenheid bij en bezorgdheid voor bedrijfsongevallen (onderzoeksvraag 5)? Omdat alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd relatief weinig voorkwam, hebben we geen relaties kunnen toetsen tussen dit type alcoholgebruik en indicatoren voor gezondheid, veiligheid en arbeidsproductiviteit. De resultaten laten een relatie zien tussen betrokkenheid bij bedrijfsongevallen en totaal alcoholgebruik: respondenten die wel eens betrokken zijn geweest bij een bedrijfsongeval drinken meer alcohol. Dit verband komt het meest duidelijk naar voren binnen de bedrijfstakken cultuur en overige dienstverlening en de gezondheids- en verzorgingszorg. Daarnaast blijkt ook een verband te bestaan tussen alcoholgebruik en bezorgdheid over betrokkenheid bij bedrijfsongevallen: respondenten die hier bezorgd over zijn drinken meer alcohol. Deze relatie wordt gevonden binnen de bedrijfstakken landbouw en visserij, handel en financiële instellingen, en daarnaast binnen het middelbaar beroepsniveau. In overeenstemming met deze resultaten is tevens gevonden dat excessieve drinkers vaker bij bedrijfsongevallen betrokken zijn geweest en bezorgder zijn voor betrokkenheid bij bedrijfsongevallen dan gematigde drinkers. Vanwege te lage aantallen was het helaas niet mogelijk om de relatie tussen alcoholgebruik vlak vóór en tijdens werktijd en (bezorgdheid voor) betrokkenheid bij bedrijfsongevallen te toetsen. Toch dient ons inziens de relatie tussen mate van alcoholgebruik en zowel kans betrokken te zijn geweest bij bedrijfsongevallen als ook de angst voor bedrijfsongevallen een aandachtspunt voor verdere studie en beleid te zijn.

In hoeverre zijn respondenten van mening dat het gebruik van alcohol tijdens en buiten werktijd van invloed is op het persoonlijk functioneren op het werk (onderzoeksvraag 6)? De resultaten laten zien dat ongeveer 4% van de werkende beroepsbevolking meent dat alcoholgebruik regelmatig ten koste gaat van de eigen werkprestaties, en dat zo'n 12% van mening is dat het gebruik van alcohol regelmatig ten koste gaat van de werkprestaties van collega's. De meerderheid van de respondenten is dus van mening dat alcoholgebruik (vrijwel) niet ten koste gaat van de arbeidsproductiviteit. Omgerekend naar de algemene werkende beroepsbevolking betekent een vermindering in de arbeidsproductiviteit bij 4% van de werknemers echter dat bij ongeveer 424.000 werkende Nederlanders de arbeidsproductiviteit soms verminderd is ten gevolge van het gebruik van alcohol. Het gaat hier dus om een substantieel aantal.

In het tweede deelonderzoek, de schriftelijke enquête, is nagegaan in hoeverre werkgebonden factoren, brede sociale kenmerken en persoonsgebonden

factoren samenhangen met totaal alcoholgebruik. De resultaten laten zien dat een aantal werkgebonden factoren gezamenlijk een beperkt deel van het totale alcoholgebruik kan verklaren, te weten 9%. Het gaat daarbij onder andere om de factor houding van leiding en collega's ten aanzien van het drinken van alcohol. Hoe positiever de houding van leiding en collega's ten aanzien van alcoholgebruik tijdens of aansluitend op werktijd (het waargenomen alcoholklimaat), hoe hoger het totale alcoholgebruik. Ook is het hebben van vaak wisselende collega's een significante voorspeller: wanneer collega's vaak wisselen wordt meer gedronken. Daarnaast is de waargenomen veiligheid van belang, hoe lager deze is hoe hoger het totale alcoholgebruik. Ten slotte is de verdeling mannen/vrouwen in het bedrijf een relevante factor: hoe meer mannen er werkzaam zijn binnen een bedrijf, hoe hoger het totale alcoholgebruik van werknemers. Deze laatste factor houdt waarschijnlijk verband met de alcoholcultuur op het werk: in bedrijven met overwegend mannen bestaat over het algemeen een positievere cultuur ten opzichte van alcoholgebruik dan in bedrijven met overwegend vrouwen.

Sociale en persoonlijke factoren blijken relatief sterker met het totale alcoholgebruik samen te hangen dan werkgebonden factoren, deze verklaren 29% van het totale alcoholgebruik. De volgende factoren blijken vooral een rol te spelen: het hebben van positieve alcoholverwachtingen, het hebben van een positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik, geslacht (man zijn), niet verhuisd zijn in het afgelopen jaar, alleen wonen, en het afgelopen jaar een financiële achteruitgang hebben gehad.

Omdat alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werkuren erg weinig voorkwam was het statistisch niet mogelijk om na te gaan in hoeverre werkgebonden factoren, brede sociale kenmerken en persoonsgebonden factoren met alcoholgebruik op het werk samenhangen.

Een paar werkgebonden factoren houden echter verband met alcoholgebruik aansluitend op werktijd, te weten: gebrek aan afwisseling in het werk, het hebben van een duidelijke taak, een gebrek aan geestelijke belasting. Op basis hiervan zouden we kunnen concluderen dat alcoholgebruik aansluitend op werk hoger is wanneer mensen eenvoudig en saai werk moeten uitvoeren. Daarnaast spelen ook de waargenomen veiligheid op het werk en het hebben van wisselende collega's een rol. Hoe lager de waargenomen veiligheid en hoe meer wisselende collega's, hoe hoger het alcoholgebruik aansluitend op werktijd. Werkgebonden factoren verklaren gezamenlijk echter slechts een beperkt deel van de variatie in alcoholgebruik aansluitend op werktijd, te weten 7%.

Sociale en persoonlijke factoren verklaren samen 13% van de variatie in alcoholgebruik aansluitend op werktijd. De volgende factoren spelen hierbij een rol: Mavo-opleidingsniveau, alleen wonen, een achteruitgang in de financiële positie hebben ervaren, het hebben van positieve alcoholverwachtingen, en het hebben van een positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik.

In hoeverre hangen werkgebonden factoren, brede sociale factoren en persoonsgebonden factoren samen met excessief alcoholgebruik en probleemdrinken onder de algemene werkende beroepsbevolking (onderzoeksvraag 8)? De volgende werkgebonden factoren hangen samen met probleemdrinken: ervaren onveiligheid op het werk en een positieve houding van leiding en collega's ten aanzien van alcoholgebruik tijdens en na werktijd. Daarnaast spelen een paar sociale en persoonlijke factoren een rol ter verklaring van probleemdrinken, te weten: het hebben van positieve verwachtingen ten aanzien van alcoholgebruik, een positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik, financiële achteruitgang in het afgelopen jaar, slachtoffer geworden zijn van een roof, aanval of verkrachting, alleen wonen, geen kinderen hebben en familieleden (ouders, broers, zussen) hebben die veel drinken. Van deze sociale en persoonlijke factoren blijken positieve alcoholverwachtingen en een positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik echter het meest belangrijk te zijn.

De resultaten laten verder zien dat de volgende werkgebonden factoren samenhangen met excessief alcoholgebruik: het **niet** hebben van een leidinggevende functie, het uitvoeren van werktaken die een lage geestelijke belasting vragen, waargenomen onveiligheid op het werk, en een positieve houding van leiding en collega's ten aanzien van alcoholgebruik tijdens en aansluitend op werktijd. Van deze factoren blijken een positieve houding van leiding en collega's ten aanzien van alcoholgebruik, het niet hebben van een leidinggevende functie en waargenomen onveiligheid op het werk, het meest sterk samen te hangen met excessief alcoholgebruik. Opvallend is dat zowel in de telefonische als in de schriftelijke enquête een duidelijke relatie tussen indicatoren voor veiligheid op het werk en excessief alcoholgebruik naar voren komen. Dit resultaat is sterk te noemen omdat in deze twee metingen verschillende operationalisaties van ervaren veiligheid gebruikt zijn. Helaas kunnen we op basis van het huidige cross-sectionele onderzoek geen uitspraken doen over de causaliteit van deze relatie. Het is dus evenzeer mogelijk dat excessief alcoholgebruik het gevolg is van ervaren onveiligheid op het werk, als dat excessief alcoholgebruik onveiligheid op het werk veroorzaakt.

Van de sociale en persoonlijke factoren blijken de volgende factoren met excessief alcoholgebruik samen te hangen: positieve verwachtingen ten aanzien van alcoholgebruik, positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik, het alcoholgebruik van vader, moeder en oudste broer of zus, achteruitgang in financiële situatie, scheiding gedurende het afgelopen jaar, alleen wonen en het niet hebben van kinderen. Van deze factoren blijken echter met name positieve alcoholverwachtingen, een positieve attitude ten aanzien van alcoholgebruik, alleen wonen en het alcoholgebruik van broer of zus belangrijk bij het verklaren van excessief alcoholgebruik.

Vergelijking van prevalentiecijfers

Het percentage van 11% geheelonthouders in deze studie is hoger dan destijds gevonden in de studie van Gründeman (1989), die vond dat 7% van de werkende beroepsbevolking het afgelopen jaar niet had gedronken. Aangezien geheelonthouding in beide studies hetzelfde geoperationaliseerd was, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat dit verschil een daadwerkelijke stijging van het percentage geheelonthouders in de algemene werkende beroepsbevolking weerspiegelt. Daarbij dient opgemerkt te worden dat Gründeman reeds rapporteerde dat het percentage geheelonthouders in zijn studie, in vergelijking met bevolkingsonderzoek, vrij laag was. Recent onderzoek onder de algemene bevolking (Kuilman & van Dijk, 2000; Lammers et al., 2000; Verdurmen et al., 2000) rapporteert percentages variërend van 10.2% geheelonthouders in Limburg tot 20% geheelonthouders in Rotterdam. Het percentage geheelonthouders binnen de werkende beroepsbevolking zal echter altijd lager zijn dan binnen de algemene volwassen bevolking, omdat juist onder ouderen (die niet tot de beroepsbevolking behoren) veel geheelonthouders voorkomen.

Als we kijken naar de drinkers in de gehele werkende beroepsbevolking dan blijkt dat gemiddeld 9 glazen alcoholhoudende drank per week wordt gedronken op gemiddeld 2.5 dag per week. Dit is vergelijkbaar met de bevindingen van Gründeman (1989) in 1987, die eveneens vond dat gemiddeld 9 glazen alcoholhoudende drank werd gedronken op gemiddeld bijna 3 dagen.

Het percentage excessieve drinkers in de huidige studie kunnen we helaas niet vergelijken met voorgaande studies omdat de andere studies verschillende definities hebben van excessief drinken. Wel kunnen we het gevonden percentage probleemdrinkers vergelijken met eerdere onderzoeken. Recente studies van Lammers, Neve en Knibbe (2000), Kuilman en Van Dijk (2000) en Verdurmen,

Toet en Spruit (2000) laten zien dat de prevalentie van probleemdrinken varieert tussen 7% in Limburg, 8% in Rotterdam en 12% in Utrecht. In deze studies is echter geen ondergrens voor mate van alcoholgebruik gehanteerd, terwijl wij in de huidige studie probleemdrinken definiëren als een combinatie van alcoholgerelateerde problemen en excessief alcoholgebruik. Omdat in de voorgaande studies de 18-item alcoholprobleemschaal van Cornel, Knibbe, Van Zutphen en Drop (1994) gebruikt is, en wij in deze studie de verkorte 6-item versie van deze schaal gebruikt hebben die met meer dan 90% zekerheid de score op de uitgebreide probleemschaal voorspelt (Candel, 2001), kan echter wel een vergelijking gemaakt worden. Wanneer wij probleemdrinken conform de studies van Verdurmen et al (2000), Lammers et al. (2000) en Kuilman en Van Dijk (2000) definiëren als minstens een score van 2.5 op de alcoholprobleemindex, dan vinden wij een percentage van 9% probleemdrinkers in de huidige studie. In vergelijking met de voorgaande studies wijkt dit percentage dus niet af.

De prevalentie van alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd kan vergeleken worden met de eerdere bevindingen van Gründeman. Dit gebruik is ongeveer gelijk gebleven (39% in 1989 versus 37% in 2002). We zien echter wel dat de rapportage van alcoholgebruik vlak vóór, tijdens of aansluitend op werk in de afgelopen week in de huidige studie hoger ligt, te weten 12% versus 7% in 1987. Zoals al eerder werd gesteld zou dit verschil echter ook het gevolg kunnen zijn van het feit dat wij de vraag van Gründeman in twee vragen hebben opgesplitst, en tevens naar alcoholgebruik vlak vóór werktijd hebben gevraagd.. Het is derhalve niet mogelijk om harde conclusies aan deze bevindingen te verbinden, in termen van stijging van het percentage werkenden dat alcohol drinkt tijdens en na werktijd. Wel kan gesteld worden dat de in dit rapport weergegeven schatting van 12% van de werkenden die de laatste week voorafgaand, tijdens of aansluitend op werk hebben gedronken de meest reële schatting is.

Wanneer we naar alcoholgebruik per bedrijfstak kijken, komen een aantal overeenkomsten en een aantal verschillen tussen de bevindingen van Gründeman en de huidige naar voren. Zowel uit het huidige onderzoek als uit het onderzoek van Gründeman kwam naar voren dat alcoholgebruik het hoogst is binnen de bedrijfstakken horeca en bouwnijverheid. Uit ons onderzoek blijkt verder echter dat het alcoholgebruik ook erg hoog is binnen de bedrijfstak landbouw en visserij, terwijl deze bedrijfstak in eerder onderzoek juist een zeer laag alcoholgebruik liet zien (Gründeman, 1989; Standhardt, 1984). Opvallend is verder dat binnen de landbouw en visserij ook veel probleemdrinkers voorkomen. De conclusie lijkt

derhalve gerechtvaardigd dat alcoholgebruik de afgelopen 15 jaar sterk gestegen is in de bedrijfstak landbouw en visserij. Het feit dat het hoge percentage probleemdrinkers in deze sector volledig kan worden toegeschreven aan het hoge percentage mannen doet niets af aan deze constatering. Immers, het lijkt niet aannemelijk dat het aandeel mannen in de landbouw en visserij 15 jaar geleden sterk van het huidige verschilde. Met deze substantiële stijging in alcoholgebruik, onderscheidt de landbouw en visserij zich sterk van alle andere bedrijfstakken. Of deze uitkomst begrepen moet worden in de context van recente crises, zoals de MKZ-crisis, de varkenspest en meer algemene trends als inkrimping van de sector en toename regelgeving voor bedrijfsvoering, is met onze gegevens niet te achterhalen. Het is aan te bevelen op dit punt nader onderzoek te doen.

Ten slotte blijkt het percentage excessieve drinkers en probleemdrinkers ook hoog in de bedrijfstak cultuur en overige dienstverlening, terwijl het onderzoek uit 1987 van Gründeman (1989) destijds liet zien dat in de sector 'overige dienstverlening' (vergelijkbaar met de sector cultuur en overige dienstverlening in de huidige studie) van een gemiddelde alcoholconsumptie sprake was. In deze sector lijkt dus eveneens sprake te zijn van een stijging in alcoholgebruik gedurende de afgelopen 15 jaar.

Methodologische overwegingen

De non-respons in dit onderzoek bedraagt 33% bij de telefonische enquête en 25% bij de daaropvolgende schriftelijke enquête. Voor dit onderzoek geldt, evenals voor andere onderzoeken, dat niet uitgesloten kan worden dat er sprake is van selectieve non-respons, bijvoorbeeld dat door excessieve en/of probleemdrinkers deelname aan het onderzoek vaker geweigerd wordt dan door gematigde drinkers. Voor dit idee zijn in Nederland echter nooit duidelijke aanwijzingen gevonden. Bij non-respons onderzoek onder de algemene bevolking werd niet gevonden dat er onder non-responders meer excessieve drinkers voorkwamen. Wel zijn aanwijzingen voor het tegendeel gevonden, namelijk dat het percentage geheelonthouders onder non-responders hoog is (Lemmens, Tan & Knibbe, 1988). Ook in de huidige studie zijn geen aanwijzingen gevonden voor een hogere non-respons onder probleemdrinkers en excessieve drinkers, in vergelijking met gematigde drinkers.

Een ander punt betreft de betrouwbaarheid en geldigheid van antwoorden op vragen over alcoholgebruik en alcoholgerelateerde problemen. De vragen die wij gebruikt hebben om consumptie te meten hebben als groot voordeel dat ze meer dan gebruikelijk aansluiten op het drinkpatroon van de algemene bevolking.

Op doordeweekse dagen is de kans dat er gedronken wordt geringer dan op weekenddagen, en ook is het aantal gedronken glazen op doordeweekse dagen kleiner dan tijdens weekenddagen. Schattingen van consumptie worden betrouwbaarder naarmate meer vragen gebruikt worden en deze vragen beter aansluiten bij feitelijke variatie in het betreffend gedrag (bijvoorbeeld het verschil in drinken op doordeweekse en weekenddagen). Toch moet ook er ook bij onze schattingen van consumptie van worden uitgegaan dat het minimum schattingen betreft. Dit komt niet zozeer doordat mensen die heel veel drinken bewust onderrapporteren. Een groot deel van de onderrapportage in survey-onderzoek is te wijten aan een lineaire fout, dat wil zeggen dat zowel lichte, matige als zware drinkers in dezelfde mate hun consumptie onderrapporteren (Lemmens, Knibbe & Tan, 1988).

Een specifiek punt betreft het meten van alcoholgerelateerde problematiek. Ook hier zijn de vermoedens dat vele mensen dit in een vraaggesprek niet wensen toe te geven. Ook dit vermoeden wordt slechts zelden ondersteund met bewijzen. Echter ook op dit punt is het het veiligst om aan te nemen dat de gerapporteerde problemen een minimum schatting opleveren van de aanwezige problemen.

Een groot voordeel van de in dit onderzoek gebruikte maat voor probleemdrinken is enerzijds het bescheiden aantal items (zes) dat gebruikt is, anderzijds dat met deze 6 items met meer dan 90% zekerheid de score op een uitgebreidere en gedifferentieerde schaal voor probleemdrinken voorspeld kan worden. Door in dit onderzoek een cut off point (>2.5) aan te houden en te combineren met een drempel voor alcoholgebruik, kan gesteld worden dat probleemdrinkers in het huidige onderzoek uitsluitend mensen betreft die zowel veel drinken als duidelijk problemen vanwege alcoholgebruik rapporteren. Bij vergelijking met de eerder genoemde populatiestudies (Verdurmen et al., 2000; Lammers et al., 2000; Kuilman en Van Dijk, 2000) die een uitgebreidere probleemschaal gehanteerd hebben, valt op dat de prevalentiecijfers van probleemdrinkers dicht bij elkaar liggen. Dit verhoogt de indruk van betrouwbaarheid van het, in het huidige onderzoek gebruikte, verkorte instrument om probleemdrinken te meten.

CONCLUSIES

In het navolgende zullen de belangrijkste conclusies van het huidige onderzoek naar alcoholgebruik onder de Nederlandse beroepsbevolking nog eens opgesomd worden:

- In vergelijking met het onderzoek van Gründeman (1989) is het percentage geheelonthouders onder de algemene werkende beroepsbevolking in het huidige onderzoek hoger, te weten 11% versus 7%. Dit resultaat impliceert dat het percentage geheelonthouders in de algemene werkende beroepsbevolking de afgelopen 15 jaar gestegen is.
- Het percentage probleemdrinkers in de algemene beroepsbevolking bedraagt 5%. Als we probleemdrinken in overeenstemming met eerder bevolkingsonderzoek definiëren, dan is de prevalentie van probleemdrinken in de algemene beroepsbevolking vergelijkbaar met de prevalentiecijfers van dit bevolkingsonderzoek (Kuilman & van Dijk, 2000; Lammers, Neve & Knibbe, 2000; Verdurmen, Toet & Spruit, 2000). Probleemdrinken is daarbij gemeten met een recent ontwikkelde en gevalideerde 6-item schaal (Candel, 2001) die met meer dan 90% zekerheid de score op de uitgebreidere probleemschaal van Cornel, Knibbe, van Zutphen & Drop (1994) voorspelt.
- Er zijn aanwijzingen gevonden voor een stijging in alcoholgebruik op het werk. Dat wil zeggen, de meest betrouwbare vraag (alcoholgebruik in de afgelopen week) laat een stijging zien. Echter, in de huidige studie is een nauwkeuriger maat gebruikt dan in de studie van Gründemann (1989). Derhalve is niet definitief te bepalen in hoeverre deze stijging het gevolg is van nauwkeuriger meting, dan wel van een daadwerkelijke stijging in alcoholgebruik op het werk.
- Alcoholgebruik vlak vóór en tijdens werktijd is laag. Alcoholgebruik aansluitend op werktijd komt echter veel vaker voor. Als je het alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd afzet tegen de totale alcoholconsumptie, dan is het aandeel bescheiden te noemen. Alcoholgebruik vlak vóór, tijdens en aansluitend op werktijd draagt slechts voor 4% bij aan de totale alcoholconsumptie. Binnen de bedrijfstak horeca is dit percentage echter veel hoger, te weten 11% van het totale alcoholgebruik.

- De bedrijfssectoren horeca, bouwnijverheid, landbouw en visserij en cultuur en overige dienstverlening komen systematisch naar voren als de sectoren waar alcoholgebruik het hoogst is. Excessieve drinkers komen meer voor binnen de bedrijfstakken horeca, bouwnijverheid en cultuur en overige dienstverlening, en probleemdrinkers komen meer voor binnen de bedrijfstakken horeca, landbouw en visserij en cultuur en overige dienstverlening. Het hoge percentage probleemdrinkers in de landbouw en visserij dient echter toegeschreven te worden aan het hoge percentage mannen in deze sector.
- In vergelijking met 1987 (Gründeman, 1989) valt vooral op dat het alcoholgebruik in de bedrijfstakken landbouw en visserij en cultuur en overige dienstverlening relatief hoog is. Een vergelijking met 1987 op het gebied van excessief en probleemdrinken is niet mogelijk. Echter, de studie van Gründeman rapporteert een gemiddelde alcoholconsumptie voor de sector 'overige dienstverlening' (vergelijkbaar met cultuur en overige dienstverlening) en een lage alcoholconsumptie voor de landbouw en visserij. In beide bedrijfstakken lijkt dus sprake te zijn van een stijging in alcoholgebruik.
- Binnen het elementaire beroepsniveau wordt relatief veel alcohol gedronken, en is het percentage excessieve en probleemdrinkers het hoogst. Tegelijkertijd echter is het percentage geheelonthouders het hoogst binnen het elementaire beroepsniveau. Met andere woorden, binnen het elementaire beroepsniveau is de groep drinkers kleiner, maar bevinden zich onder deze relatief kleine groep drinkers veel excessieve drinkers en probleemdrinkers.
- Bijna 10% van respondenten geeft aan dat alcohol te koop is op de werkplek en 33% geeft aan dat er op een andere manier (keukentje, koelkast e.d.) alcohol beschikbaar is op het werk. De verkrijgbaarheid van alcohol op het werk hangt samen met het daadwerkelijk gebruik van alcohol tijdens werktijd. Het lijkt daarom zinvol om zowel de formele als informele beschikbaarheid van alcohol op het werk te ontmoedigen.
- Het drinken van alcohol houdt verband met ervaren gezondheid: hoe hoger het totale alcoholgebruik, hoe slechter de eigen gezondheid wordt ervaren. Dit verband tussen alcoholgebruik en ervaren gezondheid komt overigens het meest duidelijk naar voren binnen de bedrijfstakken landbouw en

visserij, handel en vervoer en communicatie, en daarnaast binnen het middelbaar beroepsniveau. Over de meeste bedrijfstakken en beroepsniveaus heen wordt geen verband gevonden tussen alcoholgebruik en gerapporteerd ziekteverzuim. Zo'n verband wordt echter wel gevonden binnen de bedrijfstakken landbouw en visserij en industrie. Verder zijn er aanwijzingen dat geheelonthouders zich vaker ziek melden dan drinkers.

- Respondenten die wel eens betrokken zijn geweest bij een bedrijfsongeval drinken gemiddeld meer alcohol dan respondenten die niet bij een bedrijfsongeval betrokken zijn geweest. Dit verband komt het meest duidelijk naar voren binnen de bedrijfstakken cultuur en overige dienstverlening en de gezondheids- en welzijnszorg. Daarnaast blijkt ook een verband te bestaan tussen alcoholgebruik en bezorgdheid over betrokkenheid bij bedrijfsongevallen: respondenten die hier bezorgd over zijn drinken meer alcohol. Deze relatie wordt gevonden binnen de bedrijfstakken landbouw en visserij, handel en financiële instellingen, en daarnaast binnen het middelbare beroepsniveau.
- Excessieve drinkers verschillen niet van gematigde drinkers als het gaat om indicatoren voor gezondheid (ervaren gezondheid en gerapporteerd ziekteverzuim), maar wel als het gaat om indicatoren voor veiligheid (daadwerkelijke betrokkenheid bij bedrijfsongevallen en bezorgdheid voor betrokkenheid bij bedrijfsongevallen). Excessieve drinkers zijn vaker betrokken geweest bij een bedrijfsongeval en maken zich meer zorgen over mogelijke betrokkenheid in de toekomst.
- Het percentage mensen dat denkt dat de werkgever toestaat om te drinken tijdens het werk bedraagt 6% en het percentage dat denkt dat er geen regels zijn omtrent alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werk is ongeveer 48%. De helderheid waarmee werkgevers aan werknemers duidelijk maken dat alcoholgebruik voorafgaand en tijdens werktijd niet geoorloofd is, lijkt derhalve voor verbetering vatbaar.
- Alcoholgebruik in het algemeen, excessief drinken en probleemdrinken hangen sterker samen met sociale en persoonlijke factoren dan met werkgebonden factoren. Met name alcoholverwachtingen en de algemene attitude ten aanzien van alcoholgebruik laten een sterk verband zien. Excessief drinken en probleemdrinken hangen daarnaast consequent samen

met alleen wonen, geen kinderen hebben, financiële achteruitgang in het afgelopen jaar en het hebben van familieleden die veel drinken.

- Met betrekking tot werkgebonden factoren blijken excessief drinken en probleemdrinken vooral samen te hangen met een positieve houding van leiding en collega's ten aanzien van alcoholgebruik en waargenomen onveiligheid op het werk. De alcoholcultuur op het werk lijkt dus van invloed te zijn op het privé alcoholgebruik van werknemers en op ervaren alcoholgerelateerde problemen. Opvallend is ook de duidelijke relatie tussen indicatoren voor veiligheid op het werk en excessief alcoholgebruik. Daarnaast lijken het niet hebben van een leidinggevende functie, en het uitvoeren van werktaken die een lage geestelijke belasting vragen, bij te dragen aan excessief drinken en probleemdrinken.

LITERATUURLIJST

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Ames, G. M., & Grube, J. W. (1999). Alcohol availability and workplace drinking: mixed method analyses. *J Stud Alcohol*, 60(3), 383-393.
- Ames, G. M., Grube, J. W., & Moore, R. S. (2000). Social control and workplace drinking norms: a comparison of two organizational cultures. *J Stud Alcohol*, 61(2), 203-219.
- Bijl, D. A. (2000). Preventief alcoholbeleid. In J. A. Walburg & A. A. van Dijk (Eds.), *Alcohol en werk* (pp. 17-36). Houten/Diegem: Bohn, Stafleu, Van Loghum.
- Bongers, I. M. B. (1998). *Problem drinking among the general population: a public health issue?* Rotterdam: IVO reeks 18.
- Borjesson, W. I., & Dunn, M. E. (2001). Alcohol expectancies of women and men in relation to alcohol use and perceptions of the effects of alcohol on the opposite sex. *Addictive Behaviors*, 26, 707-719.
- Brown, S. A., Goldman, M. S., Inn, A., & Anderson, L. (1980). Expectations of reinforcement from alcohol: their domain and relation to drinking pattern. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 419-426.
- Candel, M. J. J. M. (2001). *Meten van probleemgedrag t.a.v. alcoholconsumptie. Rapportage van de schaalanalyse*. Maastricht: Universiteit Maastricht, Methodologie & Statistiek.
- Carney, M. A., Armeli, S., Tennen, H., Affleck, G., & O'Neil, T. P. (2000). Positive and negative daily events, perceived stress, and alcohol use: a diary study. *J Consult clin Psychol*, 68(5), 788-798.
- Cornel, M., Knibbe, R. A., Van Zutphen, W. M., & Drop, M. J. (1994). Problem drinking in a general practice population: the construction of an interval scale for severity of problem drinking. *Journal of studies on alcohol*, 55, 466-470.
- Fuentes-Merillas, L. de, & Bijl, D. A. (2000). De relatie tussen alcohol en werk: een literatuuroverzicht. In J. A. Walburg & A. A. van Dijk (Eds.), *Alcohol en werk* (pp. 17-36). Houten/Diegem: Bohn, Stafleu, Van Loghum.

- Garretsen, H. F. L. (1983). *Probleemdrinken: prevalentiebepaling, beïnvloedende factoren en preventiemogelijkheden. Theoretische overwegingen en onderzoek in Rotterdam*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Greenberg, E. S., & Grunberg, L. (1995). Work alienation and problem alcohol behavior. *J Health Soc Behav*, 36(1), 83-102.
- Gründemann, R. W. M. (1989). *Achtergronden van het alcoholgebruik onder de Nederlandse bevolking: onderzoek alcohol en werk, deel II*. Leiden: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, NIPG/TNO.
- Hingson, R., Magione, T., & Barrett, J. (1981). Job characteristics and drinking practices in the boston metropolitan area. *J Stud Alcohol*, 42, 725-738.
- Kjaerheim, K., Mykletun, R., Aasland, O. G., Haldorsen, T., & Andersen, A. (1995). Heavy drinking in the restaurant business: the role of social modelling and structural factors of the work-place. *Addiction*, 90(11), 1487-1495.
- Knibbe, R. A. (1984). *Van gangbaar tot problematies drankgebruik*. Maastricht: Rijksuniversiteit Limburg.
- Knibbe, R. & Bloomfield, K. (2001). Alcohol consumption estimates in surveys in Europe: Comparability and sensitivity for gender differences. *Substance Abuse*, 22, 23-38.
- Knibbe, R. A., Drop, M. J., & Muytjens, A. (1987). Correlates of stages in the progression from everyday drinking to problem drinking. *Soc. sci med*, 24, 463-473.
- Lemmens, P. H. H. M., Knibbe, R. A., & Tan, F. E. S. (1988). Weekly recall and diary estimates of alcohol consumption in a general population survey. *Journal of studies on Alcohol*, 49, 131-135.
- Lemmens, P. H. H. M., Tan, F. E. S., & Knibbe, R. A. (1988). Bias due to non-response in a Dutch survey on alcohol consumption. *British Journal of Addiction*, 83, 1069-1077.
- Mandell, W., Eaton, W. W., Anthony, J. C., & Garrison, R. (1992). Alcoholism and occupations: A review and analysis of 104 occupations. *Alcoholism: Clinical and Experimental research*, 16, 734-746.
- McFarlin, S. K., Fals-Stewart, W., Major, D. A., & Justice, E. M. (2001). Alcohol use and workplace aggression: an examination of perpetration and victimization. *J Subst Abuse*, 13(3), 303-321.

- Nawyn, S. J., Richman, J. A., Rospenda, K. M., & Hughes, T. L. (2000). Sexual identity and alcohol-related outcomes: contributions of workplace harassment. *J Subst Abuse, 11*(3), 289-304.
- Nederlands Huisartsen Genootschap (1990). NHG-standaard nr. 10: problematisch alcoholgebruik. *Huisarts en Wetenschap, 33*, 280-285.
- Richman, J. A., Flaherty, J. A., & Rospenda, K. M. (1996). Perceived workplace harassment experiences and problem drinking among physicians: broadening the stress/alienation paradigm. *Addiction, 91*(3), 391-403.
- Richman, J. A., Rospenda, K. M., Flaherty, J. A., & Freels, S. (2001). Workplace harassment, active coping, and alcohol-related outcomes. *J Subst Abuse, 13*(3), 347-366.
- San José, B. (2000). *Alcohol consumption and health: Contributions to the explanation of the U-shaped curve*. Rotterdam: IVO.
- Shakeshaft, A. P., Bowman, J. A., & Sanson-Fisher, R. W. (1999). A comparison of two retrospective measures of weekly alcohol consumption: diary and quantity/frequency index. *Alcohol & Alcoholism, 34*(4), 636-645.
- Shore, E. R. (1997). The relationship of gender balance at work, family responsibilities and workplace characteristics to drinking among male and female attorneys. *J Stud Alcohol, 58*(3), 297-302.
- Sonnenstuhl, W. J., & Trice, H. M. (1991). The workplace as locale for risks and interventions in alcohol abuse. In P. M. Roman (Ed.), *Alcohol: The development of sociological perspectives on use and abuse. alcohol, culture, and social control monograph series*. (pp. 255-288). New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcoholic Studies.
- Trafimow, D. (1996). The importance of attitudes in the prediction of college students' intention to drink. *Journal of Applied Social Psychology, 26*(24), 2167-2188.
- Veldhoven, M. van, & Meijman, T.F. (1994). *Het meten van psychosociale arbeidsbelasting met een vragenlijst: de vragenlijst beleving en beoordeling van de arbeid (VBBA)*. Amsterdam: NIA.
- Vrij-Standardt, W. G., Vijverberg, G. C., & Hekkert, S. G. (1987). *Signalering van alcoholproblematiek in de verzekeringsgeneeskunde. Resultaten van een onderzoek bij enkele GAK-kantoren en een BGD in Drenthe*. Amsterdam: SWOAD.

- Walburg, J. A. (1987). Aard en omvang van de alcoholproblematiek in 1987., *Documentatiemap symposium "Werken onder invloed" d.d. 28 april 1987*. Vlaardingen: NSC.
- Yang, M. J., Yang, M. S., & Kawachi, I. (2001). Work experience and drinking behavior: alienation, occupational status, workplace drinking subculture and problem drinking. *Public Health, 115*(4), 265-271.
- Yen, I. H., Ragland, D. R., Greiner, B. A., & Fisher, J. M. (1999). Workplace discrimination and alcohol consumption: findings from the San Fransisco Muni Health and Safety Study. *Ethn Dis, 9*(1), 70-80.

BIJLAGE 1: TABELLEN

Tabel 1: aantal geheelonthouders per bedrijfstak

	geheelonthouders	drinkers	Totaal
landbouw en visserij	16 11,0%	129 89,0%	145 100,0%
Industrie	51 11,2%	406 88,8%	457 100,0%
bouwnijverheid	31 10,7%	259 89,3%	290 100,0%
handel	43 10,0%	388 90,0%	431 100,0%
horeca	14 10,5%	119 89,5%	133 100,0%
vervoer en communicatie	22 8,5%	236 91,5%	258 100,0%
financiële instellingen	28 10,4%	240 89,6%	268 100,0%
zakelijke dienstverlening	56 9,9%	511 90,1%	567 100,0%
openbaar bestuur	22 9,9%	200 90,1%	222 100,0%
onderwijs	37 10,7%	308 89,3%	345 100,0%
gezondheids- en welzijnszorg	131 15,7%	701 84,3%	832 100,0%
cultuur en overige dienstverlening	26 10,1%	231 89,9%	257 100,0%

Tabel 2: alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd per bedrijfstak

	1 of paar keer per week	1 of paar keer per maand	1 of paar keer per jaar	nooit	totaal
landbouw en visserij	2 1,6%	3 2,3%	6 4,7%	118 91,5%	129 100,0%
industrie	2 ,5%	7 1,7%	4 1,0%	393 96,8%	406 100,0%
bouwnijverheid	3 1,2%	2 ,8%	2 ,8%	252 97,3%	259 100,0%
handel	2 ,5%	3 ,8%	9 2,3%	374 96,4%	388 100,0%
horeca	11 9,2%	1 ,8%	3 2,5%	104 87,4%	119 100,0%
vervoer en communicatie	1 ,4%	2 ,8%	1 ,4%	232 98,3%	236 100,0%
financiële instellingen	2 ,8%	2 ,8%	5 2,1%	230 96,2%	239 100,0%
zakelijke dienstverlening	6 1,2%	5 1,0%	12 2,3%	487 95,5%	510 100,0%
openbaar bestuur		1 ,5%	5 2,5%	194 97,0%	200 100,0%
onderwijs		2 ,6%	5 1,6%	301 97,7%	308 100,0%
gezondheids- en welzijnszorg	1 ,1%	3 ,4%	8 1,1%	687 98,3%	699 100,0%
cultuur en overige dienstverlening	2 ,9%	7 3,0%	2 ,9%	220 95,2%	231 100,0%

Tabel 3: alcoholgebruik vlak vóór of tijdens werktijd per beroepsniveau

	1 of paar keer per week	1 of paar keer per keer per maand	1 of paar keer per jaar	nooit	totaal
Elementair	5 4,5%	2 1,8%	3 2,7%	100 90,9%	110 100,0%
Lager	6 ,7%	4 ,5%	7 ,8%	863 98,0%	880 100,0%
Middelbaar	6 ,5%	7 ,5%	21 1,6%	1263 97,4%	1297 100,0%
Hoger	4 ,5%	15 2,0%	14 1,9%	701 95,5%	734 100,0%
Wetenschappelijk	1 ,5%	4 1,9%	10 4,8%	192 92,8%	207 100,0%

Tabel 4: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor landbouw en visserij

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	121	6	112	15	120	7	87	40
Aansluitend op werk	0.4	2.3*	1.2	1.5	1.7	1.0	1.1	1.6
Totaal gebruik per week	12.6	24.6*	14.3	22.9*	22.5	14.7	14.4	22.8**

* : p<.05, ** : p<.01

Tabel 5: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor industrie

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	391	11	344	58	384	18	303	99
Aansluitend op werk	1.4	0.8	0.9	1.4	0.7	1.5	1.1	1.2
Totaal gebruik per week	12.5	15.2	12.3	15.4*	13.3	14.4	13.3	14.4

* : p<.05

Tabel 6: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor bouwnijverheid

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	250	6	211	45	235	21	199	66
Aansluitend op werk	0.9	0.2	0.3	0.7	0.6	0.4	0.3	0.8
Totaal gebruik per week	12.1	9.2	10.7	10.5	11.4	9.8	9.8	11.4

Tabel 7: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor handel

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	377	10	329	58	372	15	318	69
Aansluitend op werk	0.4	2.8***	1.8	1.5	1.8	1.5	1.4	1.9*
Totaal gebruik per week	8.6	12.7	10.6	10.6	11.1	10.2	10.0	11.2

* : p<.05, *** : p<.001

Tabel 8: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor horeca

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	113	3	98	18	111	5	88	28
Aansluitend op werk	—	—	1.3	0.4	—	—	0.9	0.8
Totaal gebruik per week	—	—	12.1	7.1	—	—	10.2	9.0

Tabel 9: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor vervoer en communicatie

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	223	13	206	30	225	11	185	51
Aansluitend op werk	0.2	2.4**	1.5	1.1	1.3	1.2	1.4	1.1
Totaal gebruik per week	9.7	12.6	12.8	9.5	8.1	14.2	12.1	10.2

** : $p < .01$

Tabel 10: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor financiële instellingen

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	232	4	204	32	235	1	221	15
Aansluitend op werk	—	—	0.3	0.1	—	—	0.1	0.4
Totaal gebruik per week	—	—	12.0	11.9	—	—	9.2	14.7*

* : $p < .05$

Tabel 11: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor zakelijke dienstverlening

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	496	13	442	67	500	9	467	42
Aansluitend op werk	0.5	0.2	0.2	0.5	0.5	0.3	0.5	0.3
Totaal gebruik per week	6.8	11.2	8.1	10.0	11.1	7.0	9.4	8.6

Tabel 12: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor openbaar bestuur

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	voldoen de	onvoldo- ende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	192	7	159	40	195	4	173	26
Aansluitend op werk	0.4	0.1	0.4	0.1	—	—	0.2	0.3
Totaal gebruik per week	11.2	9.8	11.4	9.7	—	—	10.1	11.0

Tabel 13: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor onderwijs

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	294	11	253	52	303	2	276	29
Aansluitend op werk	0.1	0.0	0.0	0.1	—	—	0.0	0.1
Totaal gebruik per week	10.5	13.3	11.3	12.5	—	—	11.7	12.1

Tabel 14: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor gezondheids- en welzijnszorg

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	676	14	564	126	664	26	572	118
Aansluitend op werk	0.6	0.5	0.4	0.6	0.3	0.8	0.5	0.6
Totaal gebruik per week	8.0	6.6	7.3	7.3	5.3	9.3**	7.4	7.2

** : p<.01

Tabel 15: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor cultuur en overige dienstverlening

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	218	12	189	41	221	9	196	34
Aansluitend op werk	1.1	1.2	1.1	1.1	0.4	1.8*	1.2	1.0
Totaal gebruik per week	13.2	17.4	15.1	15.6	11.1	19.5*	16.2	14.4

* : p<.05

Tabel 16: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor elementair beroepsniveau

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	105	3	76	32	103	5	79	29
Aansluitend op werk	—	—	0.7	0.8	—	—	1.3	0.3
Totaal gebruik per week	—	—	10.3	8.5	—	—	10.2	8.6

Tabel 17: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor lager beroepsniveau

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	843	30	732	141	831	42	732	141
Aansluitend op werk	0.6	0.5	0.4	0.6	0.5	0.6	0.5	0.6
Totaal gebruik per week	9.6	10.9	9.5	11.0	9.6	11.0	10.2	10.3

Tabel 18: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor middelbaar beroepsniveau

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	1244	40	1085	199	1229	55	1005	279
Aansluitend op werk	0.7	2.0***	1.4	1.3	1.2	1.5	1.2	1.5*
Totaal gebruik per week	9.5	13.5**	12.0	11.0	10.3	12.8	11.2	11.8

* : p<.05, ** : p<.01, *** : p<.001

Tabel 19: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor hoger beroepsniveau

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	713	15	622	106	716	12	641	87
Aansluitend op werk	0.9	0.5	0.8	0.6	0.4	1.0	0.8	0.7
Totaal gebruik per week	9.4	9.2	9.2	9.4	8.4	10.2	9.4	9.2

Tabel 20: gemiddeld aantal glazen alcohol aansluitend op werktijd en in totaal per week, gecorrigeerd voor geslacht en leeftijd, voor wetenschappelijk beroepsniveau

	gezondheid		verzuim		betrokken		bezorgd	
	vol- doende	onvol- doende	niet	wel	niet	wel	niet	wel
N=	200	6	181	25	205	1	183	23
Aansluitend op werk	0.3	0.2	0.4	0.1	—	—	0.2	0.4
Totaal gebruik per week	6.7	4.3	6.9	4.1	—	—	5.0	6.0

**BIJLAGE 2: VRAGENLIJSTEN EN PROBLEEMSCHAAL
ALCOHOL**

Telefoon interview Alcohol en Werk

Goedemorgen / middag / avond, u spreekt met .....van het Amsterdams Bureau voor Onderzoek en Statistiek.

Wij houden momenteel een groot landelijk onderzoek naar alcohol, werk en gezondheid in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Wij zouden graag met iemand uit uw huishouden spreken die een betaalde baan heeft voor minstens **12 uur per week** en bij voorkeur degene die het eerst jarig is.

Dit interview duurt een kleine 10 minuten en de gegevens worden **strikt vertrouwelijk** en anoniem behandeld.

A. Zou u een rapportcijfer voor uw gezondheid willen geven? (1= heel slecht, 6=voldoende, 10=uitstekend)

.....

B. Bent u in het **afgelopen jaar** wel eens betrokken geweest bij een bedrijfsongeval of bijna-bedrijfsongeval?

ja

nee

weet niet, geen antwoord

C. Bent u wel eens bezorgd dat er een bedrijfsongeval zou kunnen gebeuren waar u zelf bij betrokken bent?

ja

nee

weet niet, geen antwoord

D. Hoe vaak heeft u zich ziek gemeld in de **afgelopen maand**?

.....keer   Indien 0 keer, ga naar *

E. Hoeveel dagen heeft u zich in totaal ziek gemeld in de afgelopen maand?

.....dagen

*Onderzoek heeft aangetoond dat alcohol een bedreiging zou kunnen zijn voor de veiligheid op de werkplek. We zijn geïnteresseerd in hoe er op uw werk met alcohol wordt omgegaan.

F. Is er alcohol **te koop** op uw werkplek? Bijvoorbeeld in kantine of bedrijfsrestaurant.

- ja
- nee
- weet niet
- n.v.t. (geen kantine, restaurant aanwezig)

G. Is er wel eens alcohol op een andere manier **beschikbaar** op uw werkplek (dus niet te koop in kantine of bedrijfsrestaurant)? Bijvoorbeeld in keukentje, koelkast, of neemt u of een collega wel eens drank mee naar het werk.

- Nee, nooit
- Ja, maar zelden
- Ja, af en toe
- Ja, vaak
- Ja, altijd
- n.v.t. (geen keukentje, koelkast aanwezig)
- weet niet, geen antwoord

H. Is het door uw werkgever toegestaan om **vlak vóór of tijdens** werkuren alcohol te drinken? [**vlak vóór = 1 uur van tevoren**] Daarbij kunt u denken aan lunchpauzes, besprekingen of vergaderingen, of iets drinken vlak voordat u gaat werken. We denken hierbij niet aan eventuele bedrijfsborrels!

- ja, zeker wel
- waarschijnlijk wel
- waarschijnlijk niet
- nee, zeker niet
- weet niet
- n.v.t. (bijvoorbeeld eigen zaak)

I. Hoe vaak zijn er bedrijfsborrels op de werkplek waar alcohol verkrijgbaar is?

- nooit
- 1 of paar keer per week
- 1 of paar keer per maand
- 1 of paar keer per jaar
- weet niet
- n.v.t. (bijvoorbeeld eigen zaak, nooit bedrijfsborrels)

J. Zijn er door uw werkgever regels vastgesteld over het drinken van alcohol vlak vóór of tijdens werkuren, of bij bedrijfsborrels?

- ja, zeker wel
- waarschijnlijk wel
- waarschijnlijk niet
- nee, zeker niet
- weet niet
- n.v.t. (bijvoorbeeld eigen zaak)

De volgende vraag gaat over uw alcoholgebruik in het afgelopen jaar.

K. Heeft u het afgelopen jaar wel eens alcohol gedronken?

- ja → ga naar **
- nee

L. Waarom heeft u het afgelopen jaar geen alcohol gedronken?

- uit principe
  - lust geen alcohol
  - in verband met ziekte /medicijngebruik
  - gestopt met drinken → Hoelang bent u al gestopt met drinken?
Jaren/maanden
  - anders, namelijk .....
- ga naar vraag II.

** De volgende vraag gaat over het drinken van alcohol **vlak vóór of tijdens** het werk. Daarbij kunt u denken aan lunchpauzes, besprekingen of vergaderingen, of

iets drinken vlak voordat u gaat werken. We denken hierbij niet aan eventuele bedrijfsborrels. [**vlak voor= 1 uur van tevoren**]

M. Drinkt u wel eens alcohol **vlak vóór of tijdens** het werk?

- ǒ ja, 1 of paar keer per week
- ǒ ja, 1 of paar keer per maand
- ǒ ja, 1 of paar keer per jaar
- ǒ nee → ga naar #
- ǒ wil niet zeggen
- ǒ weet niet, geen antwoord

N. Op hoeveel werkdagen heeft u de **afgelopen week vlak vóór of tijdens** het werk alcohol gedronken?

.....dagen Indien 0 dagen: U geeft aan dat u de afgelopen week geen enkele dag alcohol heeft gedronken. Dat wil dus zeggen dat u 0 glazen alcohol heeft gedronken. Ga naar P

O. Hoeveel glazen alcohol heeft u in totaal in de **afgelopen week vlak vóór of tijdens** het werk gedronken? Reken voor een blikje of een flesje bier anderhalf glas.

.....glazen

P. Zijn dit meer, evenveel of minder glazen dan wat u meestal per week **vlak vóór of tijdens** het werk drinkt?

- ǒ meer glazen → Hoeveel glazen alcohol drinkt u meestal vlak voor of tijdens het werk? Meestal....glazen.
- ǒ evenveel glazen
- ǒ minder glazen → Hoeveel glazen alcohol drinkt u meestal vlak voor of tijdens het werk? Meestal....glazen.
- ǒ weet niet, geen antwoord

Q. Op welke locatie drinkt u meestal als u vlak vóór of tijdens uw werk drinkt?

- ǒ thuis
- ǒ op het werk
- ǒ café /restaurant

- ø ergens anders
- ø weet niet, geen antwoord

De volgende vragen gaan over het gebruik van alcohol direct aansluitend op werktijd, dus **voordat** u naar huis gaat. Denk hierbij aan afdelingsborrels na werktijd, of iets gaan drinken met collega's na werktijd.

R. Drinkt u wel eens alcohol **aansluitend op** werktijd?

- ø ja, 1 of paar keer per week
- ø ja, 1 of paar keer per maand
- ø ja, 1 of paar keer per jaar
- ø nee → ga naar ***
- ø wil niet zeggen
- ø weet niet, geen antwoord

S. Op hoeveel werkdagen heeft u de **afgelopen week aansluitend op** werktijd alcohol gedronken?

.....dagen Indien 0 dagen: U geeft aan dat u de afgelopen week geen enkele dag alcohol heeft gedronken. Dat wil dus zeggen dat u 0 glazen alcohol heeft gedronken. Ga naar U

T. Hoeveel glazen alcohol heeft u in totaal in de afgelopen week **aansluitend op** werktijd gedronken? Reken voor een blikje of een flesje bier anderhalf glas.
.....glazen

U. Zijn dit meer, evenveel of minder glazen dan wat u meestal in een week **aansluitend op** werktijd drinkt?

- ø meer glazen → Hoeveel glazen alcohol drinkt u meestal aansluitend op werktijd? Meestal....glazen.
- ø evenveel glazen
- ø minder glazen → Hoeveel glazen alcohol drinkt u meestal aansluitend op werktijd? Meestal....glazen.
- ø weet niet, geen antwoord

*** De volgende vragen gaan over de invloed van het gebruik van alcohol in het algemeen, dus niet alleen het gebruik van alcohol op het werk, maar ook 's avonds thuis, in het café, het uitgaansleven, of op een feestje.

V. Komt het wel eens voor dat het gebruik van alcohol of de gevolgen van het gebruik van alcohol (zoals kater, trillen, hoofdpijn, misselijkheid) uw werkprestaties beïnvloeden?

- nooit
- zelden
- soms
- vrij vaak
- weet niet, geen antwoord

W. Komt het volgens u wel eens voor dat het gebruik van alcohol of de gevolgen van het gebruik van alcohol (zoals kater, trillen, hoofdpijn, misselijkheid) de werkprestaties van uw collega's beïnvloeden?

- nooit
- zelden
- soms
- vrij vaak
- weet niet, geen antwoord

De volgende vragen hebben uitsluitend betrekking op alcoholgebruik in uw privé-leven, dus niet het alcoholgebruik dat met het werk te maken heeft waarover al eerder vragen zijn gesteld. Het kan hier dus gaan over alcoholgebruik thuis, maar ook alcoholgebruik in het uitgaansleven, bij uw familie en vrienden enzovoort.

X. Op hoeveel van de drie weekenddagen drinkt u meestal alcohol (dus vrijdag tot en met zondag)?

- 3 dagen
- 2 dagen
- 1 dag
- minder dan 1 dag (drinkt wel eens in het weekend, maar niet elke week)
- ik drink nooit in het weekend → ga naar vraag Z
- weet niet, geen antwoord → ga naar vraag Z

Y. Als u op zo'n dag in het weekend alcohol drinkt, hoeveel glazen drinkt u dan meestal?

- ǒ 11 of meer glazen
- ǒ 7 à 10 glazen
- ǒ 6 glazen
- ǒ 4 à 5 glazen
- ǒ 3 glazen
- ǒ 2 glazen
- ǒ 1 glas
- ǒ weet niet, wil niet zeggen

Z. Op hoeveel van de vier **doordeweekse** dagen drinkt u meestal alcohol (dus **maandag tot en met donderdag**)?

- ǒ 1 dag
- ǒ 2 dagen
- ǒ 3 dagen
- ǒ 4 dagen
- ǒ minder dan 1 dag (drinkt wel eens doordeweeks, maar niet elke week)
- ǒ ik drink nooit op doordeweekse dagen → ga naar *****
- ǒ weet niet, geen antwoord → ga naar *****

AA. Als u op zo'n doordeweekse dag alcohol drinkt, hoeveel glazen drinkt u dan meestal?

- ǒ 11 of meer glazen
- ǒ 7 à 10 glazen
- ǒ 6 glazen
- ǒ 4 à 5 glazen
- ǒ 3 glazen
- ǒ 2 glazen
- ǒ 1 glas
- ǒ weet niet, wil niet zeggen

***** Veel mensen drinken bij sommige gelegenheden meer dan anders. De volgende vraag heeft daar betrekking op. Daarbij hoeft u geen onderscheid te

maken tussen alcoholgebruik in uw privéleven en op uw werk. Het gaat hier dus om uw totale alcoholgebruik.

BB. Hoe vaak hebt u het afgelopen jaar zes of meer glazen alcoholhoudende drank (op uw werk en privé) op een dag gedronken?

- elke dag
- 5 à 6 keer per week
- 3 à 4 keer per week
- 1 à 2 keer per week
- 1 à 3 keer per maand
- 3 à 5 keer per half jaar
- 1 à 2 keer per half jaar
- nooit
- weet niet, geen antwoord

Iedereen heeft zijn eigen manier om met alcohol om te gaan. Voor de een is het pure ontspanning, voor de ander een middel om zorgen te vergeten. De volgende vragen gaan over uw ervaringen met alcohol in het algemeen.

CC. Heeft u het afgelopen jaar wel eens de behoefte gehad minder te gaan drinken?

- ja
- nee

DD. Als u eenmaal begint met drinken, vindt u het dan wel eens moeilijk om te stoppen met drinken?

- ja
- nee

EE. Heeft u in het afgelopen jaar wel eens maaltijden overgeslagen wanneer u aan het drinken was?

- ja
- nee

FF. Heeft u in het afgelopen jaar wel eens alcoholhoudende drank gedronken, om uw zorgen te vergeten?

ja

nee

GG. Maakten uw partner en/of naaste familieleden zich wel eens zorgen over uw drankgebruik, of klaagden ze er wel eens over in het afgelopen jaar?

ja

nee

HH. Raakt u wel eens geïrriteerd door aanmerkingen van anderen over uw drankgebruik?

ja

nee

De volgende vragen gaan met name over uw achtergrond en uw werksituatie. Deze gegevens zijn nodig voor de statistiek en zullen anoniem verwerkt worden.

II. Hoeveel mensen in uw huishouding hebben een betaalde baan voor minstens 12 uur per week?

.....personen

JJ. Hoeveel dagen werkt u gemiddeld in de week?

.....dagen

KK. Hoeveel dagen heeft u afgelopen week gewerkt?

.....dagen

LL. Op welke dagen werkt u meestal? [meerdere antwoorden mogelijk]

maandag

dinsdag

woensdag

donderdag

vrijdag

zaterdag

- ǒ zondag
- ǒ wisselend doordeweeks
- ǒ wisselend in het weekend
- ǒ wisselend doordeweeks en in het weekend

MM. Heeft u onregelmatige diensten? ['s Avonds, in het weekend]

- ǒ ja
- ǒ nee

NN. Hoeveel uur werkt u gemiddeld in de week?

.....uur

OO. Wat is uw leeftijd?

.....jaar

PP. Wat is uw beroep?

.....

ENQ: Bij twijfel: Kunt u zo nauwkeurig mogelijk aangeven wat voor functie u uitoefent? .....

QQ. In welke bedrijfstak werkt u?

- ǒ landbouw en visserij
- ǒ industrie
- ǒ bouwnijverheid
- ǒ handel
- ǒ horeca
- ǒ vervoer en communicatie
- ǒ financiële instellingen
- ǒ zakelijke dienstverlening
- ǒ openbaar bestuur
- ǒ onderwijs
- ǒ gezondheids- en welzijnszorg
- ǒ cultuur en overige dienstverlening
- ǒ weet niet

Aan deze telefonische enquête nemen ruim 4000 Nederlanders deel. Daarnaast zullen ongeveer 800 van deze Nederlanders over 2 à 3 maanden ook nog een vragenlijst toegestuurd krijgen. Deze vragenlijst zal wat uitgebreider ingaan op een aantal onderwerpen die nu al aan bod zijn gekomen. Bovendien zullen onder deze 800 deelnemers een aantal prijzen verloot worden, waaronder een weekeindje Parijs en daarnaast een groot aantal bioscoopbonnen en cd-bonnen. Ook in dat onderzoek zullen uw gegevens strikt vertrouwelijk behandeld worden, alleen de onderzoekers zullen inzage hebben in uw gegevens.

Zou u bereid zijn om ook aan dit vragenlijstonderzoek deel te nemen?

ja

nee

Zou ik dan uw naam en adres mogen controleren?

ja

nee

Geslacht

man

vrouw

Dit was mijn laatste vraag. Wij willen u hartelijk bedanken voor uw medewerking.

Schriftelijke Vragenlijst

Het doel van deze vragenlijst is onder meer om een nauwkeurig beeld te krijgen van de manier waarop u bepaalde aspecten van uw werk en werkomgeving beoordeelt. Slaat u alstublieft geen vragen over en beantwoord alle vragen door één antwoordhokje per vraag aan te kruisen.

Bijvoorbeeld:

	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
Moet u erg snel werken?			☒	

Hoe verbetert u uw antwoord als u een fout gemaakt heeft?

Als u een hokje eenmaal heeft aangekruist en u wilt dit veranderen, dan moet u het foute hokje helemaal inkleuren en daarna het goede hokje aankruisen.

Bijvoorbeeld: Stel dat u het hokje ‘Soms’ heeft aangekruist, terwijl u eigenlijk ‘Vaak’ had willen aankruisen. Dan kunt u dit zo verbeteren:

	Altijd	Vaak	Soms	Nooit
Moet u erg snel werken?		☒	☐	

U kunt één antwoord kiezen uit meerdere antwoordmogelijkheden. Alleen als een vraag totaal niet van toepassing is op uw werk, hoeft u die vraag niet in te vullen. Wanneer u meerdere werkgevers heeft, neem dan die werkgever en werkomgeving in gedachten waar u het meeste aantal uren werkt.

Veel succes met invullen en alvast bedankt.

1. In wat voor dienstverband bent u werkzaam?

zelfstandig ondernemer (eigen zaak) zonder personeel

zelfstandig ondernemer (eigen zaak) met personeel

in loondienst, parttime

in loondienst, fulltime

verschillende werkgevers (vul de vragen in voor de werkgever waar u de meeste uren werkt)

anders, namelijk.....

2. Wat is uw beroep?.....

3. Heeft u een leidinggevende functie? ja nee

4. Bent u in de afgelopen drie maanden veranderd van werkgever?

ja, ik ben per ..... (datum invullen) veranderd van werkgever

nee

5. Bent u in de afgelopen drie maanden veranderd van baan binnen hetzelfde bedrijf?

ja, ik ben per ..... (datum invullen) veranderd van baan binnen hetzelfde bedrijf

nee

6. Wat is de verdeling **man / vrouw** in uw bedrijf? Er werken:

alleen mannen

voornamelijk mannen

iets meer mannen dan vrouwen

evenveel mannen als vrouwen

iets meer vrouwen dan mannen

voornamelijk vrouwen

alleen vrouwen

7. Werktempo en werkhoeveelheid

	altijd	vaak	soms	nooit
Moet u erg snel werken?				
Heeft u te veel werk te doen?				
Moet u extra hard werken om iets af te krijgen?				
Werkt u onder tijdsdruk?				
Moet u zich haasten?				
Kunt u uw werk op uw gemak doen?				
Heeft u te maken met een achterstand in uw werkzaamheden?				
Heeft u te weinig werk?				
Heeft u problemen met het werktempo?				
Heeft u problemen met de werkdruk?				
Zou u het kalmer aan willen doen in uw werk?				

8. Onduidelijkheid over de taak

	altijd	vaak	soms	nooit
Weet u precies wat anderen op uw werk van u verwachten?				
Weet u precies waarvoor u wel, en waarvoor u niet verantwoordelijk bent?				
Weet u precies hoe uw directe leiding over uw prestaties denkt?				
Ligt duidelijk voor u vast, wat precies uw taak is?				
Weet u precies wat u van de andere mensen van uw afdeling mag verwachten?				

9. Geestelijke belasting

	altijd	vaak	soms	nooit
Vraagt uw werk veel concentratie?				
Moet u erg precies werken?				
Moet u op veel dingen tegelijk letten op uw werk?				
Vereist uw werk dat u er steeds bij moet nadenken?				
Vereist uw werk dat u er voortdurend uw aandacht bij moet houden?				
Moet u in uw werk veel onthouden?				
Vereist uw werk grote zorgvuldigheid?				

10. Afwisseling in het werk

	altijd	vaak	soms	nooit
Moet u in uw werk telkens dezelfde dingen doen?				
Is voor uw werk creativiteit vereist?				
Is uw werk gevarieerd?				
Vraagt uw werk een eigen inbreng?				
Doet uw werk voldoende beroep op al uw vaardigheden en capaciteiten?				
Heeft u in uw werk voldoende afwisseling?				

11. Zelfstandigheid in het werk

	altijd	vaak	soms	nooit
Heeft u vrijheid bij het uitvoeren van uw werkzaamheden?				
Heeft u invloed op de planning van uw werkzaamheden?				
Heeft u invloed op het werktempo?				
Kunt u zelf bepalen hoe u uw werk uitvoert?				
Kunt u uw werk even onderbreken als u dat nodig vindt?				
Kunt u zelf de volgorde van uw werkzaamheden bepalen?				
Kunt u meebeslissen over het tijdstip waarop iets af moet zijn?				
Kunt u zelf bepalen hoeveel tijd u aan een bepaalde activiteit besteedt?				
Lost u problemen in uw werkzaamheden zelf op?				
Kunt u uw werk zelf indelen?				
Kunt u zelf de inhoud van uw werkzaamheden bepalen?				

12. Problemen met de taak

	altijd	vaak	soms	nooit
Moet u dingen doen in uw werk waaraan u een hekel hebt?				
Krijgt u tegenstrijdige opdrachten?				
Moet u uw werk op een andere manier doen dan u zelf zou willen?				
Moet u werk doen dat u liever niet zou doen?				
Heeft u conflicten met uw collega's over de inhoud van uw taken?				
Heeft u conflicten met uw directe leiding over de inhoud van uw taken?				

13. Relatie collega's

	altijd	vaak	soms	nooit
Kunt u op uw collega's rekenen wanneer u het in uw werk wat moeilijk krijgt?				
Kunt u als dat nodig is uw collega's om hulp vragen?				
Is uw verstandhouding met uw collega's goed?				
Heeft u conflicten met uw collega's?				
Voelt u zich in uw werk gewaardeerd door uw collega's?				
Heeft u te maken met agressie van uw collega's?				
Zijn uw collega's vriendelijk tegen u?				
Heerst er tussen u en uw collega's een prettige sfeer?				
Doen zich tussen u en uw collega's vervelende gebeurtenissen voor?				

14. Relatie directe leiding

	altijd	vaak	soms	nooit
Kunt u op uw directe leiding rekenen wanneer u het in uw werk wat moeilijk krijgt?				
Kunt u als dat nodig is uw directe leiding om hulp vragen?				
Is uw verstandhouding met uw directe leiding goed?				
Heeft u conflicten met uw directe leiding?				
Voelt u zich in uw werk gewaardeerd door uw directe leiding?				
Heeft u te maken met agressie van uw directe leiding?				
Is uw directe leiding vriendelijk tegen u?				
Heerst er tussen u en uw directe leiding een prettige sfeer?				
Doen zich tussen u en uw directe leiding vervelende Gebeurtenissen voor?				

15. Informatie

	altijd	vaak	soms	nooit
Krijgt u voldoende informatie over het doel van uw werk?				
Krijgt u voldoende informatie over het resultaat van uw werk?				
Biedt uw werk mogelijkheden om erachter te komen hoe goed u uw werk doet?				
Biedt uw werk rechtstreeks informatie over hoe goed u uw werk doet?				
Geeft uw directe leiding u informatie over hoe goed u uw werk doet?				
Geven uw collega's u informatie over hoe goed u uw werk doet?				
Kunt u in uw werk beschikken over voldoende gegevens en informatie?				

16. Veiligheid

altijd vaak soms nooit
Doen zich op uw afdeling wel eens ongelukken of bijna-ongelukken voor (bijvoorbeeld zich snijden of branden, struikelen of uitglijden over losliggende voorwerpen)?

Is er op uw afdeling voldoende aandacht voor het voorkómen van ongelukken?

Zijn er op uw afdeling voldoende maatregelen genomen voor het voorkómen en bestrijden van brand of andere rampen? ja nee weet niet

17. Negatieve ervaringen op het werk

altijd vaak soms nooit
Wordt u tijdens uw werk geconfronteerd met grapjes of opmerkingen met een seksuele ondertoon, die u als ongewenst beschouwt?

Wordt u tijdens uw werk aangeraakt of vastgepakt op een manier, die u als ongewenst beschouwt?

Wordt u tijdens uw werk geconfronteerd met grapjes of opmerkingen met een racistische ondertoon, die u als ongewenst beschouwt?

Heeft u het gevoel te worden gediscrimineerd op grond van uw geslacht of huidskleur?

18. Overige kenmerken werk

altijd vaak soms nooit
Werkt u over?
Heeft u wisselende collega's?
Bent u tevreden over de organisatie van uw werk?
Is er directe leiding aanwezig wanneer u werkt?

19. Alcohol en werk

Hoe staat uw directe leiding ten opzichte van het gebruik van alcohol **op of tijdens het werk**?

zeer negatief negatief neutraal positief zeer positief

Hoe staan uw collega's ten opzichte van het gebruik van alcohol **op of tijdens het werk**?

zeer negatief negatief neutraal positief zeer positief

Drinkt uw directe leiding alcohol **op of tijdens het werk**?

zeker wel waarschijnlijk wel weet niet waarschijnlijk niet zeker niet

Drinken uw collega's alcohol **op of tijdens het werk**?

zeker wel waarschijnlijk wel weet niet waarschijnlijk niet zeker niet

Hoe staat uw directe leiding ten opzichte van het gebruik van alcohol **aansluitend op werktijd**?

zeer negatief   negatief   neutraal   positief   zeer positief

Hoe staan uw collega's ten opzichte van het gebruik van alcohol **aansluitend op werktijd**?

zeer negatief   negatief   neutraal   positief   zeer positief

Drinkt uw directe leiding alcohol **aansluitend op werktijd**?

zeker wel   waarschijnlijk wel   weet niet   waarschijnlijk niet   zeker niet

Drinken uw collega's alcohol **aansluitend op werktijd**?

zeker wel   waarschijnlijk wel   weet niet   waarschijnlijk niet   zeker niet

20. Alcoholverwachtingen

De volgende uitspraken gaan over het drinken van alcohol in het algemeen. Geef aan in hoeverre u het met de stelling eens bent.

	Ze er mee eens	Be etje mee eens	Be etje oneens	Ze er mee oneens
Ik vind het gezelliger met anderen wanneer we wat drinken	-----	-----	-----	-----
Ik voel me goed wanneer ik drink	-----	-----	-----	-----
Het is makkelijker om nieuwe mensen te ontmoeten wanneer ik wat gedronken heb	-----	-----	-----	-----
Een paar drankjes drinken is een leuke manier om een speciale gebeurtenis te vieren	-----	-----	-----	-----
Alcohol maakt het makkelijker voor me om het gezellig te hebben op een feestje	-----	-----	-----	-----
Ik vind sommige alcoholische drankjes lekker	-----	-----	-----	-----
Het is makkelijker om me open te stellen en mijn gevoelens te uiten, wanneer ik wat gedronken heb	-----	-----	-----	-----
Ik voel me meer op mijn gemak in sociale situaties wanneer ik wat gedronken heb	-----	-----	-----	-----
Wanneer ik wat gespannen ben, kunnen een paar drankjes me helpen ontspannen	-----	-----	-----	-----
Ik ben aardiger als ik wat gedronken heb	-----	-----	-----	-----
Door te drinken vergeet ik mijn problemen	-----	-----	-----	-----

21. Attitude ten aanzien van alcohol

Het drinken van alcohol vind ik:

heel goed   goed   neutraal   slecht   heel slecht

heel fijn   fijn   neutraal   vervelend   heel vervelend

heel belangrijk   belangrijk   neutraal   onbelangrijk   heel onbelangrijk

Alcoholgebruik

22. Op hoeveel van de **drie weekenddagen** drinkt u meestal alcohol (dus **vrijdag** tot en met **zondag**)?

- 3 dagen
- 2 dagen
- 1 dag
- minder dan 1 dag (u drinkt wel eens in het weekend, maar niet elke week)
- ik drink nooit in het weekend

23. Als u op zo'n dag in het **weekend** alcohol drinkt, hoeveel glazen drinkt u dan meestal?

- 11 of meer glazen
- 7 à 10 glazen
- 6 glazen
- 4 à 5 glazen
- 3 glazen
- 2 glazen
- 1 glas
- 0 glazen

24. Op hoeveel van de **vier doordeweekse dagen** drinkt u meestal alcohol (dus **maandag** tot en met **donderdag**)?

4 dagen

3 dagen

2 dagen

1 dag

minder dan 1 dag (u drinkt wel eens op een doordeweekse dag, maar niet elke week)

ik drink nooit doordeweeks

25. Als u op zo'n **doordeweekse** dag alcohol drinkt, hoeveel glazen drinkt u dan meestal?

11 of meer glazen

7 à 10 glazen

6 glazen

4 à 5 glazen

3 glazen

2 glazen

1 glas

0 glazen

26. Hoe vaak hebt u het afgelopen jaar zes of meer glazen alcoholhoudende drank op een dag gedronken?

elke dag

5 à 6 keer per week

3 à 4 keer per week

1 à 2 keer per week

1 à 3 keer per maand

3 à 5 keer per half jaar

1 à 2 keer per half jaar

nooit

27. Bent u, vergeleken met drie maanden geleden, meer, minder of evenveel alcohol gaan drinken?

ik ben meer gaan drinken, namelijk.....glazen per week meer

ik ben minder gaan drinken, namelijk .....glazen per week minder

ik drink evenveel als drie maanden geleden

28. Persoonlijke geschiedenis

Kunt u het algemeen alcoholgebruik van de volgende familieleden beschrijven:

Mijn moeder (indien inmiddels overleden, wat was haar alcoholgebruik toen ze nog leefde):

drinkt totaal niet

drinkt zelden

is een lichte drinker

is een gemiddelde drinker

is een zware drinker

is een probleemdrinker of alcoholist

niet van toepassing

Mijn vader (indien inmiddels overleden, wat was zijn alcoholgebruik toen hij nog leefde):

drinkt totaal niet

drinkt zelden

is een lichte drinker

is een gemiddelde drinker

is een zware drinker

is een probleemdrinker of alcoholist

niet van toepassing

Mijn oudste broer of zus (indien inmiddels overleden, wat was zijn /haar alcoholgebruik toen hij /zij nog leefde):

drinkt totaal niet

drinkt zelden

is een lichte drinker

is een gemiddelde drinker

is een zware drinker

is een probleemdrinker of alcoholist

niet van toepassing: u heeft geen broers of zussen

29. Recente levensgebeurtenissen

Heeft u **in de afgelopen 12 maanden** één van de volgende dingen meegemaakt:

Ik ben verhuisd	ja	nee
Ik ben behoorlijk achteruitgegaan in mijn financiële positie	ja	nee
Ik ben slachtoffer geworden van roof, aanval of \verkrachting	ja	nee
Ik ben ontslagen	ja	nee
Mijn partner is overleden	ja	nee
Een nabij familielid of vriend is overleden	ja	nee
Mijn partner of een nabij familielid is ernstig ziek	ja	nee
Mijn relatie is in het afgelopen jaar uitgeraakt/ ik ben gescheiden	ja	nee

Demografische kenmerken

30. Wat is uw leeftijd? .....jaar

31. Wat is uw geslacht?

man

vrouw

32. Wat is uw geboorteland? .....
33. Het geboorteland van uw moeder? .....
34. En het geboorteland van uw vader? .....
35. Wat is de hoogste opleiding die u heeft voltooid?
- basisonderwijs
  - voorbereidend beroepsonderwijs (LBO, LTS)
  - MAVO (MULO)
  - HAVO / VWO (MMS)
  - middelbaar beroepsonderwijs (MBO / MEAO)
  - hoger beroepsonderwijs (HBO / HEAO)
  - wetenschappelijk onderwijs (universiteit)
36. Wat is uw burgerlijke staat?
- ongetrouwd
  - getrouwd
  - samenwonend
  - gescheiden
  - weduwe / weduwnaar
27. Heeft u kinderen?
- nee
  - ja → .....kinderen → Hoeveel kinderen wonen bij u thuis?
.....kinderen

Dank u wel voor uw medewerking.

U kunt nu uw ingevulde vragenlijst terugsturen met de bijgevoegde antwoortenvelop. U hoeft geen postzegel te plakken

Probleemschaal

Uit de 18 items van de alcoholverslavingsschaal (Cornel et al, 1994) is een verkorte versie van zes items opgenomen in de telefonische enquête. De score is gecodeerd op ieder item als 0 als het antwoord 'nee' is en 1 als het antwoord 'ja' is. De volgende gewogen somscore is berekend als maat voor alcoholverslaving:

$$\begin{aligned} \text{Schaalscore} = & 0.047 + 1.739 * \text{score op item 1} \\ & + 2.334 * \text{score op item 2} \\ & + 1.969 * \text{score op item 3} \\ & + 1.585 * \text{score op item 4} \\ & + 3.296 * \text{score op item 5} \\ & + 3.546 * \text{score op item 6} \end{aligned}$$

1. Heeft u het afgelopen jaar wel eens de behoefte gehad minder te gaan drinken?
2. Als u eenmaal begint met drinken, vindt u het dan wel eens moeilijk om te stoppen met drinken?
3. Heeft u in het afgelopen jaar wel eens maaltijden overgeslagen wanneer u aan het drinken was?
4. Heeft u in het afgelopen jaar wel eens alcoholhoudende drank gedronken, om uw zorgen te vergeten?
5. Maakten uw partner en/of naaste familieleden zich wel eens zorgen over uw drankgebruik, of klaagden ze er wel eens over in het afgelopen jaar?
6. Raakt u wel eens geïrriteerd door aanmerkingen van anderen over uw drankgebruik?

Wanneer de somscore op de alcoholverslavingsschaal boven de 2.5 komt, **en** iemand is een excessieve drinker, dan wordt degene als probleemdrukker beschouwd.